

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM
DALI**

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN SOSYAL
BİLİM DOĞASI ALGISI**

**Hazırlayan
FEHMİ KARLITEKİN**

Yüksek Lisans Tezi

**Aralık 2024
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM
DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN SOSYAL
BİLİM DOĞASI ALGISI**

**Hazırlayan
FEHMİ KARLİTEKİN**

**Danışman
Prof. Dr. MUSTAFA ÖZTÜRK**

**Aralık 2024
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir bilimsel çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Fehmi KARLITEKİN

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilim Doğası Algıları” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Fehmi KARLITEKİN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

KABUL VE ONAY

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

Fehmi KARLITEKİN'nin hazırladığı **Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilim Doğası Algıları** başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından **Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Unvan Ad SOYADI
Jüri Üyesi (Danışman)	Unvan Ad SOYADI
Jüri Üyesi	Unvan Ad SOYADI

Bu tez Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından ... / ... / tarihinde uygun gör¼lmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunca ... / ... / tarihi ve sayılı karar ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Onur Alp İLHAN
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

TEŞEKKÜR

Lisans eğitim döneminde derslerine katılma fırsatını elde ettiğim Sayın Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK öğrencisi olduğum için çok şanslıyım. Kendi kişisel okumalarının ışığında eğitim felsefesi ve felsefe alan yazınında güncel tartışmaları lisans derslerinde tanıtması sebebiyle sosyal bilimler alan yazını tanımama neden oldu. Kişisel kütüphanesinden yararlanma fırsatı verdi. Yüksek lisans eğitimine başladığım ilk günden itibaren kendisine başvurduğum her konuda emeğini esirgemedi, sabırla bizim sorularımıza cevap vermek için değerli zamanını ayırdı. Sayın Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün, öğretmen olarak kendisinden edindiğim öğrenmeleri, kendi meslek hayatımda uygulamaya çalıştım. Kendisine bu vesile ile minnet duygularımı, saygımı sunmaktan büyük onur duymaktayım.

Çalışma ve yorulmak bilmeyen azmi nedeniyle çok değer verdiğim Prof. Dr. Abdullah SAYDAM'a; sosyal bilimler alan yazında, özellikle de tarih alanında, tarihin akış seyrini ve tarihin çağımızı değiştirmede etkisini gösteren Prof. Dr. Cevdet KIRPIK'a; lisans ve yüksek lisans eğitimim sürecinde Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalında görev almış öğretmenlerime ayrı ayrı teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim süresince sabırla, özveriyle tez yazım dönemini anlayışla karşılayan eşim Gökçe KARLİTEKİN'e sonsuz teşekkür ediyorum.

Fehmi KARLİTEKİN
Aralık 2024, KAYSERİ

ÖZ

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN SOSYAL BİLİM DOĞASI ALGISI

Fehmi KARLITEKİN

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ekim, 2024
Danışman: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Modern bilim, doğayı sistematik bir anlayışla inceleyerek insanlığa fayda sağlamayı hedefler. Bu yaklaşımın sosyal olaylara uygulanması sosyal bilimleri doğurmuştur. Ancak, iki yüzyıllık geçmişine rağmen sosyal bilimler, doğası ve bilimselliği konusunda tartışmaların sürdüğü bir alan olarak kalmıştır. Bu çalışma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin bilimsel bilginin özellikleri ve sosyal bilim kavramlarına ilişkin görüşlerini ve sosyal bilim algılarını incelemeyi amaçlamaktadır. Fenomenoloji yöntemiyle yürütülen araştırmada, 20 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve veriler betimsel analizle değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre katılımcılar çoğunlukla bilimin özelliklerini pozitivist bir perspektif bağlamında ifade etmiştir. Bu kapsamda, bilim kavramı daha çok evrensel ilkeler, nesnel sonuçlar ve doğrulanabilir gerçeklikler üzerinden, yani doğa bilimleri perspektifiyle açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca katılımcıların sosyal bilimin doğasına yönelik algılarını ortaya çıkarmak için ontolojik ve epistemolojik pozisyonları irdelenmiştir. Epistemolojik açıdan katılımcıların yarıdan biraz fazlasının pozitivist, yarıdan biraz azının ise yorumlayıcı olduğu belirlenmiştir. Ontolojik açıdan ise katılımcıların çoğunluğu objektivist iken azınlığı yapılandırmacıdır. Bununla beraber öğretmenlerin sosyal bilimin doğasına yönelik bazı konularda karmaşık ve çelişkili görüşler ileri sürdüğü tespit edilmiştir. Bu durum, sosyal bilimlerin doğası konusunda öğretmenlere hem hizmet öncesi hem de hizmet içi eğitimlerde daha fazla iç görü kazandırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilimin doğası, bilimin özellikleri, sosyal bilgiler öğretmeni, sosyal bilgiler dersi

ABSTRACT

SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE NATURE OF SOCIAL SCIENCE

Fehmi KARLITEKİN

Erciyes University, Institute of Educational Sciences
Master's Thesis, October 2024
Supervisor: Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Modern science aims to benefit humanity by analysing nature with a systematic understanding. The application of this approach to social events has given birth to social sciences. However, despite its two-century history, social sciences have remained a field in which debates continue about its nature and scientificity. This study aims to examine social studies teachers' views on the characteristics of scientific knowledge and social science concepts and their perceptions of social science. In the phenomenological study, semi-structured interviews were conducted with 20 teachers and the data were analysed descriptively.

According to the findings of the study, the participants mostly expressed the characteristics of science in the context of a positivist perspective. In this context, the concept of science was mostly explained in terms of universal principles, objective results and verifiable realities, that is, from the perspective of natural sciences. In order to reveal the participants' perceptions of the nature of social science, their ontological and epistemological positions were examined in the study. Epistemologically, slightly more than half of the participants were positivists and slightly less than half were interpretivists. Ontologically, the majority of the participants were objectivists, while a minority were constructivists. However, it was determined that teachers put forward complex and contradictory views on some issues regarding the nature of social science. This situation reveals the importance of providing teachers with more insight into the nature of social sciences in both pre-service and in-service trainings.

Keywords: Nature of social science, features of science, social studies teacher, social studies course

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
BÖLÜM I	
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Araştırmanın Önemi	6
1.3. Araştırmanın Amacı ve Problemleri	7
1.4. Sayıtlar	8
1.5. Sınırlılıklar	8
1.6. Tanımlar	8
BÖLÜM II	
ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	10
2.1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Alanında Yapılmış Tezler.....	10
2.2. Fen Bilimleri Alanında Yapılmış Tezler	12
2.3. Bilimin Tanımı ve Doğası	16
2.3.1. Bilimin Tanımı	16
2.3.2. Bilimin doğası	18
2.3.2.1. Bilimsel <i>bilginin özellikleri</i>	20
2.4. Bilim Tarihi	21
2.4.1. Aristoteles ve bilgi felsefesi	22
2.4.2. Skolastik felsefenin evrimi ve bilimsel devrim	24
2.4.3. Yeniçağ düşünürleri.....	25
2.4.3.1. Francis Bacon: tümevarım ve sosyal bilimler için deneysel yöntem	25

2.4.3.2. Rene descartes akıl ve matematikle sosyal bilim yaklaşımı.....	26
2.4.3.3. Isaac Newton'un katkısı.....	27
2.4.4. Pozitivist bilim felsefesi ve sosyal bilimler bağlamında gelişimi.....	28
2.4.5. Viyana Çevresi.....	31
2.4.6. Yorumlayıcı perspektif ve emprizime yöneltilen elştiriler....	32
2.4.6.1. Gottfried W. Leibniz'in rasyonalist felsefesi ve yeter sebep ilkesi.....	33
2.4.6.2. Karl Raimund Popper: doğrulanabilirlik eleştirisi.....	34
2.4.6.3. Thomas S. kuhn: bilimsel devrim anlayışı.....	37
2.4.6.4. Wilhelm dilthey ve tarihselci yaklaşım.....	40
2.4.6.5. Tümevarımsal yöntem ve frankfurt okulu eleştirisi.....	42
2.4.6.6. Jean-François Lyotard: postmodern durum.....	45
2.5. Ontoloji ve epistemoloji.....	47
2.5.1. Ontoloji.....	47
2.5.1.1. Objektivizm.....	49
2.5.1.2. Yapılandırmacılık.....	49
2.5.2. Epistemoloji.....	50
2.5.2.1. Pozitivizm.....	52
2.5.2.2. Yorumlayıcılık.....	52
2.6. Sosyal Bilim.....	53
2.7. Sosyal Bilgiler.....	57

BÖLÜM III

YÖNTEM.....	61
3.1. Araştırma Yaklaşımı.....	61
3.2. Araştırma Tasarımı.....	62
3.2.1. Olgubilim-fenomenolojinin temel özellikleri.....	63
3.3. Veri Toplama Aracı.....	64
3.4. Çalışma Grubu.....	66
3.5. Veri Toplama Süreci ve Analizi.....	66
3.6. Araştırmacının Rolü.....	68
3.7. Geçerlilik ve Güvenirlilik.....	69

BÖLÜM IV

BULGULAR.....	72
4.1. Bilimsel Bilginin Özellikleri	72
4.2. Katılımcılara Göre Sosyal Bilimin Tanımı	77
4.3. Sosyal Bilimin Doğası	81
4.3.1. Katılımcıların ontolojik pozisyonu.....	82
4.3.2. Katılımcıların epistemolojik pozisyonu	83
4.3.2.1. Katılımcılara göre doğrulanabilirlik	84
4.3.2.2. Katılımcılara göre evrensellik.....	86
4.3.3.3. Katılımcılara göre genellenebilirlik ve durumsallık.....	87
4.3.3.4. Sosyal Bilimde Nesnellik ve Öznellik.....	89
4.4. Katılımcılara Göre Sosyal Bilgiler	93

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
5.1. Bilimsel Özellikleri	95
5.2. Öğretmenlerin Ontolojik Pozisyonu.....	99
5.3. Öğretmenlerin Epistemolojik Pozisyonları	100
5.4. Sosyal Bilimin Doğasına Yönelik Algılar.....	105
5.5. Sosyal Bilgiler Dersinin Amacı.....	108
5.6. Sonuç Yerine	110
5.7. Öneriler.....	110
KAYNAKÇA.....	111
EK 1: Mülakat Soruları	130
EK 2: Etik Kurul Onay Formu	131
EK 3: Araştırma Uygulama İzni	133
EK 4: Özgeçmiş	134
EK 5: Yayınlar	135

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 Katılımcılara Göre Bilimsel Bilginin Özellikleri.....	71
Tablo 2 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimi Tanımlama Durumu	77
Tablo 3 Çalışma Konusunun Araştırmacıya Göre Konumu	80
Tablo 4 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Doğrulanabilirlik	82
Tablo 5 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Evrensellik.....	84
Tablo 6 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Genellenebilirlik ve Durumsallık	86
Tablo 7 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Nesnellik ve Öznellik	88
Tablo 8 Katılımcılara Göre Epistemolojik Pozisyonu	90
Tablo 9 Katılımcılara Göre Sosyal Bilimler Dersi	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Katılımcıların Ontolojik ve Epistemolojik Algısı.....	106
---	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
PİCTES	: Türk Eğitim Sisteminde Çocuklar İçin Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi Projesi
TYMM	: Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsan, tarihin her evresinde yaşadığı çevreyi barınmak, beslenmek, güvenliğini sağlamak için anlamak istemiştir. İnsanın yaşadığı çevreyi anlama gayreti gündelik bilgi, dini bilgi, felsefi bilgi gibi bilgi türlerini meydana getirmiştir. Bu bilgi türleri tarih boyunca insan yaşamında yönlendirici güç olmuştur. Modern zamanlarda ise insanı yönlendiren, şekillendiren ve etkileyen gelişmeleri anlamak için üretilen bilginin “bilimsel” nitelikte olması önemsenmektedir. Bu durumun sebebini anlamak için bilimsel bilgi sonucunda ortaya çıkan ürünlere, elektronik ve mekanik araçlara bakmamız yeterlidir. Bu bağlamda modern insan için “bilim” kavramı özel bir yere sahiptir.

Bernal’e (1946) göre bilim kavramı ya da anlayışı tarih boyunca insanın oluşturduğu bilgi türlerinden etkilenmiş, “hem büyücünün, din adamının ve filozofun kurgusal bilgisinden hem de zanaatkârın geleneksel, gizli ve pratik bilgisinden ortaya çıkmıştır” (akt. Saygılı, 2020, s. 52). Bu süreç, Demir’e (2012, s. 59) göre “Antik Çağ’da bilimsel faaliyetlerin amacı, varlığın özünü kavramak ve buna uygun davranışlar sergilemek olmuşken, Orta Çağ’da yaratılanların bilgisinden Yaratan’ın bilgisine ve hatta kendisine ulaşmak, Rönesans ve Yeni Çağ’da ise doğanın gizlerini çözmek ve insanların yararına olacak şekilde onu dizginlemek biçiminde” bir gelişim söz konusu olmuştur.

Bilginin bilimsel olarak üretilme süreci, esasında doğanın sistemli olarak anlaşılması öyküsüdür. Bu özelliğiyle diğer bilgi türlerinden ayrıldığı düşünülen bilimsel bilgi, “doğru bilgi”ye ulaşmak amacıyla tarihsel süreçte ilk olarak pozitivist bir yaklaşım kapsamında değerlendirilmiştir. Pozitivist bilim anlayışında “içinde yaşadığımız dünyanın, diğer bir deyişle olguların bizim zihnimizden/düşüncemizden, kanaatlerimizden, beklentilerimizden ve tercihlerimizden tamamen farklı ve bağımsız olduğu” kabul edilmiştir (Çüçen, 2020, s. 103).

Bu yaklaşımın birlikte bilginin elde edilme süreci sistemli hale getirilmiştir. Bilginin sistemli şekilde elde edilmesi ve varlığı açıklamak için yine varlığı paranteze alma girişimi pozitivistimin ve esasında klasik bilim anlayışının temellerini

oluşturmuştur. Klasik bilim anlayışı ilkeleri tarihsel süreçte ilk olarak doğa bilimlerinde uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda insan üretimleri için verimli ve insan hayatını kolaylaştıran pratik sonuçlar elde edilmiş, bugün sahip olduğumuz teknolojilerin temelleri atılmıştır. Sosyal olaylar için de benzer sonuçlar elde etmek için pozitivist yaklaşım 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal durumları anlamak için de kullanılmaya başlanmıştır.

Sosyal olayların doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerle kesin bir şekilde tahmin edilebileceği/bilinebileceği fikri vâdedilen sonuçların elde edilememesi nedeniyle tartışılır hale gelmiştir. Buna ek olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan toplumsal değişimler; insanın bireyselleşmesiyle mevcut sosyal bilim yönteminin (i.e. pozitivism) yetersizliklerini açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda klasik bilim anlayışının sosyal bilimlerde kullanılması özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimciler tarafından eleştirilmektedir. Benton ve Craib (2001/2008, s. 45-46) tarafından da belirtildiği gibi toplumu araştıran sosyal bilimlerin bulguları genellenebilir değildir. Ayrıca sosyal bilim disiplinlerindeki “gerçeğin doğası”, doğa bilimlerinden farklıdır.

Antipositivistler olarak adlandırılan bilim insanları, insanın irade gösteren bir varlık olarak diğer varlıklardan ayrıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca sosyal bilim alanında araştırma yapan araştırmacı, araştırmasında değer yargılarını doğa bilimlerinde araştırma yapan bir araştırmacı gibi araştırma konusunun dışında tutamamaktadır. Çünkü sosyal bilimlerde çalışan araştırmacının varlığı isimlendirirken kullandığı sembollerin (ör. kavramlar) oluşturduğu anlamlar çalışma grubunun o “varlığı” anlamlandırmak için kullandıklarından farklı olabilir. Burada araştırmacının gördüğü “varlık” ile çalışma grubu üyelerinin gördüğü/deneyimlediği “varlık” birbiriyle tam olarak örtüşmeyebilir. Çünkü insan dış dünyayı veya gerçekliği o an için içinde yaşadığı toplum kabullerince ve yaşayan anadili ile değerlendirir. Dış dünyanın gerçeklikleri de insanın içinde yaşadığı ve tarihsel olarak tanımlanmış kültürde değer kazanır. Öyleyse nesnel gerçeklikten bahsetmenin mümkün olmadığını Demir (1992) şu sözlerle ifade etmektedir:

İnsanlar ister kendileri tercih etsin, isterlerse kendilerini o konumda bulsunlar, içinde yer aldıkları nesnel durumun ve kendi dışlarında var olan ve varlığını ancak kendi sübjektiveleri dolayımından geçirerek bilebilecekleri nesnel

gerçeklik hakkında değişik bilgi ediniyorlarsa, bu bilgilerden hiç birisi diğerine göre daha gerçek, daha doğru veya daha sağlam değildir. (s. 81).

Öyleyse sosyal bilimin incelediği [sosyal] fenomenlerde “bilimsel olmak” doğa bilimlerinden farklıdır. Çünkü sosyal bilimlerin inceleme konusu ve kullandığı yöntemler, doğa bilimlerindeki gibi evrensel, doğrulanabilir, nesnel vb. değildir. Bu farklılık doğa bilimlerindeki genel kabullerin sosyal bilimlerde mümkün olmadığını göstermektedir. Buna karşın sosyal bilimcilerin kendi yöntemini bulma arayışı hep olagelmıştır. Örneğin Dilthey’in kullandığı “anlama yöntemi”, Weber’in kullandığı “ideal tip metaforu”, Lyotard’ın “dil oyunları” gibi birbirinden farklı düşünce girişimleri ortaya konmuştur. Bununla birlikte araştırmacıların sosyal bilim olarak kabul ettikleri disiplinlerin ortak bir sistematik dil arayışı sosyal bilimlerin doğa bilimleri karşısında meşruiyet zemini aramasının bir sonucudur.

1.1. Problem Durumu

Hakikati aramakta olan bilim insanı doğru bilginin olanağı, doğru bilginin kaynağı, doğru bilginin ölçütü ve bilginin sınırı gibi temel sorularla ilgilenir. Bu sorulara farklı bilgi türlerinin farklı cevapları söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda bilginin farklı kaynakları (ya da türleri) olarak gündelik bilgi, felsefi bilgi, dini bilgi, mitolojik bilgiden bahsetmek mümkündür. Bunların arasında sistemli olan, düzenli olan, bir yönetime bağlı olarak oluşturulan, durağan olmayan ve yanlıştırabilir bilgiye bilimsel bilgi denmektedir. Bilimsel bilgi varlıklar/olgular/fenomenler hakkında insana geçerli bilgi vermelidir.

Klasik bilim anlayışına sahip insanlar için geçerli bilimsel bilgi pozitivist bir anlayışla oluşturulan bilgidir. Dolayısıyla onlar için bu anlayışla üretilen araştırma sonuçlarının “değerli” olduğu fikri hâkimdir. Bu düşünce doğa bilimleriyle uğraşan bilim insanları arasında bilimin doğası hakkında önemli tartışmaların yaşanmamasını sağlamıştır. Çünkü klasik bilim anlayışının temelleri doğa bilimleri bağlamında oluşmuştur. Ancak tarihsel süreçte uzun bir dönem sosyal bilimlere de bu “değer” dayatılmıştır. “Bilimsel” olmak demek, sosyal bilimlerin doğa bilimlerine yaklaştırılmaya çalışılması şeklinde anlaşılmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu anlayış (en azından sosyal bilim çevrelerinde) ağır eleştirilere uğramış ve sosyal bilimler nitel araştırma adı verilen bir yaklaşım kabul edilmeye başlanmıştır.

Ancak, pozitivist bir anlayıştan hareket etmeyen çalışmaların “bilimsel olmamakla” yaftalanmasına hem akademide hem de gündelik konuşmalarda hala rastlanmaktadır. Oysa Chalmers’in (1976/2021) belirttiği gibi: “Bilimsel teorilerin ispatlanmış doğru veya muhtemel doğru olmalarını mümkün kılacak doğru hiçbir yöntem yoktur” (s. 17). Bu bağlamda doğa bilimi perspektifinden sosyal bilimlerde bilimsel bilginin temel özelliklerinin nedensellik, nesnellik, genellenebilirlik, doğrulanabilirlik vb. olarak anlaşılması sosyal bilimciler için temel bir problem oluşturmaktadır. Bu bağlamda sorulması gereken en temel soru: “sosyal bilimlerin doğası nedir?” sorusudur. Bu çalışma boyunca gösterildiği gibi sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı bir doğası vardır.

Başlangıçta doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında var olan ayrılığın sadece yöneldikleri ontolojik gerçeklikle ilgili olduğu düşüncesi ve bu sebeple de sosyal bilimlerin doğa bilimleri gibi genellemeler yapabileceğine inanılmıştır. Bu nedenle sosyal bilimlerin temellerini oluşturma uğraşındaki düşünürler klasik bilim anlayışından beslenmişlerdir. Ne var ki insana ait fenomenlerde genelleme yapma uğraşının yetersizliği çok yönlü olan insan fenomenlerini açıklamakta/anlamakta yetersiz kalmıştır. Sosyal bilimin asıl meselesi sosyal ilişkilerin ortaya çıkardığı sonuçlardan çok, sosyal ilişkilerin oluşmasını sağlayan anlamı araştırmaktır. Doğa bilimleri ise daha çok sonuçlarla ilgilenmektedir. Doğa bilimleri süreç konusunda sosyal bilimler kadar endişe içinde değildir (Üner, 2011, s. 45).

Sosyal bilimlerin süreç konusunda endişe duyması insanın bilinçli ve irade sahibi doğasından kaynaklanmaktadır. İnsan doğası, fenomenler karşısında zorunlu uyması gereken yasaların bulunmaması, doğa bilimlerinin inceleme konusu olan doğal olgular gibi davranmaması sonucunu oluşturmaktadır. Toplumsal fenomenler karşısında insan ürünleri yapay kalmaktayken; insan ürünleri doğanın bir parçasını temsil etmeleri nedeniyle doğal kalmaktadırlar. Bu bağlamda Şimşek’e (2007) göre “Toplumsal fenomenlerin oluşumları gereği yapay ve doğal karakteri, onların daha karmaşık ve düzensiz olmasına da neden olmaktadır” (s. 6).

Karmaşık ve düzensiz olan toplumsal fenomenlerin insan tarafından anlaşılabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsal fenomenlerin sosyal bilimlerin konusunu oluşturması ve sosyal bilim ve toplumsal alanda yaşanan gelişmelerin gelecek nesillere aktarılması eğitimin önemli amaçlarından biridir. Dolayısıyla ortaokulda öğretilen sosyal bilgiler dersinin en temel var oluş amaçlarından biri de tam olarak budur. Bu bağlamda sosyal bilimi öğrencilerine

tanıştırmakla ve açıklamakla sorumlu sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilim farkındalıklarının ortaya konması gerekmektedir. Öğretmenlerin bu sorumlulukları yerine getirmesi yeni nesillerin içinde yaşadığı çağın anlamaları ve çağın gereklerine göre düşünen, karar veren ve eyleme geçen bireyler olarak yetişmelerini sağlamak bakımından önemlidir.

Günümüzde bilinçli bir birey olarak yetiştirilmek istenen insanın sosyal bilim alanında yaşamakta olan gelişmelerden haberdar olması gerekmektedir. Ne var ki gündelik gözlemlerin basit sonuçları bu gelişmelerin akademi dışında pek bilinmediğini düşündürmektedir. Sosyal bilim alanında yaşanan gelişmeler özellikle toplumsal alanda karmaşık ilişkilerin yoğunlaştığı, bireyselliğin arttığı ve rasyonelliğin toplumsal ilişkileri şekillendirdiği bir süreci yansıtmaktadır. Böylesi bir dönemde hazırlanan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Programı'nın özel amaçları şu şekildedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Programında yedinci maddede öğrencilerin “Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları” amaçlanmaktadır. Onuncu maddede yine öğrencilerin “Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları” özel amaçlar arasındadır. Bireyselliğin arttığı, rasyonelliğin toplumsal ilişkileri şekillendirdiği modern gerçekliğin anlaşılması amacıyla “Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları”, “Bilimsel düşünmeyi temel olarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri”, “Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri”nin amaçlandığı belirtilmektedir (MEB, 2018, s. 8).

Bu özel amaçların sosyal bilimlerin doğasını anlamış olan sosyal bilgiler öğretmenlerince etkili bir şekilde verilebileceği aşikârdır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin diğer bir sorumluluğunu 2018 programının üç temel bileşeni oluşturmaktadır. Bunlar; sosyal bilimleri bilen, temel yurttaşlık bilincinde olgunlaşan ve karşılaştığı sorunları yansıtıcı eleştiriyle çözen bireyler yetiştirmektir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Programı uygulanmaya başlamadan önce lisans programlarından mezun olan öğretmenlerin bu temelleri öğrencilerine aktaran yetkin insanlar olması beklenmektedir.

Benzer beklentinin Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) 2024 ile de devam ettirildiği görülmektedir. TYMM 2024 programı ortak metninde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sorumluluğu olan “alan becerileri” başlığı altında “sosyal bilim” becerileri tanımlanmıştır. Bunlar “zamanı algılama ve kronolojik düşünme”, “tarihsel sorun analizi ve karar verme”, “kanıta dayalı sorgulama ve araştırma”, “tarihsel empati”, “mekânsal düşünme”, “coğrafi sorgulama”, “coğrafi gözlem ve saha çalışması”, “eleştirel sosyolojik düşünme” gibi sosyal bilimler içinde değerlendirilen tarih, coğrafya, sosyoloji gibi disiplinlere ait düşünme becerileridir (TYMM, 2024, s. 24). 2018 programında geniş şekilde yer bulan sosyal bilimler alan becerilerinin 2024 programında da olması aslında bize şu gerçeği göstermektedir: Sosyal bilim kavramının öğrencilere aktarılmasında ana sorumluluk sosyal bilgiler öğretmenlerine düşmektedir. Öyleyse sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilimin doğası hakkında algı ve bilgilerinin ortaya konması, onların öğrencilere konu hakkında ne öğrettiklerini ve buna bağlı olarak da genç nesillerin nasıl bir sosyal bilim algısı geliştirdiklerini anlamamıza imkân veren temel faktörlerdendir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Modern zamanların referans noktası bilimdir. Bilim üzerine yapılan çalışmalar insanın kendine, içinde yaşadığı topluma ve evrene dair hakikati arama uğraşdır. Ne var ki bu anlamda bile bilimin mutabık olunmuş genel bir tanımı bulunmamaktadır (Köroğlu ve Köroğlu 2016, s. 1). 16. yüzyıl bilim için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu dönemde o zamana kadar var olan hakikat arayışı değişmiştir. Aydınlanma olarak isimlendirilen dönemin hakikati açıklama girişimi akıl ve olgu/fenomen kavramları üzerinde şekillenmiştir. Tümdengelim bırakılmış tümevarım kullanılmaya başlamıştır. 16. yüzyılda başlayan gelişmeler bilim adıyla kavramsallaşmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda empirik çalışmalar merkezi bir yer edinmeye başlamıştır (İskenderoğlu, 2017, s. 223-228).

Özellikle teolojik ve felsefi önermeler empirik çalışmalar karşısında metafizik olarak değerlendirilmiştir. 19. yüzyılda özellikle bilimi felsefenin üzerinde tutan anlayış gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda bilimsel etkinlik, doğa bilimleri olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem aynı zamanda bilimin disiplinlere ayrıldığı ve mesleki uzmanlıkların da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kapan, 2021, s. 135).

Üniversitelerde uzmanlıkların oluşması kuramsal bilgi üretme uğraşının döneme hâkim olmasına neden olmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya, ABD ve İtalya gibi ülkeler bilginin kuramsallaşmasında üniversitelerin kurulduğu merkezlerdir. 20. yüzyılda antipozitivist düşünceler de bu merkezlerde ortaya çıkmıştır. Bilimi felsefenin üzerinde konumlandırarak anlayışa karşı çıkış sosyal bilim olarak adlandırılan tarih, iktisat, siyaset bilimi, antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinin kendilerine özgü doğasına atıf yapmıştır. Bayram'a (2009) göre Antipozitivist düşüncenin 1960'larla kökleşmesi, modern bilimin rasyonel bakışı, sosyal bilim disiplinlerini de etkilemiştir. Günlük yaşam rasyonelleşmiştir. Sosyal bilimlerde bu rasyonelliğe dayanarak ideolojilerin üretildiği bir alanı oluşturmuştur. (s. 11).

Klasik bilim anlayışına karşı gelişen ve sosyal bilimlerin kendine özgü doğasına atıf yapan antipozitivist yaklaşımlar çerçevesinde sosyal bilgiler dersi öğretmenleri üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bilimin doğası algısına yönelik çalışmalar ise çoğunlukla fen bilimleri alanında lisans düzeyindeki öğretmen adaylarıyla yapılmıştır.

Sosyal bilim/bilgi alan yazında yapılmış bilimin doğasına yönelik ve YÖK tez sayfasında sosyal bilim/bilgi başlığıyla birlikte bilimin doğası çalışılan birkaç tez çalışmasına ulaşılabilmektedir. Bölüm II'de irdelenen bu çalışmalardan bazıları şunlardır: "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilime ve Bilimin Doğasına Yönelik Görüşleri" ve "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşleri". Görüldüğü gibi bu çalışmalar öğretmen adaylarıyla yapılmıştır. Mevcut çalışma odaklandığı konu bakımından daha önce çalışılmamıştır. Ayrıca çalışma grubu öğretmenlerden oluşmaktadır. Öğretmenlerin bilim doğası algısı farkındalığı ortaya konması alana katkı sağlayacak niteliktedir. Bu bakımdan sosyal bilim/bilgi alan yazını için bu çalışmanın önemli bir eksikliği giderebileceği düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Yukarıda belirtildiği gibi sosyal bilimin doğası, doğa bilimlerinin doğasından farklıdır. Çünkü çalışma konusu sosyal olay ve fenomenlerdir. Eğitim sistemimiz içinde çocukların sosyal bilim kavramıyla tanıştıkları ve sosyal bilim disiplinlerini öğrendikleri ders ise sosyal bilgiler dersidir. Bu kapsamda çalışmanın en genel amacı

sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilimin doğasıyla ilişkili düşüncelerini ortaya çıkarmaktır. Buna göre araştırmanın ana problem cümlesi şu şekildedir:

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilim doğasına ilişkin algısı nedir?

Araştırmaya yönelik alt problemler ise şu şekildedir:

- 1) Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre bilimin özellikleri nedir?
- 2) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ontolojik pozisyonları nedir?
- 3) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin epistemolojik pozisyonları nedir?

1.4. Sayıtlar

Çalışmadaki yarı yapılandırılmış görüşme sorularına katılımcıların içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşleri ve veri toplama aracının özellikleriyle sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Bilim: “Doğru düşünme, sistematik bilgi edinme sürecidir” (Türkdoğan, 1995, s. 13).

Sosyal bilgiler: “Toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanabilir” (Sönmez, 1998, s. 3).

Sosyal bilgiler dersi: “İlkokuldaki başta hayat bilgisi gibi sosyal alanlara temel oluşturan dersler ile ortaöğretim sosyal bilimlere ilişkin disiplin dersleri arasında bir köprü görevi üstlenmiş; özellikle coğrafya, tarih ve sosyoloji gibi sosyal bilim dersleri/disiplinleri için alt yapı oluştur[an derstir].” (MEB, 2019, s. 16).

Bilimin doğası: “... bilimin doğası kavramıyla bir bilme biçimi olarak bilimin epistemolojisi ve sosyolojisi, bilimsel bilgiye içkin olan değer ve inanışlar kastedilmektedir.” (Turgut, Akçay, ve İrez, 2010, s. 2624).

Sosyal bilim: “Sosyal bilim(ler), insan ilişkilerini ve eylemlerini şekillendiren sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik ve politik güçler arasındaki etkileşimleri incelemek için test edilebilir bir bilgi seti oluşturmayı hedefleyen akademik bir çalışmadır.” (Colander ve Hunt, 2019; Gordon, 2003; Nisbet ve Greenfeld 2024; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Sosyal bilimlerin doğası: “Sosyal bilimlerin mahiyeti, mantığı ve yöntemi üzerine olan araştırma veya felsefe türü[dür]. Sosyal bilimlerde iyi bir açıklamanın ölçütleri üzerinde duran, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden nasıl ve ne ölçüye kadar farklılık gösterdiği, sosyal bilimlerde indirgenemez sosyal yasalar olup olmadığı, toplumsal fenomenler arasında nedensel ilişkiler bulunup bulunmadığı benzeri soruları cevaplamak suretiyle sosyal bilimlere bir yorum getirmeye çalışan bilim felsefesi dalıdır.” (Cevizci, 2005, s. 1526).

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde ilk olarak konuyla ilişkili sosyal bilimler ve fen bilimleri alanında yazılmış tezler incelenmektedir. Sonra bilim ve sosyal bilim başlıkları altında bilimin doğasına yönelik düşünceler ele alınmaktadır. Konunun tarihsel perspektifi göz önüne alınarak ilkçağ filozof ve yeniçağ düşünürlerinden örnekler verilmektedir. Sosyal bilimin gelişimi anlatılırken bilim felsefesinin önemli paradigması olan pozitivizm ve Auguste Comte'un düşüncelerine özel olarak değinilmektedir. Sosyal bilim doğası düşüncesine yönelik 20. yüzyıl bilim insanlarının geniş bir yelpazede farklı odaklara vurgu yaptığı görülmektedir. Bu bilim insanlarının farklı odaklara ilişkin düşüncelerini göstermek çalışmanın sınırlarını zorlamaktadır. Dolayısıyla sosyal bilim doğasını anlamak için bu düşünürlerden kendinden sonraki dönemi en çok etkileyenlere değinilmiştir.

2.1. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler Alanında Yapılmış Tezler

Dünyada 1960'lardan beri bilimin doğası üzerinde yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak doğa bilimleri alanında gerçekleştiğini söylemek iddialı bir ifade olmayacaktır. *Google Scholar* ya da *Web of Science* gibi veri tabanlarında yapılacak basit bir arama bu durumu kanıtlayacaktır. Benzer şekilde Türkiye'de YÖK Tez veri tabanında "bilimin doğası" anahtar kelimeleriyle yapılan aramada ortaya çıkan çalışmaların büyük çoğunluğu doğa/fen bilimleri alanındaki tezlerdir.

Bilimin doğasına yönelik YÖK Tez'de yapılan taramada sosyal bilimler/bilgiler alanında Türkiye'de gerçekleştirilmiş sınırlı sayıda teze rastlanmıştır. İlk olarak Çınar, yüksek lisans tezinde "Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilime ve Bilimin Doğasına Yönelik Görüşleri"ni incelemiştir. Karma desende yürütülen araştırmada öğretmen adaylarının bilimin doğası kavramı üzerine bilgileri incelenmiştir. Çalışmada katılımcıların lisans düzeyinde aldıkları derslerden hareketle bilimin tanımı, bilimsel bilgi ve bilim insanlarının yaptıkları çalışmalara yönelik algılarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Katılımcılar birinci sınıfta, sosyal bilgilerin temelleri, sosyoloji, sosyal psikoloji, arkeoloji ve felsefe derslerini; ikinci

sınıfta, antropoloji dersini almışlardır. Ayrıca ikinci sınıfta bilim ve bilimin doğasına yönelik bilimsel araştırma yöntemleri, bilim, teknoloji ve sosyal değişme isimleriyle anılan dersleri de almışlardır. Çalışmanın sonucunda katılımcıların bilim, bilimsel bilgi ve bilim insanında olması gereken özellikler hakkında bilgi sahibi oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların bilim-toplum arasındaki ilişkilere yönelik farkındalık ve bilimin doğasına yönelik bakış açılarına sahip olmalarına karşın bilimin doğasına ait kavramları tanımlamada zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu kavramlar hipotez, teori ve kanun kavramlarıdır. Katılımcıların bu kavramların birbirlerinin aşaması olduğu yanılgısına sahip oldukları belirtilmiştir (Çınar, 2011, s. 131-143).

Bilimin doğası bağlamında sosyal bilimler/bilgiler alanında yapılmış bir başka yüksek lisans çalışması 2021 yılına aittir. “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Bilimler Algılarının Metaforik Analizi” isimli tezde Zopoğlu, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilim algılarını kullandıkları metaforlar aracılığıyla incelemiştir. Çalışma nitel veri toplama yöntemlerinden olgu bilim deseniyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcıların sosyal bilimlere yönelik soyut metaforlar ürettikleri belirlenmiştir. Zopoğlu sonuç bölümünde öğretmen adaylarının en çok tarih ve coğrafya disiplinlerine yönelik metafor geliştirirken, en az siyaset ve hukuk disiplinlerine yönelik metafor ürettiklerini belirtmektedir (Zopoğlu, 2021, s. 122-129). Bu sonuç öğretmen adaylarının lisans düzeyinde aldıkları tarih ve coğrafya derslerindeki yoğunluğa ve katılımcıların özellikle bu derslere ilgi duymasına bağlanmaktadır. Bu çalışmada ders içeriğinin anlaşılmasında bir araç olarak değerlendirilen metaforun sınırlılıkları şu şekilde açıklanmıştır. Metaforun doğru kullanılmaması ve sık kullanılması öğrenim hayatında dersin sıkıcı olmasına neden olabilmektedir. Dersin sıkıcı olması ise öğrencilerin derse olan ilgilerini azaltmaktadır. Ayrıca kullanılan metaforun sosyal ve kültürel çevreleri farklı olan bireylere göre seçilmemesi metafor kullanan kişinin yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır.

Sosyal bilimler/bilgiler alanında bilimin doğası bağlamında Aslan (2013), tarafından gerçekleştirilmiş bir doktora tezi de bulunmaktadır. Tezin başlığı “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşleri” şeklindedir. Aslan (2013) lisans düzeyinde eğitim alan öğretmen adaylarının bilimin doğasına ilişkin bakış açılarını incelemiştir. Nicel olarak yürütülen çalışmada “Fen’in Doğası Hakkındaki Görüşler” ölçeğinin sosyal bilgilere uyarlanmış hali kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kavram yanılgılarına

sahip oldukları belirtilmiştir. Bilimsel gözlem, sınıflandırma tekniklerinin doğası, bilimsel bilginin değişebilirliği ve sebep-sonuç arasındaki ilişkilerde modern görüşlerin farkında olmalarına rağmen bilimin tanımı, bilimsel modellerin doğası, hipotezler, teoriler ve kanunlar arasındaki ilişkiler, bilimsel yöntem, bilimin temel varsayımları, bilimsel bilginin epistemolojik durumu ve disiplinler arası ilişkiler hakkında geleneksel görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda katılımcıların birçoğunun bilimin doğası bağlamında modern bakış açısından daha çok geleneksel bakışa sahip oldukları belirtilmiştir.

Bu çalışmaların sosyal bilgiler öğretmen adaylarının lisans eğitimleri süresince kavramsal yanılgılarının olduğu, kavramların karşılıklarını bilmedikleri; bilimin doğası kapsamında belirtilenlerin doğa bilimleri ile özdeş olduğu; sosyal bilim disiplinleri ile ilişkili birçok bilgi çeşidinin farkında olunmasına rağmen sosyal bilimlerin çoğunlukla tarih/coğrafya disiplinlerine indirgendiği şeklinde sonuçlar elde edilmiştir.

2.2. Fen Bilimleri Dersi Alanında Yapılmış Tezler

Fizik, kimya ve biyoloji gibi doğa bilimlerinin içerikleri ve inceleme konuları ilköğretim düzeyinde öğrencilere fen bilimleri dersinde aktarılmaktadır. Fen bilimleri dersi içeriği, eğitim fakültelerinde lisans düzeyinde öğretmen yetiştiren programlarda okutulmaktadır. Fen bilimleri öğretmenliği eğitimi almakta olan öğretmen adayları ile hâlihazırda fen bilimleri öğretmenliği görevini yerine getiren fen bilimleri öğretmenleri ile yapılan bilimin doğasına ilişkin çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan seçilen örneklerin bulguları incelendiğinde çıkan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Bilimin doğasına yönelik Altındağ (2010) tarafından “Bilimin doğasını öğretmen adaylarına öğretmeye yönelik bir çalışma” adlı yüksek lisans tezi lisans düzeyinde öğretmen adaylarıyla gerçekleştirilmiştir. Altındağ çalışmanın metodolojisinde yarı deneysel modeli kullanmıştır. Deney ve kontrol gruplarıyla yaptığı bu çalışma deney grubu lehine anlamlı sonuçlar vermiştir. Öğretmen adaylarının çoğunun, bilimin deneysel doğası hariç, bilimin doğasının diğer unsurları (bilimin kesin olmayan, öznel, hayalci ve yaratıcı, çıkarıma dayalı, sosyal ve kültürel doğası ve bilimsel teori ve yasa arasındaki fark) ile ilgili bilgi ve düşünce düzeylerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (s. 128).

Arı (2010) tarafından gerçekleştirilen “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezi fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği adaylarının bilimin doğası hakkındaki görüşlerini incelemiştir. Görüşlerin belirlenmesi için “Bilimin Doğası Hakkında Görüşler” (VOSTS) anketi ve katılımcı öğretmen adaylarından bir kısmıyla görüşmeler yapılmıştır. Altındağ (2010)’ın çalışmasında olduğu gibi, Arı (2010) da öğretmen adaylarının kavram yanılgılarının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Teori ve yasa kavramları arasındaki ilişkiler hakkında yetersiz görüş belirten katılımcı öğretmen adaylarının çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca fen bilgisi öğretmen adaylarının sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarından bilimin tanımı ile ilgili daha gerçekçi görüşlere sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Erçelik (2021)’in “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilim Algısı ve Bilim doğası Hakkındaki Görüşleri ve Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi” isimli yüksek lisans tezinde karma araştırma yöntemini kullanmıştır. Araştırmanın nicel kısmını keşfedici, nitel kısmını ise olgu bilim desenine göre yapmıştır. Araştırma sonucunda fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğası hakkındaki görüşlerinin sonsuz, birikimli, yol gösteren ve dinamik gibi kategorilerde kabul edilemez düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca bilimin doğasının alt bileşenlerinden değişebilirlik boyutu veya bilimin kesin olmayan doğasından elde edilen sonuçlar Altındağ (2010) çalışmasıyla da paraleldir. Yani katılımcı öğretmen adayları her iki çalışmada da kabul edilemez görüş belirtmişlerdir. Ancak bilimin deneysel doğası için Altındağ kabul edilebilir sonuçlara ulaşırken Erçelik %59 ile kabul edilemez sonucuna ulaşmıştır. Erçelik (2021) çalışmasında teori ve kanun kavramlarında öğretmen adaylarının %88 düzeyinde kabul edilemez görüşe sahip olduklarını belirtmiştir. Bu sonuç Altındağ (2010)’ın ve Arı (2010)’nın çalışma sonuçları ile benzerdir. Erçelik (2021)’in çalışmasındaki sonuçlardan hayal gücü ve yaratıcılığa ait kabul edilemez görüş belirten öğretmen adaylarının Altındağ (2010) çalışmasındaki sonuçlarla benzerdir.

Özbudak (2010) tarafından “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğasını Anlama Düzeylerinin Tespit Edilmesi” isimli yüksek lisans tezi genel tarama modeline göre çalışılmıştır. Çalışma fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğasının birçok özelliğinde geleneksel görüşe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Özbudak (2010) aynı çalışmasında “bilimin doğası ve bilim tarihi” derslerini alan

öğretmen adaylarına uyguladığı ön test ve son test sonuçlarında anlamlı farklar elde ettiğini belirtmektedir.

Ünlü (2015) tarafından gerçekleştirilen “Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Mezun Olmadan önceki ve Mezun Olduktan sonraki Bilimin Doğası ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezi keşfedici sıralı karma yöntem deseni kullanılarak farklı illerde hizmet veren dört öğretmen ve bu öğretmenlerin okullarında yedinci sınıfa devam eden kırk öğrenciyle çalışmıştır. Ünlü (2015), öğretmen adaylarının lisans döneminde bilimin doğası dersini almadan önceki ve öğretmen olduktan sonraki bilimin doğasına ilişkin görüşlerini karşılaştırmıştır. Ünlü (2015) çalışmasında öğretmenler bilim kavramının amaçlarına yönelik görüşlerini incelemiştir. Katılımcılar öğretmen adayı iken yaptığı çalışmada onların, bilimin meraktan doğduğu ve geliştiği, bilgilerin deneyle kanıtlandığı, bilimin evrensel bir değere sahip olduğu ve inançların dogmatik ve felsefenin ise subjektif olduğu görüşüne sahip olduklarını belirtmiştir. Göreve başlayan öğretmen adaylarının mesleklerinin ilk yılında ise bilim kavramı hakkında günlük sıkıntıların çözülmesi, evreni açıklamak, merak edilen konularda bilgi sahibi olmak gibi görüşlere sahip olduklarını belirtmiştir. Ayrıca çalışmada öğretmenlerin bilimin deneyle somutluk kazandığını ama bilimin deneysel kanıtlara dayanmadan da yapılabileceğinin farkına vardıklarını göstermiştir. Ünlü (2015)’nün çalışmasında öğretmen adaylarının teori ve kanun kavramlarında yanılgılara sahip oldukları bulgusu, Arı (2010), Altındağ (2010) ve Erçelik (2021) ile paralelidir. Ünlü (2015) yüksek lisans tezinde bilimin doğasının alt bileşenleri (gözlem, çıkarım, deney, araştırma, sınıflandırma, hayal gücü vb. gibi) hakkında bilginin öğretmen adaylarında yeterli düzeyde olmadığı; ne var ki öğretmenlerin bazılarının bilimin doğası alt bileşenlerindeki eksikliklerini ve/veya yanılgılarını giderdiklerini belirtmiştir. Ünlü, çalışmasında öğretmenlerin bilimin öznel boyutunu vurguladıklarını belirtmiştir. Sonuç olarak Ünlü (2015), çalışmasında öğretmenlerin lisans döneminde aldıkları dersin öğretmen olduktan sonra bilimin doğasına yönelik görüşlerinde değişime neden olmadığını, bilimsel bilginin kesin olduğuna dair görüşlerinin ve teori ile kanun kavramlarındaki yanılgılarının değişmediği ortaya çıkarmıştır.

Mıhladız (2010) tarafından “Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası konusundaki Pedagojik Alan Bilgilerinin Araştırılması” isimli doktora tezi, nitel araştırma metodolojisinin ‘bütüncül çoklu durum deseni’ kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada Mıhladız (2010) öğretmen adaylarının bilimin tanımında

gerçekçi sonuçlara ulaştıklarını belirtmiştir. Mıhladız (2010) doktora tezinde öğretmen adaylarının din ve felsefe gibi disiplinlere yönelik görüşlerinin, Ünlü'nün (2015) yüksek lisans tezinde olduğu gibi dinin dogmatik, felsefenin ise subjektif olduğu bulgularını doğruladığını göstermiştir. Mıhladız, katılımcıların yüzde 60'nın dinin değişmeyen kurallara sahip olduğu bilimin ise sorgulamaya açık bir yapıda olduğu görüşünü ifade ettiklerini belirtmiştir. Mıhladız, bilimin doğasının, bütün öğretmen adaylarında, bilim tarihi çağrışımı yaptığını belirtmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının bilim insanının içinde yaşadığı gerçekliğin etkisinde kalabileceği ve bu etkiyle bilim yapabileceği kabulünü hakkında farkındalıkları olduğunu da göstermiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının yüzde 60 oranında gerçekçi bir görüşe sahip oldukları ve bu oranın yaratıcılık ve hayal gücünde yüzde 80'e kadar çıkmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ne var ki öğretmen adaylarının, bilim insanının tarafsız bir gözlemlerle bilimi başlatmadığı konusunda farkındalıklarının olmadığı ve teorilerin bilimsel araştırmalara rehberlik etme konusunu anlayamadıkları sonucuna ulaşmıştır. Buna rağmen aynı varlığı araştıran farklı bilim insanlarının bakış açılarının farklı olmasından dolayı farklı yorumlara ulaşabileceklerini söyleyen öğretmen adaylarının oranının yüzde 80'e çıktığı görülmüştür. Bütün öğretmen adaylarının bilimsel bilgilerin değişebileceği görüşüne katıldığı sonucuna elde eden Mıhladız; Erçelik (2021) ve Altındağ (2010)'a ait çalışmalardan farklı bir sonuca ulaşmıştır. Kavram yanılgısı konusunda Mıhladız, Altındağ (2010), Arı (2010), Erçelik (2021) ve Ünlü (2015) ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Mıhladız (2010) tezini katılımcıların yüzde 80'ninin bilimsel çalışmalarda yapılan hataların çalışmayı yavaşlatmasının yanı sıra yeni bir buluşun ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabileceği görüşüne sahip oldukları, epistemolojik durum bağlamında bilimin doğasına ait bilgilerin katılımcıların yüzde 60'ında sağlam bir teorik temele sahip olmadığı ve katılımcıların yetersiz açıklamalarda buldukları sonucuyla sonlandırmıştır.

Bilim kavramının öğretmen adayları ve öğretmenlerce anlaşılmasına yönelik yapılan ve yukarıda bir kısmı gösterilen çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar sosyal bilgiler öğretmen adayları ve öğretmenleri yanı sıra fen bilimleri öğretmen adayları ve öğretmenleri üzerinde yürütülmüştür. İncelenen çalışmalar yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Çalışmaların bulgu, tartışma ve sonuç bölümleri incelendiğinde, bilimsel "gerçekliğin" tanım olarak açıklanması gerektiği görüşü vurgulanmaktadır.

Bilim kavramının tanım zorluğu, sosyal bilim ve doğa bilimlerinin ortak ilkelere dayanmalarına rağmen farklı yönlerinin vurgulanmasıyla açıklanabilir. Bu iki bilimsel perspektif arasında genel bir ayrımın yapılması, doğa bilimleri ile sosyal bilim alanında çalışan bilim insanlarının ilk olarak ontoloji ve epistemoloji değerlendirmelerinin de farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu temel farklılıkların, sosyal bilim ile doğa biliminin inceleme alanlarının çeşitliliğinden ve gerçeklik algılarındaki ayrışmalardan kaynaklandığı görülmektedir. Ayrıca, bu ontolojik farklılıkların, epistemolojik süreçlerde bilgi üretimi ve değerlendirilmesi üzerinde derin etkiler yarattığı anlaşılmaktadır.

2.3. Bilimin Tanımı ve Doğası

Bilim, tarihsel süreçte insanlığın çevresini anlama, doğayı kontrol etme ve evrensel yasaları keşfetme çabalarının bir sonucu olarak kavramsallaştırılmış ve hakikat arayışının temel araçlarından biri olmuştur (Wallerstein vd., 1995/2018). Bu hakikat arayışı, başka bir deyişle bize göre bilimin tanımı; insanın mevcut bilgilerden yola çıkarak yeni etkinlik alanları keşfetmesi ve bu bilgileri düzenli bir bütünlük içinde sunması sürecini ifade eder.

2.3.1. Bilimin tanımı

Bilim, insanın ürettiği diğer bir bilgi türü olarak 17. yüzyıldan itibaren matematik, mantık ve empirist değerlere dayalı sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bu durumu Bacon'un *Novum Organum* eserinin, Aristoteles'in *Organon*'una karşı yeni bir yöntem önerisi olarak tanımlanır (Kaya Keha, 2016). Bilimin birincil amacı, doğa ve insan üzerine doğru, geçerli ve güvenilir bilgi üreterek yaşamın anlaşılmasını sağlamaktır. Ayrıca bilimin, insanın doğal olaylara bağımlılığını azaltan bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bu, bilimi yalnızca bilgi üretim süreci olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve pratik yaşamın bir parçası olarak konumlandırır (Saygılı, 2019; Yıldırım, 1991). Bu [pozitivist] bilim anlayışı uzun yıllar boyunca bilimsel tanımlamaların temelinde yer almıştır. Nitekim modern eğitim sisteminden geçmiş insanlar, bilimi tanımlamak ihtiyacı duyduğunda genellikle Cevizci, "Dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara ilişkin, tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı." (Cevizci, 2005, s. 256) şeklinde yapılan tanıma benzer açıklama yaparlar.

Bilim, tarih boyunca toplumsal gereksinimler ve bilim insanlarının epistemolojik duruşları doğrultusunda sürekli değişen ve farklı bağlamlarda yeniden tanımlanan bir kavramdır (Kuhn, 2012/2021). Özlem (2012), Cevizci'nin (2005) doğa bilimleri odaklı bilim tanımına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşarak, bilimin sadece doğa bilimleri ilkeleri doğrultusunda tanımlanmasının yetersiz olduğunu ifade eder. Özlem'e göre, "[sosyal bilim] bilimin sonuçlarından teknik bilgi aracılığıyla yararlandığımız, toplumsal örgütlenme biçimlerine kadar etkisini gösteren, araştırma ve inceleme bulgularına başvurduğumuz bir etkinliktir". Bu tanım, bilimi toplumsal bağlamlarda ele almanın önemini vurgular.

Özlem'in bu bakış açısı, tarih-toplum bilimleri (örneğin "tin bilimleri", "kültür bilimleri" veya "idiografik bilimler") gibi alanların doğa bilimleri paradigmasına göre değerlendirildiğinde yetersiz kaldığını ileri sürer. Toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlar göz önüne alınmadan yapılacak bir bilim tanımının eksik olacağına dikkat çeker. Bu yaklaşım, bilimin çok yönlü yapısını ve farklı bilgi alanlarına yayılan etkisini anlama çabasıdır.

Thomas Kuhn'un bilimsel devrimlere ilişkin görüşleri de bilimin tanımının dinamik yapısını açıklar. Kuhn'a (1912/2021) göre, bilimsel anlayış ve uygulamalar tarih boyunca paradigmlar tarafından şekillendirilmiş ve bu paradigmlar zamanın ruhuna göre değişmiştir. Böylece bilimin tanımı, her dönemde farklı anlamlar ve kavramlar içermiştir. Bu süreç, bilimi yalnızca tek bir yöntem veya yaklaşım üzerinden değil, farklı epistemolojik ve ontolojik bağlamlarda ele almayı gerekli kılmıştır.

Bernal, bilimi "yalıtılmış bir etkinlik olmakla birlikte ilgili bilim dalının ilerlemesi için maddi gerekçeler sağlayan dinamik bilgi edinme aracı" olarak tanımlar (Bernal, 1946, akt. Saygılı, 2020, s. 52). Feyerabend ise bilimin, meşruiyetini kendi içindeki sistematik yapıdan aldığını ve bu süreçte bilgiyi düzenli hale getirdiğini vurgular. Bilim, bu bağlamda yalnızca nesnel gerçekliği anlamaya çalışan bir etkinlik değil, aynı zamanda toplumsal ve tarihsel koşullara göre biçimlenen bir süreçtir. Dolayısıyla bilim, mutlak bilgiye ulaşmasa da insanın akıl ve deneyime dayanarak çevresindeki değişimden ilkeler türetip bu ilkelere dayalı üretimler gerçekleştirdiği, bilgiye ulaşma sorumluluğunu üstlendiği bir süreçtir. Bu durum, bilimin sürekli olarak yeni anlamlar kazanmasını ve toplumsal bağlamda yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılar. Özellikle sosyal bilimler perspektifinden bakıldığında, bilimin farklı bilgi türleri arasında köprü kurarak insan yaşamını

zenginleştiren çok katmanlı bir yapı olduğu görülür. Bu bağlamda bilimsel uğraşının doğasını kavramak önemli hale gelir.

2.3.2. Bilimin doğası

İnsan ürünü bir etkinlik olan bilim, tarih boyunca farklı anlamlar kazanmıştır. Modern bilim, sistemli, yöntemli ve “geçerli” bilgi üretmeye yönelik bir kuramsal sistemdir. Bilimsel bilginin *doğa* ve *sosyal* alana uygulanışıyla birlikte bilim kavramına bakışımız değişmiştir. Tabiattaki değişimlerin açıklanması ve sosyal bilimlerde sistematik bilginin kullanılmaya başlanması, bilime yüklenen anlamlarda farklılaşmalara neden olmuştur. Çünkü bilim, insan ürünü bir etkinliktir ve açıklanamayan bilişsel, sosyal ve psikolojik olgulara anlam kazandırmıştır. Günümüzde çoğu zaman bilim tanımının yanında genellikle doğa bilimi ya da sosyal bilim tanımının da yapılmasının nedeni budur.

Doğa bilimi, doğadaki olguları gözlem ve deney yoluyla inceleyerek, olgusal gerçekliklerin neden-sonuç ilişkilerini açıklama çabasındaki bir bilim türüdür. Doğa bilimleri, doğrulanabilirlik, nesnellik, evrensellik gibi ilkeler temelinde çalışarak metafizik olmayan önermelerle olguları açıklamayı hedefler. Bilimsel bilgiye empirik doğrulama ve mantıksal çözümlenmelerle ulaşmayı esas alır. Dolayısıyla Çüçen (2020), doğa biliminin durağan olmamasıyla dini bilgiden, düzenli ve sistemli yapısıyla gündelik bilgiden, gerçeğe dayanmasıyla da mitolojik bilgiden farklılaştığını ifade etmektedir.

Sosyal bilim ise insan davranışları, toplumsal yapılar ve kültürel süreçler gibi insan yaşamını şekillendiren fenomenleri inceleyen bir bilim dalıdır. Doğa bilimlerinden farklı olarak, sosyal bilim, tarihsel, kültürel ve bağlamsal yaklaşımlar kullanarak doğa bilimden farklı yöntem benimser. Ayrıca doğa bilimden farklı olarak açıklama yapmak yerine anlamayı önemser. Sosyal bilimler, genelde insan gerçekliğinin öznel ve dinamik doğasına yönelik çalışmaları, bu alanın son yüzyılda epistemolojik ve ontolojik farklılıklarını belirginleştirir. Ancak aşağıda tartışılacağı gibi sosyal bilimi bu paragrafta kavramsallaştırıldığı şekilde tanımlayan bilim insanları da vardır.

Bilim, salt bilgi birikimi ya da evrensel bir doğrular sistemi olmanın ötesinde, üretim biçimleri ve toplumsal bağlamlar tarafından şekillendirilen tarihsel ve toplumsal bir pratiktir. Bu çerçevede sosyalist üretim biçiminde bilim, toplumsal

refahı artırmak ve adil bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla toplumsal ihtiyaçlara hizmet eden bir araç olarak değerlendirilirken (Saygılı, 2019; Yıldırım, 1991), kapitalist üretim biçiminde ise sermaye birikimi ve ekonomik çıkarların bir aracı haline gelmiştir (Narin, 2008).

Bu farklılaşma, bilimin toplumsal bağlamından bağımsız bir olgu olmadığını ve onun doğasının, üretim biçimleri ile ilişkili ekonomik, politik ve toplumsal süreçler tarafından dönüştürülebilir olduğunu göstermektedir. Bilim insanların kapitalist düzende ücretli emekçi konumuna indirgenmesi ve bilimin sermaye birikim sürecine entegre edilmesi, bu dönüşümün somut örneklerindedir (Narin, 2008).

Ayrıca, Feyerabend'in doğa bilimlerini "modern bir din" olarak nitelendirmesi (Feyerabend, 1981, akt. Saygılı, 2019), bilimin farklı coğrafi ve toplumsal bağlamlarda değişen sonuçlar doğurabileceğini ve bu nedenle sosyal bilimlerin analizine konu edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bilimin doğası yalnızca metodolojik bir doğruluk arayışıyla sınırlandırılmaz; aynı zamanda onun toplumsal bağlamdaki işlevleri ve sonuçları da dikkate alınmalıdır.

Bilimin doğasını anlamak, onun üretim biçimleri, toplumsal bağlam ve tarihsel koşullarla ilişkisini kavrayarak mümkün olabilir. Bilim, toplumsal faydayı artırabilecek bir araç olabileceği gibi, ekonomik çıkarlar doğrultusunda yönlendirilen bir güç olarak da işlev görebilir. Bu iki yönlü doğa, bilimin tarihsel ve toplumsal bağlam içinde değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bilim, bir bilme türü olarak evren, doğa, insan ve toplum gibi her konuda sistemli, doğru ve geçerli bilgi üreten bir sistemdir (Çüçen, 2020; Lewins, 1994/2017. Demir (1993), bilimin günümüzde toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve ideolojik örgütlenmelerin merkezinde yer aldığını, bu bağlamda empirist alanın dışında değerlerle de yüklü olduğunu belirtmektedir. Feyerabend, bu farklı bakış açılarını, "bilginin elde edilme sürecinde kullanılan geleneklerden biri" olarak ifade eder ve bu süreçte deneysel donanım, gözlemci ve sezgisel ilişkilerin önemini vurgular (Feyerabend, 1981, akt. Saygılı, 2019).

İnam (1986), bilimin tarihsel, mantıksal, psikolojik, sosyolojik, felsefi ve politik çok boyutluluğuna dikkat çekerek, onun insan kültürünün bir ürünü olarak farklı anlamlar kazandığını belirtir. Bu, bilim kavramının derinleşmesine ve hakikat arayışındaki farklı bakış açılarının değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

2.3.2.1. Bilimsel bilginin özellikleri

Bilimsel etkinlik, disiplinlere yönelik özgün sorular sormayı, araştırma konularını kapsamlı bir şekilde sorgulamayı ve deneysel kanıtlar bulmayı gerektirir. Bu bağlamda, Lewins (1994/2017), bilimsel olmayı şu dört temel prensiple açıklar: Disipline ait sorular sormak; araştırılan olguları her yönüyle sorgulamak; sorulara deneysel kanıtlarla cevap vermek; teorilerin geçiciliğini kabul etmek ve önceki araştırmalarla ilişkilendirmek.

Bu prensipler, bilimsel sorgulamanın sadece yöntemsel bir süreç değil, aynı zamanda epistemolojik bir temele dayandığını ortaya koyar. Lederman, bilimsel sorgulamanın yalnızca süreçlerle değil, bilimsel etkinliklerin dayandığı epistemolojik destekleyicilerle ilgili olduğunu vurgular (Lederman, 2006, akt. Yenice ve Özden, 2016). Ancak bu temeller üzerinde yürütülen bilimsel etkinliklerin insanlık yararına farklı disiplinler oluşturma ihtiyacıyla şekillendiği gerçeği göz ardı edilmemelidir (Wallerstein et al., 1995/2018, s. 18).

Bilimsel etkinlik, araştırılan konulara doğru ve etkili sorular sormakla başlar. Bu sorular, araştırmanın çerçevesini belirleyerek disiplinin incelediği olguların anlaşılmasına olanak tanır. Lewins (1994/2017), “soruların doğru seçiminin, incelemenin biçimini belirleyen en kritik adım olduğunu” ifade eder.

Bilimsel olmak, ele alınan olgu/fenomen ve olayların her açıdan sorgulanabilir olmasını gerektirir. Örneğin, Orta Çağ’da hastalıklar teolojik sorular bağlamında ele alınmış ve hastalıkların doğal nedenleri göz ardı edilmiştir. “Vebanın teolojik bir açıklaması dışında bir yorumu olabileceği” fikri bile kabul edilmemiştir çünkü bu, dönemin hâkim otoritesine karşı bir meydan okuma anlamına gelirdi (Lewins, 1994/2017).

Bilimsel bilgi üretimi, sorulara kanıtlarla cevap vermeyi gerektirir. Deneysel sonuçlar, gözlemler, empirik kanıtlar, teoriler bu süreçte işe koşulabilir. Örneğin, yarı dudak sendromunun annenin beslenmesiyle ilişkili olduğu açıklaması, ancak günümüz bilimsel koşulları çerçevesinde mümkün olabilmiştir (Lewins, 1994/2017, s. 26).

Bilimsel teoriler, sürekli değişim ve gelişime açıktır. Bu, bilimsel bilginin doğasında bulunan geçiciliği kabul etmeyi gerektirir. Bilimsel bilgi, önceki gözlemlerle çelişen ve bunların yeniden yorumlanmasını sağlayan yeni gözlemler aracılığıyla dönüşüme uğrayabilir. Örneğin, ruhsal rahatsızlıkların geçmişte mitolojik

bilgiye dayalı açıklamaları, günümüzde psikiyatrinin inceleme alanı haline gelmiştir (Chalmers, 1976/2021; Doğan, Çakıroğlu, Bilican ve Güngören, 2014; Lewins, 1994/2017).

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü gibi bilimsel olmak, belirli belirli bir disiplinin alanına giren konulara yönelik soru sorarak ve araştırmak anlamına gelir. Bilimsel araştırma, olay ve olguların/fenomenlerin her yönünün sorgulanmasını gerektirir ve bu da kanıtların bulunmasını amaçlar. Bu süreçte mevcut teoriler mutlak doğru kabul edilmez ancak önceki araştırmalar dikkate alınır. Ayrıca, farklı disiplinler aynı olguyu/fenomeni farklı açılardan sorgular. Ancak doğru soruların sorulması, bilimsel keşiflere yol açar. Bu süreç, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerde farklı şekilde gelişir. Bu yüzden, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden nasıl ayrıldığını tarihsel süreçte anlamak önemlidir. Esasında bilimsel etkinlik, tarih boyunca birçok kez değişim geçirmiştir. Bu değişim, bilim insanlarının sıkıca sarıldığı teorilerden vazgeçmek zorunda kaldıkları paradigmatik devrimler aracılığıyla gerçekleşmiştir (Kuhn, 1912/2021). Bu nedenle, bilimsel düşüncenin tarihsel dönüşümünü incelemek, bugünkü bilim algularımıza ışık tutacaktır

2.4. Bilim Tarihi

Bilim, insan yaşamının her alanını etkilemiş olmasına rağmen, onun kesin ve evrensel bir tanımını yapmak güçtür. İlk çağ filozoflarından günümüze kadar, varlık hakkında bilgi edinme merakı, düşünce sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Bu süreçte, yeniçağ düşünürleri hem ilk çağ filozoflarının fikirlerini eleştirmiş hem de onları geliştirerek bilimsel bilgiye yeni boyutlar katmıştır. Kartezyen düalizmi ve Newton'un modeli, günümüzde algıladığımız pozitivist bilim kavramının temel taşlarını oluşturmuştur.

Özellikle 20. yüzyılda, bazı düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler, bilime ve onun sosyal bilimlerdeki rolüne ilişkin algularımızı şekillendirmiştir. Bu bağlamda sosyal bilimleri anlamak, yalnızca toplumsal olguları incelemek değil, aynı zamanda bilimsel etkinliklerin farklı disiplinlerdeki yöntemsel ve kavramsal derinliklerini kavramayı da gerektirir. Bu sebeple aşağıda sonraki düşüncelere etki değerleri bakımından dönüm noktası özelliği göstermiş bilim insanları ve düşünceleri ele alınmaktadır.

Çalışmada, bilim insanlarının görüşlerine odaklanılmıştır. İlk olarak, modern bilimsel yaklaşımların gelişimi ve bu süreçte 18. yüzyıla kadar etkisini sürdüren Aristoteles'in felsefesi ele alınmıştır. Aristoteles'in bilgi felsefesi üzerine inşa etmeye çalıştığı akıl yürütme süreçlerinin, ardılları tarafından skolastik felsefe aracılığıyla teolojik temellere dayandırıldığı tartışılmıştır. Skolastik felsefenin hazır bilgi kabullerine yönelik eleştirileri bağlamında Bacon'ın görüşleri değerlendirilmiş, onun gözlem ve deneylerle yeni fenomenlerin keşfine verdiği önem vurgulanmıştır. Bacon'un gözlem ve deney vurgusu empiristlerce akli metafizik parantezine alınması sonucunu doğurmuştur. Rasyonalistler ise bu indirgemeyi eleştirmişlerdir.

Rasyonalizmin öncüsü kabul edilen Descartes'ın, hakikate ulaşmada kuşkuya dayalı yöntemini ve akla uygun kuramların sınanmasını savunan yaklaşımları ele alınmıştır. Bacon ve Descartes'ın bilimsel düşünceye katkılarıyla oluşan ortamın, Newton'un empirizmi merkeze alan görüşleri sayesinde bilimsel bilgide sistematik bir yaklaşımın gelişimine nasıl zemin hazırladığı incelenmiştir. Newton, deneyin kuramların test edilmesindeki rolünü vurgulayarak bu yaklaşımları bütünleştirmiştir. Ne var ki modern bilimin sistematik yapısı Comte tarafından oluşturulmuştur.

Comte, bilginin yalnızca empirik temellere dayanabileceğini savunmuş ve olgular arasındaki sistematik ilişkilerin bilimsel yöntemle incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Pozitivist düşüncenin kurucusu olarak Comte'nin modern bilime sağladığı katkılar tartışılmıştır. Ancak, pozitivist bilim anlayışının indirgemeci yaklaşımlarına yönelik eleştiriler bağlamında, bilim insanlarının yorumlamacı yaklaşımlarla yeni arayışlara yöneldiği belirtilmiştir.

Bu bağlamda, pozitivist düşünceye yönelik eleştiriler kapsamında rasyonalist bir perspektifle öne çıkan Leibniz'in görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca, Popper'ın yanlışlanabilirlik ilkesiyle pozitivist epistemolojiyi sorguladığı ve Kuhn'un bilimin devrimsel doğasını vurgulayarak bilimsel bilgiye yeni perspektifler sunduğu yaklaşımlar ele alınmıştır. İnsanı tarihsel bir varlık olarak değerlendiren Dilthey'in görüşleri ile tümevarımcı yöntemin baskıcı yönüne yönelik Frankfurt Okulu düşünürlerinin eleştirileri de incelenmiştir. Son olarak, moderniteye eleştirel bir yaklaşım geliştiren Lyotard'ın düşünceleri tartışılmıştır.

2.4.1. Aristoteles ve bilgi felsefesi

Aristoteles'in düşünceleri, modern dünyanın bilimsel bilgisinin şekillendiği 17. ve 18. yüzyıllara kadar bilimsel faaliyetlerin temelini oluşturmuştur. Onun felsefesi, hem felsefi tartışmaların hem de modern bilimsel yaklaşımların kaynağıdır. Aristoteles, bu temelleri oluştururken tümdengelim yöntemini kullanmış, bu yöntem bilimsel bilginin sistematik bir şekilde inşa edilmesinde büyük rol oynamıştır. Aristoteles'e göre bilgi, apodeiktik (kesin, doğru ve zorunlu) olmalıdır ve bu kesinlik ancak geometriyle gösterilebilir (Cevizci, 2015).

Herakleitos'un "her şey değişir" düşüncesi, felsefe tarihinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Aristoteles, Herakleitos'un "sabit bir şey yoktur" anlayışına karşı çıkarak bilginin değişebilirliği fikrini reddetmiştir. Ona göre, bu anlayış bilim ve felsefeyi temelinden sarsar, çünkü değişim düşüncesi, nesnel gerçekliğin olmadığı görüşüne dayanmaktadır. (Cevizci, 2005).

Aristoteles, atomcuların düşüncelerine de eleştiriler yöneltmiştir. Atomcular, tüm niteliksel değişimlerin, atomların özsel bir özelliği olarak maddenin hareketine indirgenediğini savunmuşlardır (Cevizci, 2005). Bu bağlamda Aristoteles, sofistlerin "her şeyin insan kavrayışına bağlı olduğu" yönündeki fikirlerini eleştirerek, bilginin insanın öznel algısına indirgenemeyeceğini savunmuştur.

Aristoteles, idealizmin varlık ve değişim konusundaki yaklaşımlarını da eleştirmiştir. Parmenides'ten Platon'a kadar uzanan idealist düşünce geleneği, Aristoteles'e göre değişimi ve hareketi açıklamakta başarısız olmuştur (Tağman, 2018b). İdealizm, Platon'da doruk noktasına ulaşmasına rağmen, Aristoteles bu yaklaşımı aşırı birleştirici ve yetersiz bulmuştur. Ona göre Platon'un idealer öğretisi, doğal olan ile değer arasında empirik bir ilişki kuramamaktadır (Küçükaslan vd., 2021).

Aristoteles'e göre gerçeklik sadece görünüşte değil, nesnel bir yapıda bulunur (Aristoteles, 1970/1993). O, materyalist ve idealist damarlara eleştiriler getirerek kendi metafizik sistemini inşa etmeye çalışmıştır. Materyalist düşüncenin yetersizliklerini vurgulayan Aristoteles, bu akımın insanın çok yönlü yapısını açıklayamadığını, değer ve anlam açısından eksik kaldığını belirtmiştir. Aynı şekilde, idealizmin de değişim ve hareketi açıklamada başarısız olduğunu ifade etmiştir. Aristoteles, Platon'un idealer öğretisini eleştirerek, idealerin gerçeklikten ayrı

düşünemeyeceğini savunmuş ve gerçekliğin ancak bu dünyada bulunabileceğini öne sürmüştür (Cevizci, 2015).

Aristoteles'in varlık, değişim ve hareket üzerine geliştirdiği bu sistem, sosyal bilimlerde insan ve toplum dinamiklerini anlamak için de güçlü bir teorik altyapı sunar. İnsan doğasının çok yönlülüğünü ve toplumsal yapının işleyişini ele alırken, Aristoteles'in eleştirileri ve çözüm önerileri, sosyal bilimlerin yöntemsel çeşitliliğine katkıda bulunur.

2.4.2. Skolastik felsefenin evrimi ve bilimsel devrim

Aristoteles'in felsefesinde önemli bir eksiklik, doğada matematiğin somut karşılığını bulamamış olmasıdır. Buna karşın Descartes, doğada matematiğin temel bir karşılığı olduğunu göstermiş ve mekanik dünya görüşünü geliştirmiştir. Descartes'in bu yaklaşımı, Aristoteles'in "hareket etmeyen hareket ettirici" düşüncesine meydan okumuş ve yeni bir düşünce sisteminin kapısını aralamıştır. Descartes'in felsefesi, "Yeniçağ Düşünceleri" bağlamında daha detaylı açıklanmıştır.

Aristoteles'in oluşturduğu düşünce sistemi, Orta Çağ'da skolastik felsefe içerisinde farklı bir anlam kazanmıştır. Skolastik felsefe, özellikle Avrupa'da Orta Çağ'ın ikinci yarısından itibaren etkinliğini artırmış ve Aristoteles'in inşa etmeye çalıştığı, akli yeniden işler hale getirme amacı güden felsefesi, teolojik temeller üzerine oturtulmuştur. Skolastik felsefenin nihai amacı, felsefe ve akli kullanarak inanç konularını anlaşılır hale getirmek olmuştur. Bu anlayış, Tanrı'yı anlamak ve dini metinleri yorumlamayı merkeze almıştır. Bu bağlamda "skolastik" düşüncenin temelinde, "Anlayayım diye inanıyorum" görüşü yer alır (Şen, 2020).

Skolastik felsefenin teolojik kabullerine rağmen, insanın merakı ve ilerleme arzusu, teknik gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Bu karşılıklı ve birbirini besleyen süreç, "Bilimsel Devrim" olarak adlandırılan insani ilerlemeyi hazırlamıştır. Bilmez'e (2018) göre, bu gelişme yeni bir insan zihninin doğuşuna işaret etmiş ve feodalite ile teolojinin yerini başka bir düşünce sistemi almıştır.

Cevizci'ye (2015) göre, bu dönemde yaşanan zihinsel devrim, "Platon ve Aristoteles gibi Yunan filozofları tarafından idea ya da eidos diye adlandırılan ezeli-ebedi özlerin ve bu özlerden oluşan ontolojik düzenin artık var olmadığı olgusuna gönderme yapar". Bu süreç, metafizik olanın fizik olana yaklaşmasını sağlamış ve insanın dünyevileşmesine zemin hazırlamıştır. Böylece Yunan filozoflarının hakikat

ile bilgi arasında kurduğu bağlar parçalanmış ve bütüne ait olan bilgiden söz etmek imkânsız hale gelmiştir.

Bu gelişmeler, tümevarım ilkelerinin uygulanmasına ve yeni bilginin bilim yoluyla inşasına olanak tanımıştır. Kopernik, Bruno ve Galilei gibi düşünürler, bu dönüşüme önemli katkılar sunarak kozmoloji anlayışının değişimini hızlandırmışlardır. Cevizci (2015), bu bağlamda “Bilginin güç olduğunu” söyleyen Bacon ile şüpheciliği merkeze alan Descartes’in modern düşüncenin kurucuları arasında yer aldığını vurgulamaktadır.

2.4.3. Yeniçağ düşünürleri

Bilimsel bilginin doğası, hakikatin ölçüsü ve bilginin kaynağı konusundaki değişim, bilim tarihinin önemli dönüm noktalarını oluşturur. Bu değişim süreçlerinde Francis Bacon, Rene Descartes ve Isaac Newton’un ortaya koyduğu fikirler, bilimsel devrimin temellerini atmış, sosyal bilimlerin gelişimine de katkı sağlamıştır. Bacon, tümevarıma ve deneysel yöntemlere odaklanırken, Descartes matematiksel ve akılcı yöntemleri ön plana çıkarmış, Newton ise modern bilim anlayışını olgunlaştırarak bilimsel yöntemin sistematüğini geliştirmiştir. Her üç düşünürün fikirleri, yalnızca doğa bilimlerini değil, sosyal bilimlerin yöntemsel temellerini de derinden etkilemiştir. Aşağıda, bu üç düşünürün bilimsel bilgiye yaklaşımlarını ve sosyal bilimlere olan etkilerini ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

2.4.3.1. Francis Bacon: tümevarım ve sosyal bilimler için deneysel yöntem

Bilimsel bilginin doğası ve hakikatin ölçüsüne dair önemli değişimlerin öncüsü olan Francis Bacon, bilginin kaynağı konusunda skolastik felsefeye sert eleştiriler yöneltmiştir. Ancak bu eleştiriler Aristoteles’in tümdengelim yöntemine değil, Aristoteles ardılarının tümdengelimle hazır bilgilere dayanan skolastik anlayışına yöneliktir.

Bacon’a göre bilginin elde edilmesinde tümevarım yöntemi temel bir araçtır ve bu yöntemle gözlem ve deneyle ulaşılmalıdır. Bu yaklaşım, bağımlı ilişkileri dışarıda bırakarak özsel ilişkilerin ortaya çıkarılmasını hedefler. Bacon, bilimsel yöntemi "var"ların ve "yok"ların belirlenmesi, bunların benzerlik ve farklılıklarına dayalı bir derecelendirme yapılması ve nihayetinde varsayımları geçersiz kılacak örneklerin tespiti üzerine temellendirmiştir (Çetinkaya, 2015).

Onun "idoller" kavramı, önyargıların bilgiye olan etkisini açıklar. “Soy idolleri” “mağara idolleri” “çarşı-pazar idolleri” ve “tiyatro idolleri” gibi kavramlarla, algıyı bozan önyargılardan kurtulmanın yollarını tarif eder (Bacon, 2015, s. 55’ten akt. Gültekin vd., 2017). Özsoy’a (2013) göre idoller ortaya çıkan önyargılardan/doğmalardan nasıl kurtulunacağını göstermemektedir.

Sosyal bilimler açısından Bacon’un yöntemi, toplumsal fenomenlerin sistematik gözlem ve deneyle incelenmesini vurgular. Bu yaklaşım, bilimsel bilginin sosyolojik, ekonomik ve kültürel fenomenlere uygulanmasını sağlayarak sosyal bilimlerin gelişimine önemli bir katkı sunar.

2.4.3.2. Rene Descartes akıl ve matematikle sosyal bilim yaklaşımı

Rasyonalist düşüncenin öncüsü ve modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Rene Descartes (1596–1650), 17. yüzyıl Avrupa’sında felsefe ve bilimsel yöntem alanında köklü değişimlere öncülük etmiştir (Altuner, 2013; Cevizci, 2020). Çüçen’e (2012) göre, Descartes’in temel yaklaşımı, “iyi bir yöntem ve evrensel doğruluk bulunabileceği” fikrine dayanmaktadır. Bu amaçla Descartes, matematik ve geometriden ilham alarak bir sistematik geliştirmiştir (Ridley, 2001/2022, s. 107-108).

Descartes, bilgiye ulaşmada önyargılardan arınmayı ve her şeyden kuşku duyarak doğruluğu sağlamayı esas almıştır. Ona göre hakikatin kaynağını anlamada üç temel bilgi türü vardır: bunlar duyulara dayanan “inançlar”, bilimin konusu olan “basit doğalar” ve “matematikselsel doğrular”dır. Ancak Descartes, duyuların yanıltıcı, gerçekliğin düş olabileceği ve matematikselsel doğruların kötü bir yanılsama ürünü olabileceği endişesiyle bu bilgileri elemiştir. Nihayetinde, “Düşünüyorum, öyleyse varım.” önermesiyle hakikat arayışında temel bir güven noktası oluşturmuştur (Aydoğan, 2014; Cevizci, 2020; Şen, 2020).

Descartes’in felsefesi, aklın doğayı çözümleyebilecek yetkinlikte olduğunu savunur. Düzgün’e (2018) göre, Descartes, “hakikatin insan aklı tarafından tamamen bilinebileceğini” öne sürerek modern ontolojiye kaynaklık etmiştir. Matematik ve rasyonel düşünceyle nesnelliği sağlama çabası, Descartes’in bilimsel yönteme ve sosyal bilimlere olan etkisini güçlendirmiştir.

Cevizci’ye (2015) göre, Descartes, öznel sorununu çözerek bireysel ve genel tözler sistemini matematik ekseninde ele almıştır. Bu sayede nesnelliği

sağlamış ve insan zihninin evrenin düzenine değil, kendi kavrayışlarına göre şekillendiğini göstermiştir. Descartes, tümdengelim yöntemi ve “apaçıklık” ölçütüyle kesin doğrulara ulaşmayı savunmuştur (Cevizci, 2020). “Düşüncenin açık ve seçikliği” ile hakikate ulaşmayı hedeflemiş, Tanrı’nın varlığını Anselmus’un ontolojik kanıtına dayanarak akıl yoluyla bir ontolojik argüman geliştirmiştir (Aydoğan, 2014, s. 93). Bu çabalar, bireysel aklın ve matematiğin sosyal bilimlerdeki uygulamalarına yönelik zemin hazırlamış ve Descartes’i modern düşüncenin mihenk taşlarından biri haline getirmiştir.

Descartes, doğanın insan üzerindeki etkisinden akıl yoluyla kurtulmanın mümkün olduğunu ileri sürmüştür (Cevizci, 2015, s. 481). Altuner (2013) ve Ridley’e (2001/2022) göre, Descartes, zihin ve bedeni ayrı tözler olarak değerlendirmiştir. Bu ayrım, “zihnin sıfatı düşünce, bedenin sıfatı ise uzamdır” anlayışını beraberinde getirmiş ve Kartezyen Düalizmi oluşturmuştur (Altuner, 2013, s. 58). Descartes’in felsefesi, hakiki bilgilerin zihnin dolaysız algısıyla kavranan kavramlardan oluşabileceği görüşüne dayanır (Cevizci, 2015).

Kartezyen gelenek, zihin-beden ve özne-nesne ikilemine dayanarak realist ve natüralist bir paradigma benimsemiştir. Bu yaklaşım, bedenin bir makine gibi görülmesini gerektirir. Saygılı’ya (2019) göre, Descartes, insan dışında kalan tüm canlıları birer makine olarak görmüştür. Bu düşünce, Aristoteles’e dayanan La Mettrie’nin geliştirdiği Mekanikçi Materyalizm’in temelini oluşturmuş ve günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

Descartes, varoluşsal sorunların çözümünü akıl yürütmeye dayandırırken, Bacon, gözlem, deney ve kayıtlarla elde edilen somut bilgilere önem vermiştir (Batuhan, 2019). İki düşünürün ortak hedefi, doğayı anlamak ve düzenlemek olmuştur. Descartes ve Bacon’un düşünceleri bilimsel devrimin temelini atmış, Newton’un bilim modelinin gelişimini mümkün kılan zihinsel ortamı oluşturmuştur.

2.4.3.3. Isaac Newton’un katkısı

Isaac Newton’un bilim felsefesine katkıları, bilim olan ile olmayanı ayırt etme sürecinde önemli bir mihenk taşıdır (Ural, 2015). Newton, sosyal bilimler açısından da değer taşıyan yöntem ve ilkeler geliştirmiştir. Empirizmi merkeze alan yaklaşımıyla, inceleme konusunun niceliksel olarak ifade edilebilir olmasını bilimsel etkinliğin koşulu olarak belirlemiştir. Varsayımların dışarda tutulması gerektiğini ve

fizik yasalarının evrenselliğini göstermesi, bilimsel yöntemi sosyal bilimlere uyarlama çabalarına yol göstermiştir (Bilmez, 2018; Özsoy, 2013).

Newton'un modern bilimin gözlem-deney temelli yöntemini kullanarak geliştirdiği bilimsel yaklaşım, doğanın ötesine geçerek insan ve toplumsal fenomenlerin daha sistematik bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır (Ural, 2015). Bu katkılar, sosyal bilimlerin araştırma yöntemlerinin temelini oluşturmuş ve bu alanda derinlik kazandırmıştır.

Newton'un bilime getirdiği temel ilkeler, sosyal bilimlerin yöntemlerini şekillendirmiştir:

1. Fenomenlerin İncelenmesi: Fenomenleri oluşturan unsurlar ayrıntılı şekilde izlenmeli ve deneysel bir çaba yoluyla nedenleri açıklığa kavuşturulmalıdır.
2. Kuramların Geliştirilmesi: Gözlem ve deneylerle sınıanan fenomenlere ilişkin açıklamalar/anlama, bilimsel kuramların temelini oluşturmalıdır.
3. Bilginin Öngörüsü: Elde edilen bilgilerle ileriye yönelik tahminler yapılmalı, bu da sosyal bilimlerdeki öngörü yeteneğini artırmıştır (Topdemir, 2010)

Bacon, gözlem ve deneylerle yeni fenomenlerin keşfini desteklerken, Descartes akla uygun kuramların sınıanmasını savunmuş, Newton ise bu yaklaşımları bütünleştirerek deneyin kuramları test etmede bir araç olarak kullanılmasını önermiştir (Özsoy, 2013). Bu perspektif, bilimsel yöntemin sosyal bilimlerde uygulanabilirliğini artırmış ve bilimsel düşüncenin evrimini hızlandırmıştır.

Newton'un ilkeleri, Auguste Comte'un pozitivist felsefesine ilham vererek sosyal bilimlerde daha sistematik bir yaklaşımın gelişmesini sağlamıştır. Bacon, Descartes ve Newton'un oluşturduğu bilimsel birikim, sosyal bilimlerin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu süreçte Newton'un doğa bilimlerinden türeyen ilkeleri, sosyal bilimlerin nesnelliği yakalama çabasını desteklemiş ve bilimsel yöntemlerin tarihsel birikimle nasıl evrildiğini göstermiştir.

2.4.4. Pozitivist bilim felsefesi ve sosyal bilimler bağlamında gelişimi

19. yüzyıl, metafizik etkilerin yerini aydınlanma düşüncesine bıraktığı, pozitivist bilim anlayışının yükseldiği bir dönemdir. Güvenç'in (2020) belirttiği gibi,

bu dönemle birlikte din ve sezgi gibi metafizik kavramlar, bilgi üretim sürecinde dışlanmıştır. Pozitivizm, batıl inanç ve metafizik düşüncelerin insan medeniyetinin gelişimini engellediğini savunarak, gözlem ve deneyi bilginin meşru kaynakları olarak kabul eder (Cevizci, 2005). Avrupa’da hızlanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, toplumsal dönüşümlere yol açmış, sanayi devrimiyle birlikte tarım, ekonomi ve siyaset gibi alanlarda köklü değişimler meydana gelmiştir (Alikılıç, 2021; Güvenç, 2020).

Bilimsel ilerlemeler, Edison’un ampülü icadı, Tesla’nın elektriği keşfetmesi ve Darwin’in evrim teorisi gibi keşiflerle toplumu derinden etkilemiştir. Bu süreçte Bacon’un “bilgi-güç ilişkisi” üzerine kurulu felsefesi, toplumsal ideoloji haline gelmiş, özgürlük hareketleri ve modernleşme süreçlerini tetiklemiştir (Güvenç, 2020). Ancak, bilimsel ilerlemenin manevi tatminsizlik doğurduğu bu dönemde Auguste Comte, toplumun birleştirici yeni bir seküler öğretinin gerekliliğine inanmıştır (Kalelioğlu, 2019a).

Simon ve ardılı Comte, Bacon ve Descartes gibi önceki filozoflardan farklı olarak, bilginin yalnızca empirik temellere dayanabileceğini savunmuştur. Onlara göre, olgular arasındaki sistematik ilişkiler, bilimsel yöntemle incelenmelidir (Kalelioğlu, 2019a). Bilimsel yöntem olgular arası ilişkileri duyuşsal olanla açıklanmasını başararak genellenebilir bilgi üretilmesini sağlar. Dolayısıyla pozitivizm, gerçekliğin yalnızca empirik olgulara dayandığını, bu nedenle mitolojik, dini veya gündelik bilgi türlerinin bilimsel olmadığını savunur (Daştan, 2013). Bu bağlamda pozitivizm, olgusal varlıkların karşılıklı etkilerini açıklayan bir bilimsel modeldir (Kalelioğlu, 2019a; Rosenthal, ve Yudin, 1972/1997).

Comte’nin düşünceleri kendinden önce gelen filozof ve düşünürlerin yanı sıra kendi çağdaşlarının düşünce ve fikirlerinden de etkilenmiştir. Bunun yanında Comte’nin kendi zamanın toplumsal değerleri de Comte’nin felsefesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Comte, insan düşüncesinin ve bilimin gelişimini üç aşamada açıklamaktadır. Comte’nin felsefesinin üç hal yasası ve özellikleri şu şekildedir:

Teolojik evre, doğadaki varlıkların insan zihnindeki temsillerle analojik bir ilişki içinde algılandığı ve duygu, hayal gücü gibi insani özelliklerin varlıklara atfedildiği bir düşünce sistemidir (Cevizci, 2005). Bu evrede doğaüstü güçlerin egemen olduğu açıklamalar hâkimdir. Teolojik evre, fetişist (ruhların varlıkları), politeistik (çok tanrılı), ve monoteist (tek tanrılı)

olmak üzere üç safhadan geçer; her safha bir öncekini tamamlayarak metafizik evreye geçiş sağlar (Kalelioğlu, 2019a; Kobya, 2018).

Metafizik evre, animistik düşüncenin kaybolduğu, varlıklara amaçlar yüklendiği ve aklın, tanrısal güçlerin yerini aldığı bir süreçtir (Kalelioğlu, 2019a). Bu evrede tümdengelimsel çıkarımla gerçekliklere ulaşılabileceği ve soyut toplumsal sözleşmenin toplumların oluşumu için gerekliliği fark edilmiştir (Kobya, 2018).

Pozitif evre, nominalizmin galip geldiği, hakikate doğrudan ulaşmanın mümkün olmadığı, ancak akıl ve gözlemlerle olgular arasındaki ilişkilerin açıklanabileceğinin kabul edildiği bir süreçtir (Cevizci, 2005). Bu evrede, pozitif bilim insan gerçekliğinin temelini oluşturur, teolojik ve metafizik yaklaşımlar dışlanır. Mantıksal ilişkilerin gösterilmesi ve deney-gözlemlerle nedenselliklerin betimlenmesi esastır (Kalelioğlu, 2019a; Kobya, 2018).

Pozitivist düşünce, sosyal bilimlerde evrensellik ve bireysellik tartışmalarını şekillendirmiştir. Mantıksal ve ontolojik çerçevede bilimsel yöntemlerin kullanımına odaklanan bu yaklaşımlar, toplumların daha rasyonel ve bilimsel temellere dayalı incelenmesini sağlamıştır. Pozitivizmin bilimsel modeli, sosyal bilimlerde farklı bilgi türlerinin yerini gözlemsel ve deneysel yöntemlere bırakmasını desteklemiştir

Bacon, Descartes ve Newton'un fikirleri, bilimsel bilginin doğasını yeniden tanımlamış ve sosyal bilimlerin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Bacon'un tümevarım ve deneysel yöntemleri, Descartes'in matematiksel ve akılcı yaklaşımı ve Newton'un sistematik gözlem ve kuram oluşturma yöntemleri, sosyal bilimlerin bilimselleşme sürecine yön vermiştir. Bu üç düşünürün mirası, sadece doğa bilimleriyle sınırlı kalmamış, sosyal bilimlerin bilimsel yöntemlerle ele alınmasını sağlamıştır. Bugün sosyal bilimlerde kullanılan analitik ve deneysel yaklaşımlar, bu entelektüel birikimin modern yansımalarıdır.

Bacon, Descartes, Newton ve Comte'nin fikirleri, Viyana Çevresi'nin bilim felsefesi üzerinde belirleyici bir etki yapmıştır. Bacon'un deneysel yöntemi, bilimsel bilginin gözlem ve deneyle elde edilmesi gerektiğini vurgulayarak empirizmin temel taşlarını oluşturmuştur; bu anlayış, Viyana Çevresi'nin bilimsel yöntemi geliştirmesinde önemli bir referans olmuştur. Descartes'ın akılcı yaklaşımı, matematiksel mantığın ve analitik düşüncenin bilimselleşmesine öncülük ederek Viyana Çevresi içinde mantıksal analiz alanında bir çerçeve sunmuştur. Newton'un doğa yasalarını matematiksel bir temele oturtması, bilimsel açıklamaların kesinliği

ve nesnelliği açısından büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Comte'un pozitivizmi ise, toplumsal ve bilimsel bilgiyi belirli aşamalar altında kategorize etme anlayışıyla, Viyana Çevresi'nin felsefi perspektifine sistematik bir yaklaşım kazandırmıştır. Böylece, bu dört düşünürün katkıları, deneycilik, mantık ve bilim anlayışının derinleşmesine yol açarak Viyana Çevresi'nin bilimsel felsefesini şekillendirmesine zemin hazırlamıştır.

2.4.5. Viyana çevresi

1920'lerden itibaren Moritz Schlick önderliğinde Rudolf Carnap ve diğer düşünürlerle Viyana Çevresi'nin iç halkası oluşturulmuş ve 1929'da "Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis" manifestosu yayımlanmıştır (Brown, 2012/2020). Viyana Çevresi'nin etkisi, analitik a priori ile sentetik a posteriori arasındaki ilişkide gözlemlenir; analitik a priori önermeler, doğa bilimleriyle karşılaştırılmakta, sentetik a priori sınıfının anlamsız olduğu savunulmaktadır (Brown, 2012/2020).

Viyana Çevresi, anlam problemi üzerinde durarak, metafizik ve spekülasyon önermeleri dışlayıp bilimsel önermelerin eksiksiz tanımlanmasını hedeflemiştir (Türkdoğan, 1995). Bu taslak, akıl ile deney arasındaki ikiliği ortaya koyarken, bilgi kaynağı konusunda empiristlerle rasyonalistler arasında bir ayrım yaratmıştır.

Viyana Çevresi, bilginin sınırlarını deneysel doğrulanabilirlik temelinde belirleyerek metafizik ve teolojik düşünceleri dışlamıştır. Viyana düşünürleri, duyuşsal olanı bilgi üretiminin temeli olarak kabul etmiş ve bilimi anlamlı ve kurtarıcı bir sistematik olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, dilin mantıksal çözümlemesiyle sağlam bir temele oturmuştur; böylece, bilimsel bilgi üretimi daha sistematik ve geçerli hale gelmiştir.

Aklın aydınlattığı ilerleme fikri, toplumsal yapıların yeniden inşasına yönelik bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu süreçte toplum, din ve eğitim yeniden yorumlanmış ve insanlığın ortak bir entelektüel paydada buluşmasına inanılmıştır (Hira, 2000). Bu amaca ulaşmak için ölçüt koyma gerekliliği doğmuş; Viyana Çevresi ile teoloji ve metafizik, akıl ile açıklanamayacağı için dışlanmıştır. Çevre, deneysel olana ait ölçütün belirlenmesinde dili temel almış ve dilin mantıksal çözümlemesi sağlam bir zemin oluşturmuştur (Bayar Bravo, 2007). Viyana

Çevresi'nin en büyük katkısı, bilgi kaynağının bilim olması bağlamında “bilimcilik” anlayışıdır. Bu anlayış, çağdaş felsefenin G.E. Moore ve Bertrand Russell gibi düşünürlerinin idealizmi reddetmesiyle başlamış ve mantık ile matematiğin birlikte değerlendirilmesini sağlamıştır (Türkdoğan, 1995).

Bu bağlamda felsefenin bilimselleştirilmesi, olgusal içerikli olan ifadelerin doğrulanabilirliği üzerine kurulmuştur; dolayısıyla metafizik ifadelerin doğrulanması mümkün değildir (Tepe, 1999). Viyana Çevresi, bilim ile metafiziği ayırmaya çalışmış, matematik ve sembolik mantığı bu amaçla kullanmıştır. Hans Reichenbach, psikoloji ve epistemoloji alanlarının sınırlarını belirlemiş ve Tanrıyı matematikçi bir “*bilim adamı*” olarak tasvir etmiştir (Özsoy Somuncuoğlu, 2023; Türkdoğan, 1995).

Bu düşünürlerin mirası, sadece doğa bilimleriyle sınırlı kalmayarak sosyal bilimlerin bilimsel yöntemlerle ele alınmasını sağlamıştır. Bugün sosyal bilimlerde kullanılan analitik ve deneysel yaklaşımlar, bu entelektüel birikimin toplumsal yapıları yeniden inşa etme sürecinin modern yansımalarıdır.

2.4.6. Yorumlayıcı perspektif ve empirizime yöneltilen eleştiriler

Olgu, insan müdahalesinden bağımsız olarak gerçekliğini koruyan bir varlık alanını ifade eder. Empirist geleneğe göre, olgular insan duyularıyla algılanabilir ve bilimsel bilgiye temel oluşturur (Saygılı, 2019). Bu bağlamda Viyana Çevresi düşünürleri, bilimin sınırlarını yalnızca empirik olarak deneye tabi tutulabilir olgularla çizerken, olgusal olmayan her türlü metafizik ve spekülatif düşüncüyü bilimsel bilgi alanı dışında bırakmıştır.

Ancak bu yaklaşım, olguların yalnızca empirik bir bağlamda ele alınmasını yetersiz bulan rasyonalistler tarafından eleştirilmiştir. Leibniz, empirist anlayışın duyulara dayalı bilginin gerçekliğini tam anlamıyla açıklayamayacağını savunarak bu eleştirilerin önemli bir temsilcisi olmuştur.

Yorumlayıcı epistemoloji, sosyal gerçekliği anlamaya yönelik bir çaba olarak bireyin öznelliğini ve bağlamını göz önünde bulundurarak, bilginin yalnızca deneyimle değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal çevre ile de şekillendiğini savunur (Çüçen, 2020). Pozitivist anlayışın tüm bilimlere fizik yasalarına indirgeme çabası, diğer bilgi disiplinlerinin değerini ve varlık nedenlerini göz ardı ettiği için ciddi eleştiriler almıştır (Yıldırım, 1997). Dolayısıyla, bilimsel bilginin mutlak değil,

insana özgü değerler, inançlar ve tutumlarla şekillendiğini savunan bir yaklaşım geliştirilmiştir.

2.4.6.1. Gottfried Wilhem Leibniz'in rasyonalist felsefesi ve yeter sebep ilkesi

Leibniz, çelişmezlik ilkesine ek olarak geliştirdiği yeter sebep ilkesi ile empirizmin olgu merkezli yaklaşımlarına eleştiri getirmiştir. “Gül kırmızıdır.” önermesi zorunluluk taşımadığından olgusal anlamda empirik özellikleri değişim gösterebilmektedir. Ne var ki, “İnsan insandır.” önermesi (A, A’dır.) nedeniyle analitik önermelerdir ve doğruluğu zorunludur. Çünkü doğruluk referansını kendinde gerçekleştirir. Dolayısıyla mantıksal olarak özdeşlik önermesidir ve eşdeğer ilkesi gereği olgu dünyasında bu önermeyi karşılayacak arayışa girmek gerekmemektedir. Aynı şekilde çelişmezlik ilkesi gereği (A, A değildir.) önermesi zorunlu olarak yanlıştır ve olgusal olarak izlenemez. Bu bağlamda çelişmezlik bir varlığın hem kendisi hem de kendisi dışındaki bir başka varlık olamayacağını öne süren mantık ilkesidir. Dolayısıyla Leibniz’e göre her tür varlık, oluş ve bilginin bir sebebi vardır ve bu sebepler yalnızca empirik verilerle değil, akıl yürütme yoluyla da anlaşılabilir (Kahveci, 2002; Oktay, 2017). Leibniz, yeter sebep ilkesi gereği John Locke’nin düşüncesine eleştiri getirmiştir. John Locke’a göre insan zihnini boş bir levhaya benzetmesi ve bunun doğuştan gelen olduğunu söylemesinin aksine Leibniz, empiristlerin duyulara yansımaları akılda bulunmaz ilkesini “akıl bunun dışında” diyerek eleştirmektedir. Bu yaklaşım, ontolojik ve epistemolojik anlamlar arasında zorunlu bir bağ olduğunu ileri sürer.

Empirist filozof John Locke’un insan zihnini doğuştan boş bir levhaya benzetmesine karşı çıkan Leibniz, (Merkit, 2021a) doğuştan akılda bulunan hakikatlerin olduğunu savunmuştur. Bu hakikatlerin net olduğunu, empirik deneyimlerin ise bulanıklık taşıdığını ifade eder (Sinan, 2020). Bu ayrım, sosyal bilimlerin insanın karmaşık yapısını anlamada yalnızca deneyime dayalı yaklaşımlarla sınırlı kalamayacağını vurgular.

Leibniz’in yeter sebep ilkesi, sosyal bilimlerde olgu ve anlam arasındaki ilişkiyi açıklamada rasyonalist bir çerçeve sunar (Altınörs, 2000). Empirist anlayışın olguları yalnızca deneyimle sınırlı görmesi, sosyal bilimlerdeki insana özgü karmaşık yapıları tam anlamıyla açıklamada yetersiz kalabilir. Sosyal bilimlerde insanlar, yalnızca dışsal olguların/fenomenlerin değil, aynı zamanda değerler, inançlar ve

anlamlarla şekillenen içsel süreçlerin de birer ürünüdür. Bu bağlamda, empirik yöntemlerin sınırlılıkları, rasyonalist bir bakış açısının gerekliliğini ortaya koyar.

Leibniz'in yeter sebep ilkesi, sosyal bilimlerde bir fenomenin yalnızca görünen değil, aynı zamanda gizli sebeplerinin de araştırılması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, toplumsal olayların ardındaki neden-sonuç ilişkilerini anlamak için yalnızca duyuşsal verilere dayalı olmayan, çok boyutlu bir analiz sunar.

Vişana Çevresi, bilginin sınırlarını duyuşsal olgularla çizerken (Vardar, vd. 2007), Leibniz insan bilgisinin yalnızca empirik verilerle sınırlı olmadığını, akıl yoluyla elde edilen hakikatlerin daha derin bir anlayış sağladığını savunmuştur. Vişana Çevresi, metafiziğı anlamsız olarak değerlendiren dışlarken, Leibniz metafiziksel bağlantıların bilimsel anlayış için temel oluşturabileceğini öne sürmüştür (Stache, 2012). Öyleyse Leibniz'in düşünceleri, özellikle sosyal bilimlerde, insan ve toplumla ilgili fenomenlerin sadece empirik gözlemlerle değil, aynı zamanda akıl yürütme ve metafiziksel ilkelerle de ele alınması gerektiğini vurgular. Bu, sosyal bilimlerde daha kapsayıcı bir metodoloji ihtiyacını destekler.

2.4.6.2. Karl Raimund Popper: doğrulanabilirlik eleştirisi

Karl Raimund Popper, bilimsel bilginin doğasına yönelik çalışmalarıyla, pozitivist epistemolojinin sınırlarını belirlemiş ve bu çerçevede sosyal bilimlerdeki bilgi üretim yöntemlerine eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Popper, doğrulanabilirlik kuramını eleştirerek, bilimsel bilginin yanlışlanabilirliği üzerine kurulu bir model önermiştir. Bu bağlamda, sosyal bilimlerin dinamik ve kompleks yapısını anlamak için Popper'in yanlışlamacı kuramı önemli bir araç sunar.

Doğrulanabilirlik ilkesi, Vişana Çevresi düşünürlerinden Avenarius ve Mach tarafından bilimin sınırlarını belirlemek ve metafizik/a priori/transandantal önermeleri elemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu çerçevede anlamlılık ilkesi, bilimsel olanı bilimsel olmayandan ayırarak dilsel yapıları anlamlı (empirik olan, sentetik, gözlem-deneye bağılı olan a posteriori) ve anlamsız (empirik olmayan, analitik, mantık ilkelerine bağlanmış a priori) önermeler şeklinde sınıflandırır. (Çelebi, 2016; Neslioğlu Serin, 2015; Özlem, 2012; Saygılı, 2018; Urhan, 2003; Yıldırım, 1997). Anlamlı/sentetik önerme, “yüklemi öznesinde içermeyen, değillesmesi mantıksal bir çelişkiye yol açmayan yargı ya da önerme [için kullanılmaktadır], [ayrıca bu önermeler] bize dünya hakkında yeni bir malumat veren bilgi türü[dür]” şeklinde

kullanılmaktadır (Cevizci, 2005). Örneğin, “Gül kırmızıdır.” önermesi, gözlem ve deneyime dayalı bir doğrulamayı gerektirir. Bu ilkeye göre, dilin anlamı, bir bilginin doğruluğunun, onun dış dünyadaki gerçekliklere uygunluğu ile belirlendiğini savunur (Ayer, 1936/1998; Gödelek, 2007). Bu yaklaşım, ontoloji ve epistemoloji arasında sıkı bir bağ kurarak, doğru bilgiye ulaşmanın temelini oluşturur (Anlı, 2011; Günday, 2010). Ancak Popper’e göre, bu tür doğrulamalar bilimsel ilerlemenin temeli olamaz. Çünkü bilimsel olan ile olmayanın belirlenmesinde kullanılan anlamlılık ölçütünü önermenin olgusal karşılığının olması ile değil önermenin gösterdiği gerçekliği insanların onaylayıp onaylamamasına bağlandığını belirtmiştir (Çüçen, 2020).

Önermenin anlamlı olması duyum alanına bağlanmışken bunun dışında kalan anlamsız/analitik nitelemesiyle metafiziktir (Baycar, 2022). Bu anlamda doğrulanabilirlik ilkesi olguculuk bağlamında olguya ait olan ile olmayana belirleme ölçütü olması bakımından bilim olan ile bilim olmayanın da sınırlarını belirler. (Salgar, 2012). Popper, bilim olan ile olmayan ayrımını kabul etmiş (Yıldırım, 1997) ama bunun anlamlı-anlamsız önermeler olarak değerlendirilmesine karşı çıkmıştır (Saygılı, 2019). Popper, Marx’ın “tarih”, Freud’un “psikanaliz”, Adler’in “bireysel psikoloji”, Einstein’ın “izafiyet teorisi” gibi teorilerle de ilgilenmekte ve bunları birbirleri ile kıyaslayarak değerlendirmekteydi. Popper, doğrulamacı yaklaşımı, bilimsel teorilerin sınırlarını daralttığı ve yenilikçi bilimsel hipotezlerin önünü kapattığı gerekçesiyle eleştirir (Türkdoğan, 1995). Ona göre, bilimsel bilginin temelini, doğrulanabilirlik değil, yanlışlanabilirlik oluşturur. Bu anlayışla bilimsel sınır ölçütünü aramaya başlamıştır (Çüçen, 2020).

Popper’e göre tümdengelim kabulünde önermelere ait öncül doğruysa sonuç da doğru olurken, tümevarım kabulünde önermelere ait öncüller doğru olsa da sonuç yanlış olabilmektedir (Chalmers, 1976/2021; Merkit, 2021b). Bu çerçevede Popper, doğrulamamanın mümkün olsa da yanlışlanmanın imkânsız olduğu önermelere dikkat çekmiştir. Örneğin, “Elektron gibi küçük bir parçacığın konum ve hızını birlikte saptamak olanaksızdır.” çünkü bu iki ölçüm birbirini etkiler; birini ne kadar iyi ölçersen, diğeri o kadar belirsizleşir. Bu duruma *Heisenberg Belirsizlik İlkesi* denir ve bu önerme doğru bir önermedir, “Bugün bütün tarihçiler Marksist’tir.” ise yanlış bir önerme olmasına rağmen her iki önermede gözlemlerle doğrulanamaz. Bu, doğrulamamanın değil, yanlışlanabilirliğin bilimsel ölçüt olduğunu gösterir. Popper, tümevarımın tekil önermelerden evrensel sonuçlar üretmede yetersiz olduğunu ve bunun “tümevarım problemi”ni ortaya koyduğunu belirtmiştir (Yıldırım, 1997;

Chalmers, 1976/2021). Bilimin ilerlemesi, mevcut teorilerin yanlışlanması ve bu yanlışlamalardan doğan yeni teorilerle mümkündür (Demir, 1992).

Bilim olmayan analitik önermeler doğruluklarını mantıksal zorunlulukla belirler. Hume, Wittgenstein, Reichenbach, Ayer, Carnap ve Schlick gibi düşünürler, etik, estetik, metafizik, edebiyat ve sanat gibi disiplinlere ait önermeleri, duyulara dayanmamaları anlamında eleştirmiştir (Salgar, 2012). Ayer, metafizik önermelerin bilgi veren yapıda olmadığını ve yalnızca dış dünya hakkında bilgi sunan önermelerin doğruluk değerinin gösterilebileceğini belirtmiştir. Bu görüşler, Carnap ve Schlick gibi düşünürlerin düşünceleriyle paralellik göstermektedir (Çüçen, 2020; Ögcem, 2016; Tepe, 1999). Schlick'e göre, dil, sözcüklerin işaret ettiği şeylerin deneyimle doğrulanabilir olması gerekmektedir (Şakar, 2023). Carnap, önermelerin içeriklerinin ön kabullere bağlı olduğunu vurgulamış ve tüm bireylerin bir önerme ile ifade edilen gerçekliği onaylaması gerektiğini belirtmiştir. (Salgar, 2013; Çüçen, 2020). Wittgenstein ise dilin statik ve soyut bir yapıya sahip olmadığını savunmuş ve dilin farklı toplumlar ve bağlamlar için farklı kurallarla işleyebileceğini ifade etmiştir. (Wittgenstein, 1922/2021).

Popper, pozitivistlerin metafizik önermeleri anlamsız olarak değerlendirip bilimden ve toplumsal hayattan dışlama anlayışına karşı çıkmıştır. Ona göre, metafizik önermeler gerçekliği kendi bakış açısıyla ortaya koyar ve bu önermeler, bağlamları içinde tutarlı olabilir. Ayrıca, Popper, metafizik önermelerin bilimsel hipotezlerin formülasyonunda ve empirik testlerin başarısını belirlemede önemli bir rol oynayabileceğini savunmuştur (Çüçen, 2020).

Popper, "*Tarihsiciliğin Sefaleti*" adlı eserinde, ussal tutum olarak adlandırdığı düşünce sisteminin insanın temelini oluşturduğunu vurgular. Bu bağlamda, eleştirel tutumun yerleşmesi gerektiğini savunurken, tarihsel olayların tekil örneklerinden genellemeler çıkarmaya yönelik yaklaşımları eleştirir ve bu nedenle pozitivist düşünce çevrelerine karşı durur. Popper, siyaset felsefesi ile bilim felsefesinin ortak yönlerini ele alarak doğa bilimleri ile sosyal bilimleri birlikte tartışır (Bakış ve Alsancak, 2016). Ona göre, tarih tekil gerçekliklerle ilgilenir ve bu gerçeklikler istenilen zamanda ve şekilde doğrulanamaz. Tarihin odaklandığı olguların/fenomenlerin yalnızca yorumdan ibaret olduğunu ve geçmişin nedenselliğinde tutarlı ve yararlı eylemler bulmanın anlamsız olduğunu savunur (Kabakçı, 2021). Dolayısıyla gelecek bilimsel sistematik içinde öngörü sağlamaz (Türkdoğan, 1955). Popper, bu nedenle hayali fikirlere dayalı ütopyalara ve geleceğe

dair düşlere yer veren yaklaşımları, özellikle Marx, Platon ve Hegel gibi düşünürlerin görüşlerini eleştirir. Tarihsicilik, toplumların doğal gelişim süreçlerinden çıkarılan yasalara dayalı yaşam standartlarının oluşturulması gibi genellemelere dayanır; bu da Popper'a göre saçmadır. Sosyal bilimlerde geçmişte gerçekleşen olayların birebir tekrarı mümkün değildir (Akgün, 2009; Türkdoğan, 1995; Bakış ve Alsancak, 2016).

Popper'ın yanlışlanabilirlik ilkesi, bilimin dinamik ve sürekli değişen bir yapıya sahip olduğunu vurgular. Bilimsel bilgi, kesin ve mutlak bir doğru sunmaz; aksine, sürekli bir deneme-yanılma süreciyle ilerler. Bu nedenle, bir bilimsel teori yanlışlanabilir olmalıdır ki, yeni bilgiler ve veriler ışığında geliştirilip düzeltilebilsin. Popper'ın bu yaklaşımı, bilimsel bilgiye ilişkin modern anlayışın temel taşlarından biri hâline gelmiştir (Lakatos, 1978).

Bilimin doğası ve yöntemine ilişkin tartışmalar, yalnızca doğa bilimleri değil, aynı zamanda sosyal bilimler ve felsefe alanında da derin bir etkiye sahiptir. Viyana Çevresi'nin doğrulanabilirlik ilkesi, Popper'ın yanlışlanabilirlik ilkesi ve diğer modern yaklaşımlar, bilimsel bilginin anlamlılık, doğruluk ve nesnellik kriterlerini belirleme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu tartışmalar, bilimin hem teorik hem de pratik boyutlarını daha iyi anlamamızı sağlar ve bilimsel yöntemin sürekli gelişen doğasını ortaya koyar (Gödel, 1931/1992; Kuhn, 2012/2021).

2.4.6.3. Thomas S. Kuhn: bilimsel devrim anlayışı

Thomas S. Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) adlı eseri, bilim felsefesinde devrim niteliğinde bir tartışma başlatmıştır (Yıldırım, 1997). Mantıkçı pozitivist yaklaşıma göre bilim, birikimli, doğrusal ve nesnel bir süreçtir (Morkoç, 2016). Popper dâhil olmak üzere bu anlayış, indirgemeci ve olgucudur (Çüçen, 2020). Ancak Kuhn, bilimin gelişiminde bu görüşe karşı çıkarak, ilerlemenin birikimli değil, devrimsel sıçramalarla gerçekleştiğini öne sürmüştür (Türkdoğan, 1995; Yaldır ve Üner, 2009).

Bilimsel bilginin temel amacı, metafizikten arındırılmış, sentetik cümlelerle ifade edilen ve olgusal olanı betimleyen önermelerle açıklama yapmak olarak değerlendirilmektedir. Çüçen'e (2020) göre bilimsel bilgi süreci, olgu içeriği ile başlar, ancak yalnızca olguların betimlenmesiyle sona ermez. Olgusal betimleme, olgunun oluş biçimini yansıtır ve olgunun dışına çıkmayı gerektirmezken; açıklama yapmak, olgunun nedenini anlamak ve diğer olgularla olan nedensel ilişkilerini

ortaya koymayı gerektirir. Açıklama, olgusal betimlemelerden daha üst düzey bir kavrayış sunar çünkü bir olgunun oluş biçiminin betimlenmesi, bu oluş biçiminin nedenlerini açıklamaz (Çüçen, 2020; Saygılı, 2019).

Bilimsel açıklamalar, dış dünyadaki varlıklar arasındaki ilişkilerin gösterilmesiyle genel yasalar üretir. Bu süreçte, dış dünyaya ait bir varlığın, diğer varlıklarla olan ilişkileri ve bu ilişkilerin açıklanması, bilimin merkezinde yer alır. Viyana Çevresi düşünürleri bu bağlamda Kapsayıcı Yasa Modeli ve Nedensel Açıklama Modeli gibi açıklama modelleri geliştirmiştir (Saygılı, 2019).

Kapsayıcı Yasa Modeli, Carl Hempel ve Karl Popper tarafından geliştirilmiş olup (Cevizci, 2005), açıklayan ile açıklanan arasında mantıksal ilişkiler kurmayı esas alır. Bu modele göre başlangıç önermeleri, dış dünyadaki diğer önermelerle birlikte bilimsel yasalar çerçevesinde mantıksal olarak açıklanır. Model, açıklamanın olgusal güçlü bir inanç oluşturması (uygunluk) ve empirik olarak doğrulanabilir olması (gözlem ve deney yoluyla sınanabilirlik) gibi iki temel koşula dayanır. Bu süreçte yasa kavramı, olguların belirli koşullarda aynı sonucu üretmesini ifade eder (Tekin, 2022). Açıklayan önermelerin birden fazla yasaya bağlanması, bilimsel açıklamaların nesnel ve evrensel bir yapı kazanmasını sağlar (Anlı, 2011; Tağman, 2018a).

Nedensel Açıklama Modeli ise, dış dünya hakkındaki sistematik incelemeleri nedensel ilişkiler üzerine kurar (Hayran, 2022; Saygılı, 2019). Belirli bir olgu her zaman başka bir olguyla birlikte var oluyorsa, bu durum neden-sonuç ilişkilerini işaret eder. Bu ilişkiler, tekrarlanan gözlemler sonucu alışkanlıklar oluşturur ve gelecekteki benzer olaylar için beklentiler doğurur. Ancak bu zorunlu ilişkilerin deneysel verilere dayanmaması, bunların ussal bir temelde kabul edildiği anlamına gelir. Bu bağlamda nedensellik, olgusal ilişkilerin gözlemler yoluyla zorunlu olduğunun düşünülmesiyle oluşur (Tağman, 2013).

Kuhn'a (2012/2021) göre bilim tarihindeki değişimler, yalnızca kronolojik bir anlatıdan ibaret değildir. Bilim tarihi, geleneksel bilim anlayışını sorgulayan bir araç olmalı ve bilimsel sistematikte derin değişimleri mümkün kılmalıdır. Bu bağlamda bilim adamlarının bilimsel bilgiye katkıları ve tarihçilerin bu bilgiyi mitlerden arındırarak değerlendirmeleri, bilimin birikimli olmadığı görüşünü destekler.

Kuhn'a göre, olağan bilim, belirli bir paradigmanın korunduğu ve geliştirildiği bir süreçtir (Kuhn, 2012/2021). Paradigmalar, bilim insanlarının kabul

ettiği çerçeveleri oluşturur ve bu çerçevelerin dışına çıkan sorgulamalar genellikle reddedilir (Yıldız ve Hira, 2014). Bu durum, bilimin mevcut inanç ve varsayımlara bağlı olduğunu ve yeni bilgiye kapalı olabileceğini gösterir. Paradigmalar, olguları açıklayan ve bilimsel çalışmaların yönünü belirleyen bir çerçeve oluşturur; gözlem ve deney yalnızca kuramla birlikte anlam kazanır (Çüçen, 2020). Bu süreç, bilim insanlarının paradigma dışındaki açıklamaları eksikliklerden kaynaklanan hatalar olarak kabul etmelerine yol açar (Güneş, 2003).

Olağan bilimde, çözülmesi gereken problemlere karşı direnç olabilir (Denktaş, 2015; Yaldır ve Üner, 2009). Bu direnç, yeni bilgilere ve çözümlere duyulan ihtiyaçla birlikte olağan bilimin sınırlarını zorlar. Anomaliler, sistematik ve rasyonel olmayan durumlar yaratabilir ve bu da paradigmanın değişmesini zorunlu kılabilir (Çüçen, 2020). Paradigmaların yetersiz kaldığı noktada, olağanüstü bilim arayışları başlar. Bilimsel devrimler, yeni paradigmanın ortaya çıkmasıyla gerçekleşir ve eski paradigmanın yerini alır. Bu süreçte, yeni paradigma, eski paradigmanın eksikliklerini aşan bir açıklama kapasitesine sahip olur (Çüçen, 2020). Kuhn, bu devrimleri birikimsel ilerleme yerine, bilimde bir sıçrama olarak değerlendirir (Demir, 1992).

Paradigma değişimi, bilimsel gerçeklik algısını köklü bir şekilde değiştirir. Yeni paradigma, önceki paradigmanın aksine farklı bir ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik zemin oluşturur. Bu durum, bilimsel bilginin evrensel olmadığı, aksine paradigmalar arası farklılıklar gösterdiği anlamına gelir (Morkoç, 2016). Kuhn, teorilerin evrensel olmadığını savunur ve bilimsel akılcılığın doğrulama yerine "kullanışlılık" üzerine kurulu olduğunu belirtir (Türkdoğan, 1995). Bu bağlamda, bilimin eleştirel bir sürece açık olduğu kadar, mevcut paradigmaların savunuculuğunu yaparak değişime direnç gösterebileceği de ortaya çıkar.

Bu bağlamda Kuhn'un bilim anlayışı, sosyal bilimlerdeki paradigma değişimlerini de açıklamak için güçlü bir model sunar. Hem pozitivist bilim anlayışına yönelik eleştiriler hem de devrimsel ilerleme teorisi, sosyal bilimlerin doğası gereği dinamik yapısını anlamada kritik bir çerçeve sağlar.

2.4.6.4. Wilhelm Dilthey ve tarihselci yaklaşım

Bilimlerin birliği, bilimsel disiplinlerin ortak bir dil veya semboller sistemi aracılığıyla ifade edilebilirliğine işaret eder ve bu bağlamda fizikalizm olarak da

bilinir (Saygılı, 2019). Bu yaklaşım, özellikle Viyana Çevresi tarafından geliştirilmiş, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında ortak bir dil oluşturma fikrini temel almıştır. Fizikalizm, tüm bilimlerin, fiziksel dil aracılığıyla herkes tarafından anlaşılabilir bir semboller dizisi oluşturabileceğini öne sürer. Bu önerme, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin dilini kullanarak sembolleştirilebileceği iddiasını da içerir (Çevik, 2023; Saygılı, 2019).

Viyana Çevresi'nin önde gelen üyeleri Otto Neurath ve Rudolf Carnap, bu fikri çeşitli yönlerden ele almışlardır. Neurath, tüm bilimlerin gözlem önermelerine dayandığını ve bu önermelerin ortak bir dilde ifade edilebileceğini savunmuştur. Onun ünlü gemi metaforu, bilimsel bilginin sürekli olarak değişebilir bir yapıya sahip olduğunu ve doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin aynı zeminde değerlendirilebileceğini; bu gemi metaforu sayesinde Neurath, Duhem'in tezini sosyal bilimlere doğru yatay olarak genişletmeyi öne sürer. Neurath, bilimsel bilgi sistematüğinde gözlem önermeleri ile teoriler arasındaki ilişkiyi açıklayarak, bu ilişkilerin uyumsuz olduğu durumlarda teorilerin yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtir. Bu yapılandırma gemi metaforundaki su kütesine gönderme yapmaktadır ve doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerinde kendi kavramsal sembollerini üretmesini gerekli kılmaktadır. (Çevik, 2023; Saygılı, 2019). Gözlem önermelerinin doğru sonuca götürmede ve durumu açıklama da yetersiz olma ihtimali bütünselcilik; bu ihtimale doğru genişletilmesi ise dikey genişletilme olarak adlandırılmaktadır.

Carnap ise fizikalizmin temellerini desteklemekle birlikte, bilimsel önermelerin zaman ve mekân bağlamında dış dünyayı açıklayabilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, fizikalizm dışındaki önermeler metafizik kategorisine girer. Carnap, mantık ve matematik gibi analitik önermeleri, insan zihninin a priori işleyişine dayandırırken, deneysel önermeleri dış dünyanın gerçekliğine bağlar. Bu yaklaşım, metafiziğin bilimsel bilgi üretimindeki geçerliliğini sorgular ve sosyal bilimlerin doğa bilimleriyle aynı protokol önermeler üzerinden ifade edilebileceği fikrine dayanır (Yücekaya ve Yardımcı, 2021; Öztürk, 2011).

Bununla birlikte, tarihselci bilim felsefesi bu tür indirgemeci yaklaşımlara eleştirel bir perspektiften yaklaşır. Wilhelm Dilthey, pozitivistin doğa bilimleri merkezli bilgi anlayışını ve genellik ile zorunluluk vurgusunu eleştirerek, insan iradesinin ve tercihlerinin bilimsel bilgi üretiminde belirleyici olduğunu savunur (Türkdoğan, 1995). Dilthey'e göre, sosyal bilimlerin konusu olan insan ve toplum, doğa bilimlerinden farklı olarak, değerler, inançlar ve kültürel unsurlar tarafından

şekillenir. Bu nedenle, doğa bilimlerinin yöntemleri sosyal bilimlere uygulanamaz (Vanleene, 2012).

Dilthey, insanın varlığını tarihsel bir süreç içinde değerlendirir (Becermen, 2004). Ona göre, insan aklı ve deneyimleri tarihsel olarak biçimlenir ve bu süreç insanın kendi gerçekliğini anlamasında belirleyici bir rol oynar (Yıldırım Altun, 2021, s. 7). İnsan, hem doğanın bir parçası hem de kendi yarattığı toplumsal gerçeklik içinde var olur. Bu tarihsel ve toplumsal bağlam, insanın sadece dış dünyayı değil, aynı zamanda kendi varoluşunu anlamasında da önemli bir zemin sağlar (Dilthey, 1999).

Bağlam, önermenin anlamlı ve doğruluğu ancak içinde geçtiği fenomen çerçevesinde mümkün olabileceğidir. Önermenin bağlamından kopararak anlaşılmasına çalışılması boş bir faaliyettir. Kant'ın savunduğu ve Wittgenstein'da doruk noktasına ulaşan bağlama bağlı görüş olarak, önermenin kullanıldığı yargı içinde anlamı cümle içinde nasıl kullanıldığına gönderme yapar. Bu açıklama çerçevesinde bilgi verili olana gönderimde bulunmaz. Bilginin gönderimde bulunduğu gerçeklik failin psikolojisine ve önermenin kullanıldığı bağlama atıf yapar. Bilgi, failin ifade ettiği bağlama göre anlamlı ve doğru olduğu kabulü bir önermenin anlam ve doğruluğunun koşullara göre değiştiği anlamına gelmektedir. Anlama bakımından bağlamı oluşturan şartların değişmesi anlamın da değişmesine neden olur. Sosyal bilim, fenomenin göreceli pozisyonu karşısında sosyal sorunlarda tek sonuç sağlayan görüş üretmez. Bu sebeple epistemolojide empirik olana vurgu yapan pozitivist düşüncenin ters ucunda yorumlamacılık yer alır.

Pozitivist anlayış insan gerçekliğini değerlerinden soyutlayarak sekülerleştirdiği için bu gerçekliği göz ardı etmiştir (Dilthey, 1999). Dilthey'in düşüncesinde anlama kavramı temel bir yer tutar. Anlama, insanın tarihsel ve kültürel bağlamda, karşılaştığı semboller ve metinler aracılığıyla dış dünyayı içselleştirme sürecidir. Dilthey'e göre dış dünya olguları (tarihin ve sosyolojinin gerçeklikleri) Kant'ın kategorileri olan tekrar, süreklilik, zorunluluk, nedensellik gibi kavramlarla insan aklının olanakları çerçevesinde tanımlanmaktadır. Göka ve diğerlerine (1995) göre Kant'ın akıl eleştirisi gidilmesi gereken yolu göstermektedir. Ancak kartezyen felsefenin insan-doğa karşıtlığında özne-nesne ayrımını kabul etmesinden dolayı akıl eleştirisi yeterli görülmemektedir. Yani insanın, akıl kategorilerin a priori olarak önsel/deney öncesi değil, a posterioridir (Türkdoğan, 1995). Bu anlamda insan toplumsallaştıkça kategorileri olgusal bağlamda

kendiliklerinden değil aklın göreliliğine veya deneyime göre tanımlamaktadır. Akıl, başka bir ifade ile 'özne' tarihsel üründür (Cevizci, 2005). Nasıl ki doğa bilimlerinin konusunu oluşturan olgular kendilerine ait bilgiyi gösterir kılan tekrar, süreklilik, zorunluluk, nedensellik, birlik gibi ilkelerle mümkün kılıyorsa; özne de kendi gerçekliğini ekonomi, hukuk, siyaset, ahlak ve değer gibi kavramlarla oluşturduğu zeminde mümkün kılmaktadır. Dil, bu anlamlandırma sürecinin en önemli aracı olarak kabul edilir. Dilthey'e göre, sosyal bilimlerin yöntemi açıklamadan ziyade anlamaya dayanır. İnsan, tarihsel bir varlık olarak, yalnızca duyularıyla algıladığı olguları değil, aynı zamanda bu olguların tarihsel ve kültürel bağlamlarını da kavramaya çalışır (Kurt ve Topakkaya, 2024; Vanleene, 2012).

Pozitivist bilim anlayışının aksine, tarihselci yaklaşım, insanın toplumsal ve kültürel gerçekliğini göz ardı etmez. Sosyal bilimler, insanın inançlarını, değerlerini ve ilişkilerini anlamaya çalışırken, bu unsurların toplumsal yapılar üzerindeki etkisini dikkate alır. Dilthey'in bu yaklaşımı, sosyal bilimlerin epistemolojik temellerini doğa bilimlerinden ayırır ve bu disiplinlerin özgünlüğünü vurgular (Yıldırım Altun, 2021; Becermen, 2004).

Bilimlerin birliği fikri, disiplinler arasında ortak bir dil oluşturma çabasıyla önemli bir katkı sunarken, tarihselci perspektif, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı bir epistemolojik temele sahip olduğunu vurgular. Dilthey'in tarihselci yaklaşımı, insanın hem doğa hem de toplumsal gerçeklik karşısındaki duruşunu anlamaya yönelik özgün bir çerçeve sunar. Bu çerçeve, sosyal bilimlerin, insanın tarihsel ve kültürel bağlamını anlamaya yönelik bir yöntem geliştirmesini ve bu yöntemin, doğa bilimlerinin açıklama odaklı yaklaşımından ayrılmasını sağlar.

2.4.6.5. Tümevarımsal yöntem ve frankfurt okulu eleştirileri

Kant, Aydınlanma'yı insanın aklını kullanarak özgürleşmesi olarak tanımlamıştır (Çelik ve Özgür, 2019). Tümevarım yöntemi, özelden genele doğru bir akıl yürütme biçimi olarak bilinir ve bilginin doğrulanması için gözlem ve deneylere dayanır (Cevizci, 2005; Demir, 1992). Bacon'dan itibaren bu yöntem, doğa yasalarını keşfetmek için kullanılan temel bir araç haline gelmiştir (Saygılı, 2019). Tümevarım ilkesi, tam tümevarım ve eksik tümevarım olarak ikiye ayrılır. Tam tümevarım, bütünü oluşturan tüm tikellerin gözlem ve deneyle belirlenmesiyle hüküm oluşturulmasıdır (Çüçen, 2021). Eksik tümevarım ise tüm tikellerin

gözlemlenememesi durumunda sınırlı tikelden genelleme yapılmasıdır (Eroğlu, 2012). Bu yöntem, mantıktan ziyade bilimin yöntemi olarak kabul edilir ve olasılığa dayalı yeni bilgiler üretmeyi sağlar (Saygılı, 2019). Ancak eksik tümevarımın, tümel sonuçlara ulaşma çabasında sınırlı gözlem ve deneylere dayanması, yöntemin mutlak doğruluğunu sorgular.

Frankfurt Okulu, tümevarımsal yöntemin doğaya karşı baskıcı ve uyumsuz olduğunu savunmuştur. Adorno'ya göre bilim, sahte gerçeklikler yaratmak yerine insanı özgürleştirecek eleştirel bir bakış açısı geliştirmelidir. Ancak bu, modern bilim anlayışında henüz tam anlamıyla mümkün olmamıştır (Zariç, 2022).

Frankfurt Okulu düşünürleri, bireyin özgürleşmesini engelleyen toplumsal yapılar ve araçsal akıl ile mücadele için eleştirel teoriyi bir çözüm olarak önerir. Bu bağlamda Marksizm'in saf yorumundan uzaklaşılarak birey-toplum ilişkisinde tarihsel bağlamın dikkate alınması gerektiği savunulmuştur (Çiçekdağı, 1999). Horkheimer, eleştirel teorinin toplumsal sınıflar arasındaki çelişkileri ifşa ederek bireylerin bilinçlenmesini sağlayacağını ifade etmiştir (Slater, 1977/1998).

Aydınlanma Çağı, doğa bilimlerinden türetilen yöntemlerin sosyal bilimlere uyarlanması çabasıyla aklın araçsallaştırıldığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Zariç, 2022). Bu süreçte, üniversitelerde üretilen bilimsel bilginin dogmatik öncüllere karşı bir alternatif oluşturmak yerine yeni bir dogma haline geldiği iddia edilmektedir (West, 1995/2008). İskoç Aydınlanması'nda düşünürler, doğa bilimlerine ait ilke ve yöntemleri antropoloji, hukuk ve politika gibi alanlara uygulamış, ancak bu uygulamalar genellikle sosyal gerçekliği dar bir çerçevede anlamaya yol açmıştır (Karamolla ve Kiriş Yılmaz, 2020). Bu bağlamda Aydınlanma, Habermas'ın da gösterdiği gibi, rasyonaliteyi insan doğasının kontrolüne indirgemıştır (West, 1995/2008).

Pozitivist bilim olarak sosyolojinin temellerini atan Weber'in etkisi, Frankfurt Okulu'nun düşüncelerini şekillendiren birçok sosyolog ve düşünür üzerinde hissedilmiştir. Weber, moderniteye dair eleştirilerinde bürokrasinin ve kapitalizmin, rasyonalizasyon süreciyle birlikte anlamın "buharlaştırdığını" ve Aydınlanma'nın "demir kafes" metaforuyla ifade edilen sınırlayıcı bir yapı oluşturduğunu ileri sürmüştür (West, 1995/2008). Benzer şekilde, Adorno ve Horkheimer (1944/2014), Aydınlanma'nın miti etkisizleştirme ve korkuyu ortadan kaldırma idealini gerçekleştirmediğini, aksine aklın araçsallaşması yoluyla barbarlık ve tahakkümün sürdüğünü belirtmişlerdir.

Bu bağlamda Frankfurt Okulu düşünürleri, özellikle Adorno, Horkheimer ve Marcuse, modern aklın araçsallaştırılmasını eleştirel bir şekilde incelemişlerdir. Horkheimer'a göre araçsal akıl, bireylerin ve toplumların özgürleşmesini engelleyen bir yapı oluşturmuştur. Pozitivist düşünce, bilimi yalnızca fayda ve çıkar odaklı bir araç olarak kullanmış, böylece bilginin toplumsal ve tarihsel bağlamını göz ardı etmiştir (Slater, 1977/1998).

Walter Benjamin, “Mekanik Röprodüksiyon Çağında Sanat Eseri” adlı çalışmasında, kültürel eserlerin kutsal “aura”sını kaybetmesini ele almış ve bu bağlamda sanat eserlerinin ticari birer mal haline dönüşmesi sürecini “kültür endüstrisi” kavramıyla açıklamıştır. Frankfurt Okulu’nun bu eleştirisi, bireylerin tek tipleştirilmesi ve kültürel ürünlerin sermaye tarafından yönlendirilmesini vurgulamaktadır. Gadamer’ın tek tipleştirme eleştirileri, Kant’ın düşünce sisteminin insanı maddi-akılcı bir yaşam doğrultusunda dış dünyadan kopardığını, çözümün anlam ve yoruma odaklanarak insanı aydınlatmak olduğunu belirtir. Adorno’ya göre bu süreç, bireyselleşmeyi değil, toplumsal denetimi artırmıştır. Adorno, modern kültürün insanı “standardizasyon ve sözde bireyselleştirme” ile gerçeklikten kopardığını, doğru yorumlamanın ise korkuyu hafiflettiğini savunur (West, 1995/2008).

Rousseau, Aydınlanma’nın bilime ve bilimsel bilgiye verdiği değer, insan ahlakı ve erdemine yönelik çabalar kadar yüksek olmadığını savunur. Ona göre bilimsel gelişmeler, insan ahlakını ya da toplumun yönetimini iyileştirememiştir (Rousseau, 1749/2022). Benzer şekilde, Nietzsche de “laissez aller” (akışına bırakmak, sınırlama ve dayatma yapmamak) anlayışının insan özgürlüğü üzerinde olumlu etkiler yaratamadığını, aksine aklın araçsallaşarak bireyi keyfi sınırlamalar içinde bıraktığını ileri sürmüştür ((İçağasıoğlu Çoban ve Buz, 2008; Eksen, 2020).

Araçsal akıl, Aydınlanma ile şekillenen modern bilimin ve felsefenin temel eleştirilerinden biri olmuştur. Frankfurt Okulu düşünürleri, bu eleştiriler ışığında bireyin özgürlüğü, bilimsel bilginin etik sınırları ve toplumun rasyonalizasyonu gibi konulara dikkat çekmiştir (Polat, 2024). Tümevarımsal yöntemin sınırları, modern bilimin eleştirel bir şekilde yeniden değerlendirilmesini gerekli kılar. Eleştirel teori, bu bağlamda, bireysel ve toplumsal özgürleşmeyi hedefleyen bir düşünce sistemi olarak önemini korumaktadır.

2.4.6.6. Jean-François Lyotard: postmodern durum

Lyotard'a göre, "post-" ön eki modernitenin sürecini reddetmek yerine, onu yeniden yazmayı amaçlar (Kılıç, 2015). Lyotard'a göre, Hegel'in felsefesi, modernizmin dünyanın tek bir felsefi sistemle açıklanabileceğini düşünmesini açıkça göstermektedir. Hegel, evrensel bir bilgi veya gerçeklik anlayışını savunurken, Lyotard bu düşünceyi eleştirir ve gerçeğin çok katmanlı ve çeşitli olduğunu vurgular. Ona göre, tek bir felsefi sistem tüm gerçekliği açıklayamaz; postmodern düşünce ise bu büyük anlatıları sorgular. (Miguel, 1996). Şekerci'ye (2015b) göre Hegel, diyalektik bir yöntemle, tüm insanlık tarihini kapsayan ve sürekli gelişen bir üst anlatı oluşturur. Bu anlatıda, toplumların içindeki çelişkiler ve bu çelişkilerin çözülme süreçleri incelenerek, insanlığın ilerlemesi ve mutlak bilince ulaşması hedeflenir. Postmodernite, modernitenin determinist ve bilimsel temellere dayanan evrensel yaklaşımını kuşkuyla karşılar ve evrensellik, doğruluk gibi kavramların yerine farklılık, öngörülemezlik ve kaos gibi kavramları vurgular (Lyotard, 1997); tarihsel olayların ve fenomenlerin rastlantısal olarak bir araya geldiğini savunur (Tanrıverdi, 2024; Tekeli, 2017).

Modernite, Hegel'e göre dünya tarihinde özgürlük bilincinin gerçekleştirilmesi, ilerlemesi ve doruk noktasına ulaşması gibi özgürlük anlatılarını gerçekleştirmiştir (Callinicos, 2007/2013). Bu bağlamda, postmodernitede üst anlatıların geçerliliği sorgulanır; toplumsal yapıları ve evrensel ilkeleri belirlemeye yönelik tek bir "doğru" ya da "bilimsel" bakış açısı yerine heterojen dil oyunları ve çoklu anlatılar öne çıkararak, her bireyin kendi hikâyesini anlatabilmesini mümkün kılar (Bilişli, 2021).

Lyotard, moderniteye ait üst anlatıların, toplumu birleştirici işlevini kaybettiğini ve yerine çoklu dil oyunlarının geçmesi gerektiğini savunur (Kılıç, 2015). Lyotard'a göre Marksizm, aydınlanma gibi özgürlük anlatıları yüzyıllar içinde değişime uğramıştır. Lyotard'a göre bu üst anlatıların amacı dogmalardan, mistisizmden, sömürü ve acıdan arınmış bir insan özgürlüğünü elde etmek ve insanlığın gelecekte karşılaşacağı sorunlara çözüm üretmektir. Şekerci'ye (2015a) göre tek üst anlatının savunduğu bu amaç karşısında ödenen bedel artık farklılığı ve çokluğu mümkün kılacak düşünceyi inşa etmeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Lyotard, moderniteyi kendini üst bir söylemle meşrulaştıran "Tin'in diyalektiği, anlamın hermenötiği, akılcı ya da çalışan öznenin kurtuluşu ya da servetin

yaratılması gibi büyük anlatılara başvuruda bulunan herhangi bir bilim” şeklinde tanımlayarak; “üst anlatılara karşı inançsızlık” olarak adlandırdığı potmodernitenin karşısında konumlandırmıştır.

Lyotard’ın eleştirisi tek bir üst anlatıya indirgenmiş olan bilginin bilimsel bilgiye bağlanmış olmasıdır. Lyotard, dil oyunlarında bilginin göreceli olduğunu, farklı bilgi türlerinin olduğunu ve bu türlerin birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle, bilimsel bilginin mutlak bir doğruluk taşımadığını ve kültürel faktörlerin bilgiyi nasıl şekillendirdiğini tartışmaktadır.

Postmodernite, pozitivismeye yönelik bir eleştiri olarak, toplumsal yapıların ve bilginin çoklu ve heterojen doğasını savunur. Lyotard’ın dil oyunları ve çoklu anlatılar üzerine geliştirdiği düşünceler, toplumsal ilerleme ve bilimsel bilginin evrensellik iddialarını sorgular. Evrensellik ilkesi, bir bilgi veya yasanın belirli bir zamana, mekâna veya koşula bağlı olmaksızın her durumda geçerli olması gerektiğini ifade eder. Bu ilke, bilimsel bilgilerin ve yasaların geniş kapsamlı olmasını ve farklı durumlarda aynı şekilde uygulanabilir olmasını hedefler. Bu bağlamda, postmodernite, bilginin ve sosyal gerçekliğin sabit ve evrensel olmadığını, aksine, farklı dil oyunları ve toplumsal bağlamlar içinde şekillendiğini öne sürer.

Klasik bilim düşüncesi, bilimsel bilgiyi duyularımızla edindiğimiz veriler üzerinden şekillendirmiştir. Yani, insanlar dünyayı gözlemleyerek ve deney yaparak bilgi elde eder. Bu anlayış, filozofların ontoloji ve epistemoloji konusundaki düşüncelerini de etkilemiştir. Klasik bilimde bilginin güvenilirliği, gözlem ve deneylere dayanır; bu da bilginin nesnel ve kesin olduğu inancını doğurur. Ancak 20. yüzyılda, klasik bilim anlayışına karşı yeni eleştiriler ortaya çıkmıştır. Farklı düşünürler, bilginin sadece gözlem ve deneyle sınırlı olmadığını, insanların duygu, kültür ve sosyal bağlam gibi başka unsurlardan da etkilendiğini savunmuşlardır. Klasik bilim düşüncesinin ontoloji ve epistemoloji üzerindeki etkisi, 20. yüzyılda yeni anlayışlarla sorgulanmış ve bu alanda daha geniş perspektifler geliştirilmiştir. Bu eleştiriler sosyal bilim anlayışının kendi ontoloji ve epistemoloji düşüncesinin gelişmesinde ve rüştünü göstermesinde kritik öneme sahiptir.

2.5. Ontoloji ve Epistemoloji

Sosyal bilimlerin temel dayanakları, varlık (ontoloji) ve bilgi (epistemoloji) üzerine yapılan tartışmalarla şekillenmiştir. Rasyonalist ve empirist yaklaşımlar

arasındaki diyalog ve çatışma, sosyal bilimlerin yöntem ve teorilerinin gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Esasında, felsefe tarihi içinde evrensellik ile bireysellik, tümellik ile tikellik (mantıksal önermeler için), genellik ile tekillik (kavramlar söz konusu olduğunda) kavramları arasında mantıksal, ontolojik ve epistemolojik kutuplaşma hep olagelmıştır (Özlem, 1999). Bu bağlamda bugün sosyal bilimlerden ne anladığımız yukarıda çok kısa tarihi verilen bilimsel düşünce akımlarından süzülerek gelen farklı ontolojik ve epistemolojik düşüncelere göre şekillenir. Bu sebeple aşağıda felsefenin alt kolları olan ontoloji ve epistemoloji kavramları açıklanmaktadır.

2.5.1. Ontoloji

Felsefe ilerleyen bir bilgi türüdür. Ontoloji, insan varlığına dair akıl yürütürken önermeleri kullanmaktadır. Ontoloji, bunu tutarlı olmak, gerçeklikleri anlamak ve tarihsel süreci göstermek için yapmaktadır. (Nutku, 2006). Ontolojinin bu şekilde geniş bir zeminde hareket etmesi Cevizci'ye (2005) göre “varlığı varlık olarak, varlık olmak bakımından ele alan [bir] bilim” olmasındadır. (s. 1266). Ontoloji bir bilgi türü olarak “Neyin var olduğu?” temel sorusu üzerinde akıl yürütmektir (Öztürk, 2013, s. 18). Düşünürler, soyut varlıkların mekânda yer kaplamadığı veya zamana göre değişmediği gerekçesiyle, soyut şeylerin, fiziksel gerçeklikten bağımsız bir biçimde var olduğunu kabul eder. Soyut varlıkların bu özellikleri nedensel eylem gücünden yoksun olmaları sonucunu göstermektedir. Bu, birçok filozof tarafından yalnızca somut tikellerin var olduğu kabulüne neden olmaktadır (Cevizci, 2005).

Ontoloji, sosyal bilimlerde birey, toplum ve sosyal yapı arasındaki ilişkileri anlamının anahtarıdır. Sosyal bilimlerde varlık tartışmaları genellik ve tekillik, tümellik ve tikellik bağlamında ele alınır. Genellik, farklı birey veya olaylar arasında ortak olan özellikleri ifade ederken; tekillik, her bireyin veya olayın özgünlüğüne odaklanır (Cevizci, 2005). Ontolojik anlamda, genellik ve tekillik tartışması, sosyal bilimlerin bireylerin deneyimlerini genelleme eğilimini ve bu eğilimin bireylerin özgünlüklerini nasıl etkilediğini anlamak için önemlidir.

Wittgenstein'a (1922/2021) göre (4.112 paragrafı) “Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, kesin olarak sınırlamalıdır.”. Bu bağlamda ontoloji, araştırmacının araştırma konusunu açık ve doğru bir şekilde

tanımlamasını gerektirmektedir. Öztürk'e (2013) göre "Var olmayan bir şey araştırma konusu yapıla[mamaktadır.]". Sosyal bilimlerin inceleme konusunu oluşturan gerçekliklerin "insan"a dayanması ve insanın kendi yarattığı gerçeklikte olgusal varlıkları oluşturması ontolojik kabülleri belirlemektedir. Bu kabüllerin oluşmasında temel soru "Gerçeklik, insan tarafından algılanıp anlamlandırılmasıyla mı varlık kazanır, yoksa insan algısından bağımsız olarak zaten mevcut yapılar olarak mı kabul edilir?" (Öztürk, 2013).

Rasyonalistler, genelin akılsal bir kavram olarak önceden var olduğunu savunurken, empiristler, genelin bireysel gözlemlerden türediğini iddia eder. Rasyonalist yaklaşıma göre, genellik, bireysel durumları anlamak için bir araçtır. Empiristler ise genelin, bireysel gözlemlerin ortak özelliklerinden türetilen bir sonuç olduğunu öne sürer (Özlem, 1999).

Tümellik, bir önermenin belirli bir türün tüm üyelerine yönelik geçerliliğini ifade eder. Tikellik ise bireysel durumları veya olayları kapsar (Cevizci, 2005). Aristoteles, tümel önermelerin sınırlı sayıda gözlemlere dayanılarak oluşturulamayacağını belirtmiştir. Bu nedenden dolayı bilimsel bilginin sonuçları kavramsal olarak ifade edildiğinde genel bilgi değil genelleştirilmiş bilgi olarak değerlendirilmektedir (Cevizci, 2016). Bu durum, sosyal bilimlerde genel yasaların oluşturulmasındaki zorlukları açıklar

Realist düşünürler, tümellerin daha yüksek bir gerçekliğe sahip olduğunu savunurken (Cevizci 2005); nominalistler, tümellerin yalnızca bireysel varlıklar arasındaki ilişkileri düzenlemek için kullanılan araçlar olduğunu iddia eder (Özlem, 1999). Bu bağlamda sosyal bilimler, bireylerin ve toplumların özgünlüğünü anlamak için hem genellik hem de tekillik kavramlarını harmanlar.

Gerçeklikle ilgili bu iki farklı bakış Nutku'ya (2006) göre "Felsefeyle uğraşmakta olan insanlar [için gerçeklik noktasında] bir uğrak seçmekte özgürdürler. Kimi [insanlar] büyük söylem yerine postmodern küçük söylemi; açıklamalar yerine betimlemeleri tercih eder.". Sosyal gerçekliğe karşı yaklaşımda görülen bu iki farklı bakış açısı "objektivizm" ve "yapılandırmacılık" olarak adlandırılmaktadır (Öztürk, 2013).

2.5.1.1. Objektivizm

Öztürk'e (2013) göre objektivizm, sosyal olgularda insanın dahil olamadığı ve sosyal olayların insan etkinliğinin dışında gerçekleştiğini savunan bir düşüncedir. Objektivizm, 1960'larda önemli bir entelektüel düşünce sistemi haline gelmiştir. (Altunya, ve Doğan, 2019). Rand'a göre objektivizmin ne olduğunu anlamak için öncelikle objektif gerçekliğin anlaşılması gerekir. Rand'a göre objektif gerçeklik; "İnsanın duyularından, beklentilerinden ve bilincinden bağımsız olarak var olan bir gerçekliktir." (Altunya, ve Doğan, 2019; Avcı, ve Ebrar, 2022). İnsan müdahalesi dışında var olan bu varlık bağımsız olarak algılanan bütün dünyadır. Öztürk'e (2013) göre sosyal olaylar insandan bağımsız şekilde yüklendiği fonksiyonu yerine getirmektedir. Bu bağlamda Durkheim, sosyal gerçeklikleri birer varlık olarak değerlendirerek insanın tabiat içinde bir obje olduğunu kabul etmektedir. Bu ön kabul ile toplumsal gerçeklik, kollektif bilinç şekliyle bireyin dışında ve bireye baskı yapan bir yapı oluşturmaktadır. İnsan bilinci dışında kabul edilen bu yapı nesnel olarak incelenebilmektedir (Bayhan, 2016).

2.5.1.2. Yapılandırmacılık

Cevizci'ye (2005) göre, yapılandırmacılık, "felsefi ve sosyal problemleri sergiler gördükleri genel yapı ya da model aracılığıyla açıklamaya çalışan yaklaşım[dır]". Toplumsal gerçeklik müstakil parçalardan bütünü oluşturmaktadır. Sosyal bilimler araştırma ve açıklamalarında bu toplumsal gerçekliği temele almalıdır. Yapılandırmacılık, gerçekliğin insanların deneyimleri ve sosyal etkileşimleri aracılığıyla inşa edildiğini savunur. Bu düşünce, bireylerin ve toplulukların kültürel, tarihsel ve sosyal bağlamlarına bağlı olarak gerçekliği algıladıklarını belirtir. Dil ve iletişim, anlamların oluşturulmasında kritik bir rol oynar ve bu anlamlar zamanla değişebilir.

Bir bütün ve tarihsel süreçte yapılandırmacılık, 1960'lı yıllarda Fransa'da temsil edilmiş düşünce hareketidir. Bu düşünce hareketinin temsilcileri İsviçreli araştırmacı Ferdinand de Saussure'ün yapısal dilbilim yönteminden yola çıkan, Roland Barthes, Louis Althusser, Michel Foucault, Jacques Lacan ve Claude Levi-Strauss'tur. Yapılandırmacılık düşüncesinin temsilcilerinin ortak olan yanı, Koyuncu'ya (2011) göre on dokuzuncu yüzyılın mekanist ve bütünü parçalara ayırarak açıklama çabalarını eleştirmeleridir. Levi-Strauss ve diğer düşünürler

toplumsal gerçekliklerin “müzakere edilen bir yapıya sahip” olarak kavramsallaştırılacağını belirtirler (Öztürk, 2013). Yani yapılandırmacılık, tekil olanların bilinmesi ile tümel olanın bilinebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda yapılandırmacılığın temsilcileri tikeller arasındaki ilişkiler ve bağımlılığın dolayısı ile bütünü süreci içinde kendini düzenleyebilme yeteneğinin kabul edilmesi gerekliliğini savunmaktadırlar.

Öztürk’e (2013) göre toplumsal gerçeklikte insan pragmatik davranmaktadır. Çünkü bireyler kendi gerçeklik algılarına dayanarak karşılaştıkları olgulara karşı farklı tepkiler geliştirirler. Bu durum bireylerin geçmiş deneyimleri ve varlıklara ilişkin kavramlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Özellikle kırsaldan şehir yerleşmelerine doğru insanın farklılaşması ve bireyselliklerin artması buna örnek gösterilebilir.

2.5.2. Epistemoloji

Epistemoloji, felsefenin, “bilgiyi genel olarak ele alan, bilgi ile ilgili problemleri araştıran, bilginin kaynağını, doğruluğunu, sınırlarını, doğasını inceleyen dalı[dır]” (Cevizci, 2005). Rasyonalist ve empirist epistemolojiler, sosyal bilimlerin bilgi üretim süreçlerini farklı şekillerde etkiler. Modern zamanlarda temel epistemolojik problem, bilginin elde edilmesiyle ilgilidir. Bilgi problematiği konusunda ilkçağ filozoflarının görüşleri modern zaman düşünürlerinin epistemolojik görüşlerini etkilemiştir. Sosyal bilim alanında epistemolojik olarak 18. yüzyıldan sonra ortaya çıkan, temeli Platon ve Aristoteles dayanan iki damar yer almaktadır. Bu durum, düşünürlerin, akla vurgu yaparak bilginin verili olduğunu savunan rasyonalistler ile deneyimin bilginin temel gerekçesi olduğunu savunan empiristler olarak ikiye ayrılmasına neden olmuştur (Cevizci, 2005). Bu iki damardan da beslenen sosyal bilimlerin bir ucunda, sosyal bilimlerin de doğa bilimleri gibi çalıştığını savunan pozitivizm diğer ucunda sosyal bilimlerin kendi rüşünü göstermiş gerçekliği olduğunu savunan yorumlayıcılık bulunmaktadır.

Rasyonalist epistemolojiye göre, tümel kavramlar varlıklar arasındaki etkileşimlerin bilgisini düzenlemek için kullanılan zihinsel araçlardır. Ancak bu kavramların ontolojik bir gerçekliği yoktur; yalnızca bireysel varlıklar gerçeklik taşır (Cevizci, 2005; Özlem, 1999). Tümel, rasyonalist düşüncede nesnel kümesini organize ederek bilgi üretimine katkıda bulunan bir ad veya etiket işlevi görür. “Bu

bağlamda, ontolojinin konusu olan varlık, modern adıyla geçerli bilginin ve otoritenin en önemli epistemolojik birimi olarak ortaya çıkmaktadır” (Stremlin, 2007, s.19’den akt. Anlı, 2019).

Ancak tümelin yalnızca bir araç olması, bilgi üretiminde bazı sınırlamalara neden olabilir. Özellikle toplumsal yapıların veya kolektif olguların açıklanmasında tümelin ontolojik gerçekliğini reddetmek, bazı kavramsal boşluklar yaratabilir. Descartes, tümel ve tikel kavramlarına ilişkin ilk çağ tartışmalarını kendi felsefesi bağlamında yeniden ele almıştır. Ona göre, evrendeki tüm bileşenler, etki edilemeyen ve bölünemeyen parçacıklardan oluşur. Ancak, bu parçacıkların doğası ve bilgisine nasıl ulaşıldığı konusunda sorunlar ortaya çıkar. Descartes’in parçacık anlayışı, empirist bir temele dayanmamasına rağmen, onların bilgisine erişim yöntemi belirsiz kalır (Rosenberg, 2012/2015). Descartes’in parçacıklara dair görüşlerini epistemolojik bir soru olarak değerlendiren John Locke, bu parçacıkların bilgisinin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır. Locke, deneyimlerin bu parçacıkların varlığına kaynaklık ettiğini belirtmiştir. Ancak, bu deneyimlerin öznelliği, parçacıkların gerçekliğini anlamada şüpheler doğurmuştur. Locke’un bu bağlamda ele aldığı temel sorun, dünyanın doğuştan bilgi yoluyla mı yoksa deneyim aracılığıyla mı bilinebileceğidir (Rosenberg, 2012/2015).

Descartes ve Locke’un epistemolojik tartışmaları, sosyal bilimlerde bilginin kaynağına dair iki temel yaklaşımı netleştirmiştir. Rasyonalistler, bilginin akıl ve tümel kavramlar aracılığıyla elde edilebileceğini savunurken, empiristler deneyim ve gözleme dayalı bilginin önceliğini vurgular. Rasyonalist epistemoloji, genellik ve tümellik gibi kavramları bilgi üretiminde merkeze alırken, empirist yaklaşım bireysel deneyimler ve gözlemler üzerine odaklanır. Bu iki perspektif, sosyal bilimlerin epistemolojik ve ontolojik tartışmalarında temel bir çatışma alanı yaratmıştır. Ancak, bilginin kaynağı ve bilginin edinilme süreci konusundaki bu görüş ayrılıkları, Auguste Comte gibi bir sistematik kurucunun ortaya çıkışına kadar çözülmemiştir.

Comte, bilginin kaynağı ve bilimsel yöntemlerin sistematik uygulanması konusunda hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde bir devrim yaratmıştır. Comte’nin bilimsel ilkeleri, doğa bilimlerinde başarıyla uygulanmış ve bu yaklaşımlar sosyal bilimlere uyarlanarak toplumsal sorunların çözümünde bir araç olarak görülmüştür. Comte’un pozitivist yaklaşımı, Viyana Çevresi düşünürlerinin de etkisiyle daha ileri bir düzeye taşınmıştır. Ancak, sosyal bilimlerin bağlama duyarlı doğasını tam olarak açıklamada yetersiz kalmıştır.

2.5.2.1. Pozitivizm

Pozitivist felsefe, inceleme konusunu fiili var oluşla sınırlayan düşünce sisteminin adıdır (Cevizci, 2005, s. 1369). Pozitivist felsefe, Comtecu anlamda bilim temeli üzerinde düşünülmüştür. Bu bilim temeli nesnelliği gözeten, olgusal gerçekliği kabul eden ve bilgiyi sistematik hale getiren dünya görüşüdür. Pozitivist felsefi düşüncenin amacı bilimsel bilginin temel kavramlarını açıklamak ve temellendirmektir. Bu bağlamda pozitivism empirizme dayanmaktadır. Bilgi edinmeyi deneyime bağlaması nedeniyle nesnellığe vurgu yapar.

Bayhan'nın (2016) gösterdiği gibi sosyal bilimlerde pozitivismi benimseyen, kendi araştırma sistematikini kuran ve doğa bilimlerinin taklit edilmesini kabul eden düşünürler olmuştur. Bu bağlamda pozitivism sosyal bilimler için epistemolojik ve metodolojik bir araç olmuştur. Pozitivist düşüncenin sistematikini kabul eden sosyal bilimciler sayısallandırılmış verileri kullanır. Bu veriler nicel yaklaşımla elde edilir. Nicel yaklaşım nesnel olguları ölçer. Değerden bağımsızdır. Kuram ve veriler ayrıdır. Çok sayıda olay, öznenin varlığı söz konusudur. İstatistiksel analiz gerektirir. Araştırmacı tarafsızdır.

Pozitivism bilimsel bilginin taşıdığı, evrensellik, tekrarlanabilirlik, nesnellik gibi ilkeler sosyal bilimlerin inceleme alanına uygulandığında bu ilkeler geçerliliklerini yitirmektedir. Çünkü sosyal bilimlerin inceleme alanını oluşturan gerçeklik bilinçli ve irade sahibi bir varlıktır.

2.5.2.2. Yorumlayıcılık

Öztürk'e (2013) göre yirminci yüzyılda geleneksel toplumsal yapılar çözülmeye ve bu yapılarda bireyselleşme ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle sosyal kurumların etkisiyle insan pragmatist davranmaya başlamıştır. Bu nedenle pozitivist düşünce sisteminin genelleşici yaklaşımı toplumsal gerçeklikleri anlamlandırmada yetersiz kalmaya başlamıştır. Yorumlayıcı yaklaşım toplumsal yapıların anlamlandırılması ve toplumsal olguların açıklanmasında karşılaşılan bu zorluğu giderme hedefiyle ortaya çıkmıştır.

Toplumdaki karmaşık yapıları üreten ve bu ürettiği yapılarca yeniden üretilen insanı, pozitivist bakış açısıyla anlamak mümkün olmamaktadır. Çünkü insan sadece sabit ve karmaşık değil, aynı zamanda değişim içindeki toplumsal yapıda yaşamaktadır. Bu bağlamda pozitivismin “genel yöntem anlayışına ve doğa

bilimlerinin yöntemini insan bilimlerinde de kullanma tavrına karşı, [sosyal bilimlerin] konusu olan insan varlığının temel özelliğinden dolayı, farklı bir yöntem ihtiyacı duyulmuştur.” (Cevizci, 2005). Öztürk’e (2013) göre ise “Objektif ve genellenmiş sonuçlar yerine sübjektif ve küçük ölçekli çalışmaların ön plana çıktığı yorumlayıcı yaklaşımda, çalışılan küçük grupların gözüyle olaylara bakmayı ve dolayısıyla onların “gerçek” problemlerini çözmeyi amaçlamıştır.”.

2.6. Sosyal Bilim

Son yıllarda “sosyal bilim” teriminin kökenine ve erken tarihine ilgi duyulmaktadır (Baker, 1964). Wiese’te (2014) sosyal bilimlerin, bilim olarak sistematikleştirilirken “sosyal”ın kategorik yapısından türetildiğini belirtmektedir. Sosyal bilimler, insanın sözlü ve/veya yazılı aktarımlarının ürünüdür. Sözlü ve/veya yazılı aktarımlar insanın insanla ve manevi güçlerle ilişkilerinin sonucu ortaya çıkan ve toplumsal gerçekliği yansıtan ve oluşturan sosyal ve kültürel yapılardır. İnsanların düşünce, değer ve inanç sistemleri toplumsal yapıların nasıl şekillendiği ve bu yapıların bireyler üzerindeki etkilerini aktaran sosyal ve kültürel yapılar üzerine gerçekleştirilen zihinsel faaliyetler sosyal bilimlerin inceleme alanını oluşturmaktadır.

İnsanın sosyal ve kültürel yapıdaki bu karmaşıklığa duyduğu merak ve onu anlama çabası (fizik ve metafizik akıl yürütmeler aracılığıyla) yazılı tarihten eskidir. Bu merak mit, efsane, masal gibi sözel aktarım ürünlerinin doğmasına neden olmuştur. İnsan tarafından oluşturulan bu örnekler varlık ve bilgi bağlamında felsefi tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Felsefi tartışmaların ortaya çıkardığı sonuçlar bağlamında insan, semavi ve/veya semavi olmayan inanç öğretilerini nesillere aktarmak istemiştir. Tarih insanın tecrübelerini farklı iletişim kanallarıyla nesillere aktarma örnekleriyle doludur. Bu bağlamda Wallerstein ve arkadaşlarına (1995/2018) göre insanın basit varlığı bu büyük ve karmaşık bilgeliğin mirasçısıdır. Dolayısıyla sosyal bilim, insan farklılıklarını kendi bağlamında anlamaya çalışan, evrensel yasalara bağlamaksızın toplumsal fenomenleri anlamaya çalışan, insanın karmaşık yapısını ve ön kabullerini kabul eden, çalışma sahasını insan ve insan ilişkilerine bağlayan, her fenomenin kendi anlık doğrularını keşfetme çabasıyla şekillenen bir etkinlik olarak tanımlanabilir.

Modern zamanlarda insan bilme arzusunun sonucu olarak empirik yöntemle dayalı olarak gerçekliği açıklamaya çalışmaktadır. Doğa bilim, empirik olana dayanan, doğrulamaları bilimsel etkinliğin temeli olarak gören, nesnelliği ve deneysel kanıtları esas alarak evrensel yasalara ulaşmayı ve tek tip açıklamalarla hakikati paranteze almayı hedefleyen bir etkinliktir. Bu bağlamda yeniçağ düşünürleri sosyal bilimlerin felsefeden kopuşunu sağlayacak “Doğa bilimlerinin başarısı sosyal bilimler içinde geçerli olabilir mi?” sorusunu sormuşlardır (Yılmaz, ve Yazıcı, 2017). Modern zamanlarda insana ait gerçekliği anlama ve açıklama girişimlerinden biri olan sosyal bilim 16. yüzyılda bir aydınlanma aracı olarak erillikten çıkmıştır. Sosyal bilim, çağının gereklerince gerçekliği yeniden okumuştur (Wallerstein, vd., 1995/2018).

Doğa bilimlerinde geniş uygulama alanı bulan bilimsel sistematığın yöntem ve tekniklerinin topluma ait olguları da kapsayacak şekilde kullanılabilirliği, 1780’li yıllarda Fransız bilim insanları tarafından tartışılmıştır. Nicolas de Condorcet’in Fransız Bilimler Akademisinde yaptığı konuşmanın ana teması; çağının özgün başarıları ve bilimsel ilerlemesi ile toplum gerçeklikleri arasındaki bağlantıdır. Condorcet’e göre bilimlerin esas amacını insanın mutluluğudur ve bu amaçta konusu insan olan yeni gelişen bilimler kritik rol oynamaktadır. Bu “Ahlak Bilimleri” ve “Siyaset Bilimleri” yani sosyal bilimlerdir. Bu bilimlerin doğa bilimlerinden daha az bir başarı göstermeyeceğine inanılmıştır (Baker, 1964; Feuerhahn, 2021). Bu bağlamda “Sosyal bilim, hakikati arama uğraşında insanın modern dünyada olgunlaştırdığı sistemli uğraşın empirik doğrulamaya dayalı insani ürünü olarak ortaya çıkmış bir girişimdir” (Wallerstein et al., 1995/2018).

Journal of The History of Ideas’da 1958-1959 yıllarında yapılan tartışmaların odağında, sosyal bilimler terimini Charles Fourier’nin Fransızcada 1808’e kadar geriye götürdüğü görülmüştür. Bentham’cılar bu tarihten daha önce terimin İspanyol kaynaklarında geçtiğini göstermiştir (Baker, 1964). Ne var ki, 1840’a gelindiğinde Fransız referansındaki sosyal bilimler kavramının “Ahlak ve siyaset bilimleri” şeklinde İngiltere’de kullanılmaya başlanmasıyla sosyal bilimler iki kutup haline gelmiştir. (Feuerhahn, 2021).

Avrupa kıtasında 1800’lere kadar süren bu gelişme, yüzyılın başlarında Edwin R. A. Seligman’ın Amerikan Sosyal Bilimler Ansiklopedisinde “Ölmüş Milli İktisatçılar” adlı makalesi, “Sosyal Bilim nedir?” sorusunu sormasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda Seligman, sosyal bilimleri “Sosyal Bilimler, grubun azası

olarak bireyin faaliyetlerini ele alan akla ve kültüre ait bilimdir.” şeklinde tanımlamıştır. Sosyal bilimler, Seligman örnek alınarak kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler: 1- Saf Sosyal Bilimler: Politika, Ekonomi, Tarih, Hukuk, Antropoloji, Sosyoloji ve sosyal siyaset; 2- Yarı Sosyal Bilimler: Ahlak, pedagoji; 3- Sosyale Eklenmiş Bilimler: Biyoloji ve Coğrafya, Tıp, Filoloji ve Sanat dallarından oluşmuştur (Wiese, 2014).

Sosyal bilimler felsefesi kapsamında sürdürülen tartışmalar sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasında ilerlemektedir. Bu bağlamda tartışmaya konu olan başlıklar; yöntem birliği/ayrılığı sorunu, sosyal bilimlerin objektif/subjektif karakteri, yöntemsel tikellik/tümellik tartışması, sosyal bilimlerin açıklama konusu, sosyal bilimlerin evrenselliği veya sosyal bilim yasalarının varlığı gibi başlık ve sorunlardır. Tartışmalar, sosyal teorilere tekrar işlerlik kazandıracak olumlu çıktılara neden olmaktadır. Tartışmanın merkezinde yöntem bilimsel sorunsalının çözümü doğalcılık, yorumcu/anlayıcı ve eleştirel yaklaşım aracılığı ile aranmaktadır. (Giddens, ve Balkız, 2007; Yılmaz, ve Yazıcı, 2017).

Pozitivist düşüncenin sosyal bilimlerde karşılığını oluşturan doğalcı yaklaşım, doğa bilimlerinde kullanılan bilim sistematliğini sosyal bilimlerde uygulanmanın bu alanda yöntem birliği çerçevesinde ve nedensellik ilkelerine uygun açıklamalar ortaya çıkaracağını söylemektedir. Hempel kendi tümdengelsel yasalık modelinin sosyal bilimlere uygulanmasıyla sosyal bilimlerin keyfilikten ve kişisel yeteneklerin etkisinden kurtulacağını belirtmiştir. Watson da sosyal bilimlerde ancak gözlemlenebilir davranışların bilimsel uygulamalara dâhil olabileceğini savunmuş bu yüzden içe bakış ve anlam gibi kavramları bilimsel olmadıkları gerekçesiyle yadsımıştır (Yılmaz ve Yazıcı, 2017).

Sosyal bilimlerin kendi rasyonalitesi sosyal bilimlerin kendi gerçekliğini anlaması bağlamında yapılan bir uğraştır (Yılmaz ve Yazıcı, 2017). Bu nedenle doğa bilimleri metodolojisi, inceleme konusunu anlamaya çalışan filozoflarca sosyal bilimlerin açıklaması için yeterli görülmemiştir (Dikici, 2020). Çünkü sosyal bilimlerin inceleme konusunu oluşturan kültür, ideoloji, kurallar, değerler vb. gibi olgular hareket halindedirler ve insan ilişkileri bu harekete bağlı karmaşık sarmal yapılar oluşturmaktadır. (Çevik, 2021). Wilhelm Dilthey’de doğa bilimlerinin nesnellik ve genel yasa kavramları yerine insan deneyimi, kültürel ve toplumsal olgular ile ilgilinen sosyal bilimlerin metodolojik özgünlüğünde hermenötik ilkelere dayalı bir anlam yöntemi geliştirmesini savunmuştur. (Adugit, 2005). William

Dray'da sosyal bilimlerde sayısallaştırmaya dayalı açıklamanın olgular arası ilişkileri anlama ve açıklama da yardımcı olamayacağı gerekçesiyle tartışmaya dâhil olmuştur. Dray göre insan faaliyetlerinin sonuçlarının önceden bilinebilir olması durumunda sıradanlaşacağı ama/ve bu faaliyetlerin farklı kültürlerde ortaya çıkardıkları sonuçlar hakkında öngörü oluşturulamayacağını savunmuştur (Giddens ve Balkız, 2007).

Yeni-Wittgensteincılara göre sosyal bilimlerin inceleme konusunu oluşturan olgular bireylerin bu olgulara yükledikleri anlamlar bakımından varlıklarını görünür kılmaktadırlar. İnsanın davranışları da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Bu nedenle insan içinde olduğu kültürün etkileri tarafından şekillendirilmektedir. Bu anlamda yapılması gereken, ortaya çıkan doğru yorumu belirlemektir (Giddens ve Balkız, 2007). Weber'de anlama ve yorumlama yöntemine vurgu yaparak evrensel yasaların sosyal bilimler için istendik olmadığını belirtmiştir. Bu noktada modernite ve postmodernite arasında temel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Postmodernite determinizm yerine indeterminizmi yani insan yaratıcılığı ve hayal gücünü, nedensellik yerine metinsel çalışmaları, tekillik yerine çoğulculuğu, sentez yerine farklılığı, basitlik yerine karmaşıklığı yeğlemektedir (Giddens ve Balkız, 2007; Yılmaz ve Yazıcı, 2017; Wallerstein, vd., 1995/2018). Bu bağlamda Charles Wright Mill'e göre, sosyal bilimlerin, kültürel yapıları modernitenin mekanik ve elektronik çıktılarına karşı yeniden üstün kılınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü O'na göre insanın özgürlüğü ve akli tehlikededir; modernitenin çıktıları bu değerlere alan açmamaktadır.

Sosyal bilimlerin gelişimi, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin pozitivist bir bakış açısıyla sosyal bilimlere uygulanabilirliğini tartışmaktadır. Ancak sosyal bilimlerin doğası, özünde insan ilişkileriyle ve toplumsal yapılarla ilgili olduğundan, bu alandaki bilgi üretimi, yalnızca gözlem ve deneyle sınırlı kalmaz. Sosyal bilimler, sözlü ve yazılı aktarımların, insan karakterine ve toplumsal yapılar üzerindeki metafizik etkilerin bir yansımasıdır. Bu bağlamda, pozitivist düşüncenin indirgemeci yaklaşımı, sosyal olayların ve fenomenlerin nesnel bir şekilde doğrulanabilirliğini savunsa da, bu yaklaşım sosyal bilimin karmaşık yapısını ve insanın öznelliğini yeterince dikkate almamaktadır. Sosyal bilimlerin dinamik doğası, anlamın, yorumun ve bağlamın önemini vurgulamakta ve insan gerçekliklerinin sürekli bir değişkenlik göstermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Modern zamanlarda, postmodern bakış açısının karmaşıklığı da sosyal bilimlerin eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin

bu gerçeklikleri bilmesi ve anlaması, öğrencilere etkili bir eğitim sunmak açısından kritik öneme sahiptir. Bu öğretmenlerin, sosyal bilimlerin içerikleri ve düşünce sistemleri hakkında bilgi sahibi olmaları, sosyal bilgilerin aktarımında büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, sosyal bilimler, içinde yaşanan farklılıkların ve bakış açıların eleştirel bir biçimde değerlendirildiği bir alan olmalıdır. Bu süreç, sosyal bilgiler dersinin çocuklara farklı bakış açıları sunarak, eleştirel düşünmeyi geliştirmesi için bir zemin oluşturur.

Sonuç olarak, sosyal bilgiler öğretmenleri, sosyal bilimlerin gelişimi ve toplumsal yapıların toplum içindeki değişimini göz önünde bulundurarak, öğrencilerin bu karmaşık gerçeklikleri anlamalarına yardımcı olmalıdır. Aynı zamanda, vatandaşlık kavramını ve toplumdaki yerlerini öğretmek, öğrencileri daha bilinçli ve katılımcı bireyler haline getirebilir. Bu nedenle, sosyal bilimler ve eğitim alanındaki öğretmenlerin bilgi birikimi ve eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.7. Sosyal Bilgiler Dersi

Sosyal bilgiler dersi, sosyal bilimlerin temel prensiplerini ve bu disiplinlerin sosyal gerçekliği anlamadaki rolünü öğrencilere aktarmayı amaçlayan bir öğrenme alanıdır. (Sönmez, 1998; Öztürk, 2006). Sosyal bilimler, insan ve toplum arasındaki dinamik ilişkileri inceleyerek bireysel ve toplumsal yaşamın karmaşıklığını açıklamaya çalışır. Bu çaba, sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilerin sosyal gerçekliğe dair eleştirel bir perspektif geliştirmesine olanak tanır.

Sosyal bilgiler kavramı, 1960'larda sosyal bilimlerle özdeşleşen bir anlayışa dönüşmüştür (Doğanay, 2008). Bu yeni yaklaşım, sosyal bilimlerin temel kavramları ve bilgi üretme yöntemlerinin önemine dikkat çeker ve disiplinler arası bir anlayışın güncellenmiş bir versiyonunu sunar. Yazarın belirttiği gibi, yeni sosyal bilgiler anlayışı, araştırma ve inceleme süreçlerine daha fazla odaklanarak öğrencilerin sosyal bilimleri daha derinlemesine öğrenmelerini hedeflemektedir. Sosyal olayların, hem insan dışı doğal olgulara hem de toplumsal fenomenlere dayanması, bu dersin disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemesini zorunlu kılar. Bu nedenle, öğrenciler yalnızca tarihten, coğrafyadan veya ekonomiden bilgi edinmekle kalmaz, aynı zamanda bu bilgileri eleştirel bir şekilde değerlendirme becerisi de kazanırlar.

Disiplinlerarası yaklaşımı ve bütünleşik yapısıyla sosyal bilgiler dersi, bireylerin sosyal bilimlere dair temel bilgileri pedagojik hedeflerle birleştirerek kazanmalarını sağlar. Sosyal bilimler doğası gereği, birey ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi bağlama bağlı ve değer yüklü kavramlarla ifade eder. Sosyal bilgiler dersi, bu özelliği temel alarak, öğrencilerin toplumsal yapıların işleyişini, sosyal olayların tarihsel ve kültürel bağlamda gelişimini anlamalarını sağlar. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretimi, çok kültürlülük ve farklılıklara saygı gibi değerleri, insanların karmaşık sosyal yapısını konu edinir. Dolayısıyla bu ders, tarih, coğrafya, ekonomi, antropoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin temel disiplinlerini, bilgi üretim yöntemlerini ve değerlerini bir araya getirir. Örneğin, çok kültürlülük ve farklılıklara saygı gibi değerler tarih disiplininden; üretim ve tüketim ilişkileri ekonomi disiplininden; insanların sosyal varlık olarak karmaşıklığı antropolojiden; bireylerin yaşadığı bölgeye dair coğrafi ve demografik bilgiler coğrafyadan alınır. Dolayısıyla, bireylerin sosyal bilimleri anlamalarını ve bu bilgiler ışığında toplum içinde etkin bireyler olmalarını destekler.

Sosyal bilgiler dersinin en temel amacı, bireylere demokratik bir toplumun vatandaşlık bilincini kazandırmaktır (Öztürk, 2006). Vatandaşlık aktarımı politik sistemin üst anlatı dilidir. Üst anlatı dili toplumsal gerçeklikler üzerinden elde ettiği meşruiyet ile birey üzerinde egemen olmaktadır. Vatandaşlık eğitimi kapsamında bireyler, hukuksal, tarihsel ve ahlaki sorumlulukları öğrenerek toplumsal yaşama katılır. Kan'a (2010) göre bu ders, bireylerin ahlaki değerleri benimseyen, görev ve sorumluluklarının bilincinde olan vatandaşlar olarak yetişmesine olanak tanır.

Bu kapsamda, ders programları yerel, ulusal ve küresel düzeyde farkındalık kazandırmaya odaklanır (Uğur, Coşkun Keskin ve Şenel, 2022). Aynı zamanda, toplumsal devamlılığı sağlamak adına bireylere topluma uyum sağlama, sosyal iş bölümlerinde aktif rol alma ve bireysel sorumluluklarını yerine getirme bilinci aşılanır (Kaya ve Bayram, 2021). Dolayısıyla sosyal bilgiler, hem mekânsal hem de zamansal bağlamlarda bireyin yaşadığı coğrafyayı geçmiş-günümüz-gelecek boyutlarıyla öğrendiği derstir. (Yeşilyurt, 2020).

Sosyal bilgiler programları, 21. yüzyıl becerilerini kazandırmayı amaçlar. Düşünen, sorgulayan, üreten ve küresel sorunlara çözüm getirebilen bireyler yetiştirmek bu programın temel hedefidir (MEB, 2018). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli 2024'te, "sosyal bilimler alanında yerli ve yabancı literatür, alanın özgün yapısı ve çağın gereklilikleri dikkate alınarak 21. yüzyıl gereklilikleriyle ilişkili"

olduğu, ayrıca “sosyal bilimler alanının gereklilikleri ve özgün yapısı göz önünde bulundurularak alana özgü bir süreç modellemesi ortaya konduğu” belirtilmektedir (TYMM, 2024).

Sosyal bilgiler dersinin pedagojik amacı, öğrencilere sosyal gerçekliklerin statik ve basit olmadığını; aksine, zaman ve mekâna bağlı olarak değişkenlik gösterebildiğini öğretmektir. Örneğin, bir toplumsal olayın yalnızca kendi bağlamında anlamlı olabileceği ve bu nedenle genellemelerin sınırlarının farkında olunması gerektiği, sosyal bilgiler dersinde vurgulanan temel ilkelere biridir. Ayrıca, sosyal fenomenlerin genellikle birden çok faktöre bağlı olduğu ve bu faktörlerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu gerçeği de öğrencilerin kavrayışına sunulur.

Bu ders, öğrencilere sosyal bilimlerin doğası gereği tek bir mutlak gerçeğe ulaşmayı hedeflemediğini, aksine farklı perspektiflerden sosyal gerçekliği anlamlandırmaya çalışıldığını öğretir. Bu bağlamda, öğrenciler sosyal gerçekliklerin karmaşıklığını ve ilerlemenin doğrusal değil, bazen sıçramalar şeklinde gerçekleştiğini anlamaya teşvik edilir. Böylelikle, bireyler sosyal bilimlerin eleştirel ve çoğulcu doğasını kavrayarak toplumsal fenomenleri analiz etme becerisi kazanır.

Günümüzde sosyal bilgiler dersinin önemi, hızla değişen toplumsal dinamikler ve küresel bağlamda rekabetin artmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Toplumlar, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda üstünlük sağlayabilecek bireyler yetiştirme çabası içerisinde. Bu üstünlüğün temelinde, sosyal bilimlerin felsefesini ve metodolojisini özümsemiş insan kaynağı bulunmaktadır. Sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenler ve uzmanlar, bu insan kaynağını oluşturarak toplumsal ilerlemeye ve küresel rekabetin gerektirdiği yenilikçi çözümlere katkı sağlamaktadır.

Bu bağlamda, sosyal bilgiler, sosyal bilimler alanına ait yetkinliklerin öğrencilere kazandırılmasıdır. Bu doğrultuda, yalnızca bilgiye sahip olmak değil, aynı zamanda bilgiyi keşfedebilen, içselleştirebilen ve küresel gerçekliklerle bağlantı kurarak sorunları çözebilen bireyler yetiştirmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu gereklilik, küresel rekabetin yoğun olduğu bir dünyada toplumsal devamlılığı sağlama hedefinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal bilgiler dersi, bireylerin sosyal bilimlerin eleştirel ve disiplinlerarası doğasını anlamasına olanak tanır. Bu ders, bireylerin toplumsal olaylara dair derinlemesine düşünme ve bu olayları farklı perspektiflerden değerlendirme becerisi kazanmalarını sağlar. Böylece, öğrenciler hem kendi

toplumsal devamlılıklarını sağlamayı hem de sosyal bilimlerin tartışmalı gerçekliklerine uygun bir şekilde konumlanmayı öğrenirler (Yeşilyurt, 2020). Sosyal bilgiler, bireylerin sosyal gerçekliğe dair daha geniş bir anlayış geliştirmesine ve toplumsal sorunlara yaratıcı çözümler üretmesine katkı sağlayan önemli bir eğitim alanıdır.

Bu nedenle sosyal bilgiler öğretim programında çağın gereklerini ve hedeflerini düşünebilen, problem çözen, sorgulayan, iletişim kurabilen ve iş birliği yapabilen ve teknolojik becerileri gelişmiş; yansıtıcı ve eleştirel düşünebilen bireylerin yetiştirilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. MEB (2018)'de sosyal bilgiler dersinin bu katkısını ve hedefini “Okulun içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak öğrenciler sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sağlanmalıdır” şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda sosyal bilgiler sayesinde bireyler yaşadıkları topluma ait gerçeklikteki farklı tabakaları fark etme ve anlama, bu tabakalarda etkin rol almalarına yardımcı olacak bilgi ve deneyimleri kazanırlar (Kaya ve Bayram, 2021; Yeşilyurt, 2020).

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde nitel araştırmanın özellikleri ve analiz yöntemlerinden, bahsedilmiştir. Araştırmada kullanılan olgubilim bağlamında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Araştırma deseni ve araştırma modeli, çalışma grubu, araştırmacının rolü, araştırma ortamı, veri toplama süreci, veri toplama aracı, geçerlilik, güvenilirlik ve etik alt bölümlerine yer verilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomonoloji tasarımı) kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.1. Araştırma Yaklaşımı

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu tercihin temel sebebi araştırmacının sosyal bilimlerin doğasına yönelik düşünceleridir. İnceleme konusunun insan ve insanın üretmiş olduğu dünyanın olması ve sosyal bilimler alanında çalışan araştırmacıların da bu dünyanın bir bireyi olması bakımından sosyal bilimlerin doğası mutlak doğrunun olmadığı bir zemindedir. Nitel araştırma katılımcıların “gerçeklik” algılarını öne çıkaran, bu bağlamda onların gözünden yaşamı ve dünyayı yorumlayan, nitel veri teknikleri kullanan bir yaklaşımdır (Aydın, 2018; Öztürk, 2013; Yalçın, 2022).

Nitel araştırmaların beş temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, a) “Başkalarının gözlerinden görmek[tir].” Bu özellik araştırmacının kendi ya da diğer grupların gerçekliğini değil katılımcıların gerçekliğini anlama çabasını dile getirmektedir. İkincisi, b) “Tanımlama [tasvir etme]”dir. Nitel araştırmalarda tanımlamaya yönelik yapılan çalışmaların katılımcıların algıladıkları gerçeklik ile tutarlı olması gerekmektedir. Üçüncü özellik, c) “Bağlamsallık”tır. Nitel araştırmacıların, araştırdıkları çalışma grubundan bağımsız olarak elde ettikleri çıktılarını çalışma grubunun içinde yaşadığı gerçekliğin uzamsal ve mekânsal bağlamında değerlendirmeleri ile anlamlı olmaktadır. Yani araştırmacı çalışma grubunun var olduğu sosyal yapıların tarihsel seyrinde kazandığı anlamları ve bu yapıların hâlihazırdaki varlıklarının görünür hallerini kendilerine yüklenmiş olan anlam bağlamında değerlendirmesi gerekmektedir. Dördüncü özellik, d) “Teori ve

İçerik”tir. Alan çalışmasından önce teori ve içeriğin formülasyonunun çalışmayı zorlaştıracığı görüşü hâkimdir. Son özellik olarak, e) “Esneklik ve Yapı Yokluğu” belirtilebilir. Araştırmacılar çalışmalarını katılımcıların bakış açısıyla görmek istediklerinden açık ve yapılanmamış araştırmalarla ilgilenmektedirler (Tarkun, 2000).

Yukarıda belirtilen özellikler hem araştırmacının araştırmaya dair paradigmasına uygun olması hem de aşağıda açıklandığı şekilde ele alınan konunun fenomenolojik bir irdelemeye daha uygun olması nedeniyle çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir.

3.2. Araştırma Tasarımı

Nitel araştırmalarda amaç, mutlak ve evrensel çıktılar değil; inceleme konusunun yüzeyinin altında yatan gerçekliği derinlemesine ortaya çıkarmaktır (Öztürk, 2013). Bu amaçla çalışmada nitel araştırma tasarımlarından biri olan fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenoloji özellikle tıp, klinik psikoloji ve sosyal psikoloji araştırmalarında kullanılagelen bir araştırma tasarımıdır.

Fenomenoloji, Yunanca fenomen “görünüm” kelimesinden gelen bir terimdir. “Görünüm” anlamına bağlı olarak dış dünyanın var olduğu ve bireylerin bu dış dünyayı özellikle görme duyusu ile anlamlandırması anlamında kullanılmaktadır. Diğer bir anlamı ise “sıra dışı ve izah edilemeyen”dir. Bu anlamda insandan bağımsız olmayan bir dış dünyayı anlamak ve yeniden yorumlamak olarak anlaşılabilir (Yalçın, 2022).

Güçlü bir felsefi arka plana sahip olan fenomenoloji, Immanuel Kant tarafından 1764’te tanımlanan; insanın tecrübelerini gerçekte olduğu şekliyle betimleme işidir (Mengüşoğlu, 2012). Bir yöntem olarak ortaya çıkmasında, Filozof Edmund Husserl, fenomenolojik felsefenin en önde gelen temsilcisi olarak kabul edilmekte ve düşünceleri bu alanda önemli bir etki yaratmaktadır (Çarpar, 2020). Cevizci’nin (2005) tanıma göre: “Genel olarak fenomenlerin bilimi, özel olarak da çağdaş Alman filozofu Edmund Husserl tarafından kurulmuş olan, bilincin çok çeşitli formlarıyla, dini, estetik, ahlaki ve duysal her tür doğrudan deneyimini analiz edip betimleyen felsefe anlayışı ya da yaklaşımı”dır. Bu bağlamda fenomen kavramı bilinç tarafından algılanan, idrak edilen varlıktır (Mengüşoğlu, 2012). Uygulamada,

bilinç tarafından deneyimlenen ve insanlarca -kendi gerçeklikleri bağlamında- anlamlandırılan deneyimleri inceleyen bir yaklaşımdır (Çarpar, 2020).

Fenomenolojik yaklaşım antipozitivisttir. Gerçekliğin bireylerce sübjektif bir şekilde anlamlandırıldığını kabul eder. Yani “Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak derinlemesine anlayışa sahip olmadığımız” (Yıldırım ve Şimşek, 2021) olguları kapsamaktadır. Bu nedenle gerçeklik içinde var olan olguların evrensel yasalarını değil de toplumsal gerçeklik içinde insanlarca yaratılan ilişkisel ağların dinamik anlamlandırılmasıdır (Mengüşoğlu, 2012). Fenomenolojik yaklaşımın en karakteristik niteliği yönelimsel olmasıdır. Yani özne bilinçli bir şekilde bir varlığa ait deneyim kazandığı zaman varlık anlam kazanmaktadır. Yani nesne onu anlayan/yorumlayan/gözlemleyen insandan bağımsız değildir. Nesnenin doğasını anlamak özne tarafından nesneye verilen anlamın anlaşılması ile mümkündür (Mengüşoğlu, 2012).

Bir araştırma tasarımı olarak fenomenoloji, günlük hayatta farkında olduğumuz olay, tecrübe, algı veya durum gibi derinlemesine bilgisine ulaşamadığımız *şeylerin* özüne inmeyi amaçlar (Yalçın, 2022; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Altunışık’a vd. (2023) göre, Fenomenoloji, deneyimi değerlendirmeye odaklanır, olgunun özünde olan ortak anlamaları görebilmek için bireylerin gerçeklik deneyimlerinin araştırmacı tarafından “*ödünc*” alınmasıdır. Dolayısıyla yabancı olduğu olmadığı ancak tarif etmekte zorlandığımız olguları araştırmakta kullanılan bir tasarımıdır. Gerçeklik sübjektif olduğundan, fenomenolojik çalışmalarda katılımcının deneyimleri ve onlara yüklediği anlamları ortaya çıkarabilmek için görüşme yöntemi kullanılır.

3.2.1. Olgubilim-fenomenolojinin temel özellikleri

Fenomenoloji tasarımını kullanan araştırmacılar için dikkat edilmesi gereken temel hususlar şu şekilde belirtilebilir: a) Bireyin düşüncesinde varlığın karşılığı olan kavrama ya da incelenecek fenomene vurgu vardır. b) Grup veya birey ile yapılan bir etkinliktir. Çalışılacak grup büyüklüğü çalışmalara göre 3-4 kişi, 10-15 kişi ve daha büyük olabilir. c) Fenomenolojik araştırmalar yaşanmışlıkları ele alarak tanımlayıcıdır. d) Tümevarımsal bir yöntemdir ve insan olgusunu merkeze alır. e) Genelleme yapmaz. f) Araştırmacı tarafsız olmalıdır. g) Fenomenolojide araştırma yapılan kişilerin deneyimlerine ilk elden başvurulmaktadır. h) Araştırmacı aynı

fenomeni yaşıyan kişilerle derinlemesine görüşmeler yapar. ı) Araştırmacı katılımcılar ile yaptığı çalışmada “neyin”, “nasıl” deneyimlendiğini ayrıntılı olarak gösterir ve sonuçlarını betimler. i) "Fenomen ile ilgili hangi deneyimleri yaşadınız?" ve "Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir?" şeklinde katılımcılara sorulacak sorular yardımıyla fenomenlere ait tecrübelerin anlaşılır olması kolaylaşabilir. j) Katılımcıların kendilerini güvende hissetmesi sağlanmalıdır. l) araştırmacı elde ettiği ve önemli gördüğü açıklamaları temalara bağılı olarak betimler (Creswell, 2018'den Akt. Yalçın, 2022).

3.3. Veri Toplama Aracı

Fenomenolojik çalışmada görüşme yöntemiyle veri toplanır ve çözümleme yaptığı çalışma grubu az sayıda bireyden oluşmaktadır. Bu durumun temel sebepleri şu şekildedir. Araştırmacı araştırma konusunun çalışırken, bir fenomen hakkında bireylerin yaşantılarında var olan ortak deneyimleri çözümlemek ister. Bu bağlamda araştırmacı çalışmasında katılımcıların hangi varlık/olgu/fenomen vb. gibi gerçekliklere ait deneyimlerin ortak olduğunu ortaya çıkarmak ister. Araştırmacı bireyde oluşan bu deneyimlerin özüne ulaşmayı hedeflemektedir. Bu öz bireylerin deneyimlerinin üst anlatıyla kazandığı ortak anlamının derinlemesine çalışılmasıyla ortaya çıkarılır. Bu bağlamda günlük hayatta karşılaşılan olgulara/fenomenlere karşı takınılan tavır fenomenolojinin ortaya koymaya çalıştığı amaçlardandır. Ayrıca yabancı olmadığı ama anlamını tam olarak bilmediğimiz olgular/fenomenler ve bunlara yönelik davranışlarımızın tanımlanması fenomenolojik çalışmalarda ön plandadır. Bilimin doğasına yönelik algılarımız yabancı olmadığı ama anlamını da tam olarak bilmediğimiz bir olgudur. Bu bağlamda çalışmada sosyal bilgilerin öğretmenlerinin sosyal bilimin doğası algıları ve bu bağlamdaki sınıf içi uygulama deneyimlerinin yorumlanması amaçlanmaktadır. Katılımcıların bu konularla ilgili bilinç, gerçeklik ve deneyimlerine ulaşmanın en doğru yolu onlarla görüşme yapmak olduğundan, çalışmada görüşme yöntemi kullanılmıştır.

Görüşme yöntemi sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaktadır. Görüşme, katılımcıların belirlenmiş bir konu üzerine duygu ve düşüncelerini ifade etmesidir. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, belirlenmiş konunun özelinde katılımcıların tecrübelerini, niyetlerini, tutumlarını, tepkilerini ve düşüncesini yani

gözlennememekte olanlara ait bir ulaşma faaliyetidir (Akman Dömbekci ve Erişen, 2022).

Görüşmede dikkat edilecek hususların başında görüşmecinin özellikleri gelmektedir. Çünkü bu özellikler veri toplamada ve araştırmanın başarısına etki etmektedir. Bu bağlamda çalışmadaki veri toplama sürecinde dikkat edilen hususlar Tuncer'den (2011) hareketle şu şekildedir: Görüşmeci görüşme öncesinde [sosyal] bilim konusuyla ilişkili tüm okumaları yapmış, konuya hâkim bir şekilde görüşmelere gitmiştir. Görüşmeci, görüşme sırasında katılımcıların konuşma sürelerini ve görüşme süresince ortaya çıkacak duygusal dalgalanmaları kontrol etmeye özen göstermiş, etik ilkeler çerçevesinde hareket etmiştir. Araştırmacı aynı zamanda görüşme süresince tarafsız kimliğini ve yaş, cinsiyet, tecrübe vb. gibi farklılıklara karşı önyargısız olduğunu hissettirecek şekilde bir tutum sergilemiştir. Çünkü verilerin nesnel olması bir bakıma bu tavra bağlıdır. Görüşmenin sağlıklı bir ortamda sürdürülmesi görüşmeci ile katılımcıların iş birliğine bağlı olduğundan, nezaket ve etkili iletişim becerileri noktasında dikkatli olunmuştur.

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmacının mülakat öncesinde sorulacak soruların asgari ölçülerde belirlenmesi mantığı çerçevesinde oluşturulur. Görüşme öncesinde hazırlanmış bir soru formu vardır. Ama süreçte görüşmenin seyrine göre yeni sorular eklenebilir, görüşme başta planlanandan farklı bir yöne kaydırılabilir. Bu şekilde davranmanın amacı görüşme süresince araştırmacının elde etmek istediği verilere derinlemesine bir şekilde ulaşma gayretidir. Buna mukabil yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi katılımcılardan elde edilmesi beklenen verinin genel hatlarıyla ortaya çıkarılması için tercih edilen bir yöntemdir. Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde esneklik orta düzeydedir. Araştırmacı elde edilen verileri belirli oranda kategorilere ayırabilir (Akman Dömbekci ve Erişen, 2022).

Çalışma grubuna uygulanacak yarı yapılandırılmış görüşme soruları gerekli literatür taranarak ve Baltacı (2019) tarafından belirtilen şu hususlara dikkat edilerek hazırlanmıştır: a) anlaşılabilir sorular olmalı, b) odak sorular bulunmalı, c) sorular açık uçlu yazılmalı, d) yönlendirme yapılmamalı, e) sorular çok boyutlu olmalı, f) sondalar ve yedek sorular olmalı, g) sorular bir davet niteliği taşımalı, h) sorular mantıklı bir sıraya göre sıralanmalı. Taslak olarak hazırlanan sorular uzman görüşüne sunulmuştur. Bilim felsefesi ve sosyal bilgiler eğitimi alanlarında çalışmaları olan

uzman olan üç akademisyenden alınan dönütler sonucunda son hali verilen görüşme formu bir sosyal bilgiler öğretmeniyle pilot olarak uygulanmıştır. Pilot uygulamada kavramların anlaşılabilirliği, soruların açıklığı gibi hususlarda dönüt alınmıştır. Gerekli düzenlemelerden sonra ikinci bir pilot uygulama daha yapılarak sorulara son hali verilmiştir (Bkz. Ek-1). Fenomenolojik tasarımın gereği olarak görüşme soruları açık uçlu şekilde katılımcıların konuşmasına, kendini ve konuyla ilgili deneyimlerini ifade etmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu anlamda katılımcıların gerçeklik algılarını ve gerçeklik algılarına bağlı olarak yaşantılarını hikâyeleştirmelerine imkân vermek ve onların gerçekliğe verdikleri anlamı keşfetmek amaçlanmıştır (Polat, 2022).

3.4. Çalışma Grubu

Çalışma grubu uygunluk örneğine göre belirlenmiştir. Öztürk'ün (2013) belirttiğine göre “uygunluk örneği çalışmaya en yakın ve en uygun kişilerin dâhil edilmesiyle oluşturulmuştur”. Aşağıda belirtilen ölçütler kullanılarak 20 sosyal bilgiler öğretmeni çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu özellikler:

1. Kayseri ili sınırları içinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılmıştır.
2. Sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşturulan çalışma grubunda kadın ve erkek dağılımının dengeli olmasına dikkat edilmiştir.
3. Katılımcılar gönüllü olarak çalışmaya dâhil olmuştur.

Çalışma grubu bilgilerinin gizliliğinin sağlanması amacıyla öğretmen “Ö” harfiyle ve verilerin üzerinde yapılacak çalışmalarda kısaltmalardan doğabilecek karışıklığı önlemek için kısaltmaların yanına çalışma grubu katılımcıları ile yapılan görüşme takvimi sırası göz önüne alınarak sıra numaraları eklenmiştir.

3.5. Veri Toplama Süreci Ve Analizi

Çalışma grubu ile yapılan görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi çalışma grubu üyelerine araştırma hakkında bilgi verilerek gönüllü olarak çalışmaya katıldıklarına dair onamları alınmıştır. Alınan kayıtlar üçüncü bir şahıs/kurum/kuruluş ile paylaşılmayacağı çalışma grubu üyelerine yazılı ve sözlü olarak belirtilmiştir. Görüşmeler çalışma grubu üyelerinin uygun gördüğü yer ve zaman aralığında yapılmıştır.

Katılımcılar ile veri toplama sürecinde planlı ve programlı çalışabilmek için gerekli iletişime geçilmiş ve derslerini engellemek adına öğretmenlerin boş ders saatlerinin olduğu gün ve zaman aralıklarının belirlenmesine çalışılmış, bu gerçekleşmediği takdirde zaman aralığı öğretmen dinlenme zamanı olarak görülen öğle arasına takvim oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen öğretmenlerden mesai saatleri içinde uygun zaman aralığı bulunmayan çalışma gurubu üyelerinden kendi rutinleri içinde belirleyecekleri zaman ve mekânlarda da çalışmanın yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre görüşmeler, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında gerçekleştirilmiştir.

Veri, gerekli izinlerin alınmasının ardından Melikgazi ve Kocasinan ilçelerinin bağlı bulunduğu Kayseri il sınırlarındaki okullarda toplanmıştır. Araştırmacı katılımcıların görüşme sırasında kendilerini rahatsız hissetmelerine neden olabilecek dış etkilerden ve araştırmacının etkisinden kaynaklanabilecek etkileri en aza indirmiştir. Bu anlamda araştırmacı kendine ait duygu, düşünce, telkin, yönlendirme, ima veya kastetme anlamına gelebilecek sözel ve/veya davranışsal söylemlerde bulunmamaya özen göstermiştir. Katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığını, mülakatın katılımcının istemesi halinde kesilebileceğini ve katılımcıların mülakat süresinde yapılan söylemlerin metin haline getirilmesinin sağlanabilmesi için konuşmaların ses kayıt cihazı, kâğıt kalem ve bilgisayar ortamında Microsoft Office Word programı etkin boş sayfada giriş ekranında dikte ses sekmesi kullanılarak da yapılabileceği belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun tüm soruları ve mahiyeti, uzman görüşleri alınarak, ilgili literatür çerçevesinde ve pilot uygulama sonucunda oluşturulmuştu. Ancak yarı-yapılandırılmış görüşmenin doğası gereği süreçte bazı sorularda değişikliğe gidilmiştir. Çünkü analiz veri toplama süreciyle birlikte yapılmıştır. Örneğin, “İnsandan bağımsız olarak var olan gerçekliğin bilgisine ulaşamayacağını düşünmekte misiniz? Açıklar mısınız?” sorusu bağlamında katılımcıya görüş belirtmesini sağlamak amacıyla belirlenmiş sondalar şunlardır: “Var olanın değişimi nedir?” “Toplumsal algı ve/veya bireysel görecelik varlık üzerinde etkisini açıklar mısınız?” “Bilimsel bilginin tarihsel değişimini açıklayabilir misiniz?” “Basit günlük deneyimler duyular bilimi nasıl etkilemektedir?” “Aklın bilgiye ulaşmak için farklı yöntemleri kullanmasını açıklayabilir misiniz? Soruları yerine “İnsan düşüncesinden bağımsız nesnel/objektif dış dünya var mıdır?” sorusu sorulmuştur.

Bu bağlamda başvuru sahibi tarafından oluşturulmuş olan mülakat soruları çalışma grubuna uygulanmış ve uygulama esnasında ses kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan ses dosyası transkrip edilip, metin şekline getirilmiştir. Metin şekline getirilen belge üzerinde analiz ve derinlemesine çözümlenmeler yapılmıştır (Öztürk, 2013). Bu doğrultuda yazıya geçirilmiş görüşme kayıtları, birbirinden bağımsız bir şekilde, araştırmacı ve bir alan uzmanı tarafından temalara ayrılmıştır. Araştırmacı ve alan uzmanı bulguları karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma bulguları üzerinde araştırmacı ve alan uzmanının mutabık kaldığı ifadelerin hangi tema altında değerlendirileceği belirlenmiştir.

3.6. Araştırmacının Rolü

Araştırmacı, 14 yıl önce sosyal bilgiler öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Bu sürenin son 4 yılında idareci olarak çalışmaktadır. Araştırmacı, sosyal bilimler bağlamında bilim kavramının kendi sistematığı hakkında bilgi sahibi ve bilim kavramının ortaya çıkmasına neden olan olgu ve olaylardan haberdardır. Elbette bu bağlamda bilim olarak addedilen düşünme sisteminin ve genel anlamda ortaya çıktığı coğrafyanın gelişim şartlarının da farkındadır. Sosyal bilimler içinde değerlendirilen disiplinlerin, bilim sistematığını kullanarak bilimsel olma süreçleri hakkında da okumalar yapmıştır. Ne var ki, araştırma süreci bilim kavramının anlam derinlikleri ve pek tabii sosyal bilimlerin gelişim seyrinde ona yöneltilen eleştirilerin ayrıntılı şekilde öğrenilmesi araştırmacının sadece sosyal bilimlere değil aynı zamanda bilim kavramının kendisine de şüphe ile bakmasına neden olmuştur. Araştırmacı bilim olarak sunulmakta olan birçok sonucun bir doğma olarak kabul edilmekte olduğunun farkına varmıştır.

Bu bağlamda araştırmacı araştırma sürecinde bilimin doğasına yönelik artan farkındalığını görüşmeler sırasında çalışma grubu katılımcılarına yansıtılmaya özen göstermiştir. Kendisine yöneltilen doğrulama sorularına “konuyla ilgili doğru cevabın olmadığı” ve “sosyal bilimlerde herkesin farklı yorumları olabileceği” gibi ifadelerle karşılık vermiş böylece araştırmacı kendi duygu, düşünce ve bilgi etkilerini araştırma sürecine yansıtmamıştır; sadece katılımcıların ifadelerine ve açıklamalarına odaklanılmıştır. Süreçte toplanan veriler analiz edilirken objektif bir tutum sergilenerek araştırmacının düşünceleri parantaze alınmıştır, Ancak çalışmanın

tartışma bölümünde yapılan yorumların anlaşılabilmesi için araştırmacının çalışma bakımından rolü burada açıklanmıştır.

3.7. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda araştırmacı kendine ait yorumlarının doğruluğunu ve geçerliliğini bilebilmesi; a) “kısa bulguların doğru ve makul olması”, b) “yorumların inanılır olması”, c) “ortaya koymayı öne sürdüğü şeyi ortaya koyması” gibi ölçütlere bağlanmıştır (Arslan, 2022). Bununla birlikte nitel araştırmalarda standart olarak kullanılan bazı geçerlik ve güvenirlilik ölçütleri vardır. Aşağıda bunlar ele alınmaktadır.

Geçerlilik ölçme aracının ölçülmeye konu olan varlığı doğru ölçmesidir. Güvenirlilik ise doğru ölçülen sonucun yeni ölçümede aynı sonucu vermesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Nitel araştırmalar için geliştirilmiş olan inandırıcılık, “araştırma sonuçlarının aktarılabilme”, başka bir ifadeyle genellenebilme olanağıdır. Uzman görüşü alınması, betimleme gibi yollara başvuruyla inandırıcılığın artırılabilmesi belirtilebilir (Arslan, 2022; Tutar, 2022). Nitel araştırmalarda aktarılabilirlik ölçütü nicel araştırmalarda genellenebilirlik ölçütünü karşılamaktadır. Aktarılabilirlik ile kastedilen araştırmacının bulgularına ulaşmasını sağlayacak kod, tema gibi araçların yapılan çalışmanın başka olaylara da genellenebilirliğini sağlar. (Şener, vd. 2017; Tutar, 2022).

“Güvenirlilik olmadan geçerlilik ve dolayısıyla tutarlılık olmadan inandırıcılık olamaz” (Lincoln ve Guba, 1985’ten akt. Arslan, 2022, s. 401). Geçerli olmayı başarmış araştırmaların zorunlu olarak güvenilir olması gerekir. Bu bağlamda güvenirlilik, bir araştırmada elde edilen ölçüm sonuçlarının başka bir araştırmacı tarafından aynı alet kullanılarak farklı bir çalışma grubu/kültürüne uygulandığında benzer ya da aynı neticelere ulaşılmasını ifade etmektedir. Sosyal bilimlerde güvenirlilik için doğa bilimlerinde olduğu gibi sonuçların çıkmasını beklemek iyimser bir bakıştır. Bunun en basit açıklaması sosyal bilimlerin inceleme alanının dinamik yapısı ve etkileşimlere açık olmasına bağlanabilir (Arslan, 2022; Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018). Pozitivizm anlayışının güvenirliliği sağlarken öne sürdüğü ilkelere baktığımızda; araştırmacının kullandığı aletin her ölçümde benzer sonuçları ortaya çıkarması ve belli standartları yakalamış olma becerisine atıf yapmaktadır. Bu bağlamda nitel araştırmaların güvenirliliğinin sağlanabilmesi araştırmacının

araştırma sürecinde kaynağına karşı tutumuna ve olguya sistematik yaklaşımına bağlı olarak değişmektedir (Arslan, 2022; Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018).

Nicel araştırmalarda sayısallaştırılan ölçüm sonuçlarından açıklamaya dayalı anlam çıkarılmaktadır. Nitel araştırmalarda ise araştırmacılar tarafından kullanılan not alma, transkripsiyonlar gibi veri kaynaklardan çıkarılan anlamaların birbiri ile tutarlı olması değerlendirilmektedir (Arslan, 2022; Şener, vd. 2017). Pozitivizmin göre araştırmacının nesnel olması gerekir. Nitel araştırmalarda araştırmacının araştırma fenomeni hakkında topladığı verilerin sonuçlarına odaklanması gerekmektedir. Araştırmacının incelediği fenomene ait sonuçlarına kendi gerçekliğini yansıtmaması gerekmektedir. Araştırmacıya düşen araştırma fenomeni hakkında katılımcıların gerçekliklerini göstermektir (Arastaman, Öztürk Fidan ve Fidan, 2018).

Çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliğini sağlamak için yapılan uygulamalar şu şekildedir:

- Çalışmada kullanılan veri toplama aracı ilgili literatür taranarak hazırlanmış ve uygulanmıştır.
- Çalışmada kullanılan veri toplama aracı uzman görüşü alınarak gerekli sadeliğe ve anlaşır seviyeye getirilmiştir. Çalışmada kullanılan görüşme formu uzman görüşleri alınarak güncellenmiştir.
- Pilot uygulama yapılmıştır.
- Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.
- Veriler elde edilirken ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış veri kaybı önlenmiştir.
- Çalışma verileri, sosyal bilgiler öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda öğretmenlerin boş ders saatlerinde toplanmıştır.
- Çalışmada veri toplama sürecinde katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formu sorularına verdikleri cevapların aynı veya benzer bir çalışmada da aynı sonucu vermesi mümkün değildir. Çünkü katılımcıların verdikleri cevaplar okudukları bir kitap, deneyimledikleri yeni bir olgu vb. gibi nedenlerle değişebilmektedir.
- Çalışma küçük bir grup üzerinde yapıldığından veriler sadece araştırmacı tarafından toplanmıştır. Veri toplama sürecinde araştırmacı yarı yapılandırılmış sorulara verilen cevaplarda katılımcıları manipüle etmemek

için tarafsızlığını korumuştur. Araştırmacı verileri kendisi toplamıştır. Bu nedenle odaklanılan çerçeve değişmemiştir.

- Elde edilen veriler bulgular kısmında doğrudan alıntılar şeklinde desteklenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilim doğası algılarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Görüşmelerde elde edilen verilerin içerik analizi sonrasında elde edilen kodlar ve oluşturulan temalar tablolarda gösterilmiştir.

4.1. Bilimsel Bilginin Özellikleri

Görüşme esnasında ilk olarak katılımcılara bilimsel bilgilerin özelliklerine yönelik sorular yönlendirilmiştir. Bilim, insanın, mutlak bilgiye ulaşmasa da, akıl ve deneyime dayanarak çevresindeki değişimden ilkeler türetip bu ilkelere dayalı üretimler gerçekleştirdiği, bilgiye ulaşma sorumluluğunu üstlendiği bir süreçtir. Katılımcıların bilimsel bilginin özelliklerine yönelik görüşleri, onların bilim kavramına yükledikleri anlamı ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü bilimsel bilginin özelliklerini belirten katılımcının devamında sosyal bilimi tanımlaması, onun özelliklerini de belirtmesi istenmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan hareketle gerçekleştirilen analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Katılımcılara Göre Bilimsel Bilginin Özellikleri

Bilimsel Bilginin Doğası Özellikleri	Katılımcı	f
	<i>Sosyal Bilgiler öğretmenleri</i>	
Gözlem-deneye dayalıdır	Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20	16
Akılcı düşünceye dayalı ve tutarlıdır	Ö1, Ö2, Ö3, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö14, Ö15, Ö17	10
Yönteme dayalıdır	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö9, Ö16, Ö19	9
Evrensel sonuçlara ulaşır	Ö1, Ö2, Ö3, Ö6, Ö7, Ö16, Ö18, Ö19,	9

Tablo 1. devamı

	Ö20	
Birikimlidir	Ö3, Ö4, Ö8, Ö11, Ö14, Ö15, Ö17, Ö18, Ö20	9
Sorgulama açık değildir	Ö1, Ö6, Ö8, Ö10, Ö11, Ö12, Ö17	7
Yasalara ulaşmadır	Ö1, Ö3, Ö4, Ö14, Ö19	5
Kanıta dayalı değildir	Ö4, Ö5, Ö6, Ö19	4
Nesneldir	Ö2, Ö5, Ö7, Ö8	4
Gerçekliği anlama çabasıdır	Ö1, Ö5	2
Matematiğe dayalı olandır	Ö2	1
Sezgiye dayalı olandır	Ö13	1
Toplam	77	77

Tablo 1’de gösterildiği gibi öğretmenler, bilimsel bilginin özelliklerini farklı kavramlarla açıklamaktadır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f=16) bilimsel bilginin en önemli özelliğinin bir varlığı ya da çalışma konusunu gözlem ve deney yöntemi kullanılarak yapılabileceğini belirtmiştir. “Gözlem” yöntemi olgu/fenomeni dikkatlice inceleyerek bilgi toplamayı vurgularken “deney” ise kontrollü değişkenleri kullanarak olgu/fenomen hakkında bilgi edinmeyi ifade etmektedir. Bu çerçevede katılımcıların düşüncelerini daha iyi anlayabilmek için görüşmelerden elde edilen Ö4’ün, Ö15’in ve Ö17’nin alıntıları aşağıdadır:

Bilim, klasik tanımıyla doğruluğu ispatlanmış bilgi olarak ifade edilir. Ancak, bir bilginin bilimsel kabul edilebilmesi için bu doğruluğun nasıl ispatlandığı önemlidir. Bu ispat, deney, gözlem veya tecrübe gibi yöntemlerle sağlanır.
Ö4

Bilim, bence, insanoğlunun yaşadığı tecrübeler, deney ve gözlemin sonunda elde edilen birikimdir. Ö15

Nasıl cevap vereceğim, bilim nedir? Bilim, insanlığın merak ettiği, ihtiyaç duyduğu, gün yüzüne çıkarmak istediği olguları araştırma sürecidir. Bu süreçte insanın deney ve gözlemi, akli kullanarak bilgi ürettiği bir çabadır.
Ö17

Katılımcıların görüşlerinde dile getirilen diğer önemli bir kavram, “akıl” olmuştur. Öğretmenlerin yarısı (f=10) akıllı bilimsel bilginin bir özelliği olarak vurgulamıştır. Akıl, bir bütün olarak insanı yanıltıcı bilgidен koruyan bilinçli düşünme biçimidir. Bilimin özellikleri içinde akıllı vurgulayan görüşlerden Ö1’in, Ö8’in, Ö14’ün görüşleri aşağıda alıntılanmıştır.

Bilimsel bilginin özellikleri olarak benim şahsı şeyim akıl, bilim, gözlem. İnsanların doğayı anlama çabası, akılla gözlemlerle deneyle doğayı anlama çabası. Doğadaki gelişmeleri irdeleme, birtakım sonuçlara kurallara ulaşma çabasıdır. Ö1

Bilim, insanların merak duygusundan, ihtiyaçlarından ortaya çıkmıştır. Araştırmaya, incelemeye dayalı faaliyetlerin akla ve mantığa uygun bir şekilde bir araya getirilmesidir. Akla ve mantığa uygun olması, olayların bir bilimsel açıklaması oluyor demektir. Ö8

Bilim, insan aklının, deneyimlerin ve gözlemlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir süreçtir. Bu süreçte yaptığımız tecrübeler, deney ve gözlemler sonucunda ortaya çıkan bir sonuç bilgisidir. Zaten bilimsel bilgi, bilinen şeylerin tecrübeye, gözleme ve analize dökülmesiyle şekillenir. Ö14

Bilimin özelliği hakkında katılımcıların neredeyse yarısının (f=9) belirttiği görüşler arasında “yönteme dayalı olma” kavramı, başka bir ifadeyle bilimsel uğraşın sistematik bir süreci barındırması gerektiğini yer almaktadır. Katılımcılar bilginin “bilimsel” olarak nitelendirebilmesi için belirli bir yolu/sistematığı takip etmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Örneğin,

Bilimsel bilginin özelliği aklın hayata, dünyaya yansımış halinin kuramsallaşmış şekli diyebilirim. Bilimsel bilginin en temelinde bilimsel yollarla gidilen düşünce ile başlıyor. Bu olmadan da zaten hiçbir bilimsel bilgi ortaya çıkacağını düşünmüyorum. Ö3

Bilim, dünyanın her yerinde aynı temele dayanır: doğayı anlamak ve ona uyum sağlamak için insanın akıllı ve [araştırma] yöntemlerini kullanarak,

gözlem, deney ve tecrübe ile bilgi üretmektir. Yani şöyle ki doğanın bir sistematığı var. Bu düzeni açıklamak bilimin temelini oluşturur. Ö16

Katılımcıların yine nerdeyse yarısı (f=9) bilimsel bilginin ancak genel geçer olduğunda yani “evrensel sonuçlara ulaştığında “bilim” olarak nitelendirilebileceğini düşünmektedir. Katılımcıların bazıları bu sayede bilginin geçerliliğinin farklı ortam ve şartlarda insan yararına kullanılabilmesine imkân vereceğini belirtmiştir. Katılımcıların nerdeyse yarısını örneklemesi bakımından aşağıda Ö7 ve Ö20 düşünceleri alıntılanmıştır:

Bilimsel bilginin özellikleri zaten herkes tarafından kabul edilebilen bir gerçeklik. Dolayısıyla benim için de genel geçer olmalı, kesinlikle deneyle gözlemlenir, akılla yapılabilen bir faaliyet. Herkes için doğru olmalı objektifliği yüksek olmalı. Ö7

Bana göre bilim, insanların hayatını kolaylaştırır. Zaten bilim, genel özelliği, ispatlanabilir olması deney ve gözleme dayanır ve evrenseldir. Tutarlı, somut ve ispat edilen bir şey olduğu için bilim fayda demek zaten. Ö20

Aynı sayıdaki katılımcı (f=9) bilimsel bilginin temel özelliklerinden bir diğerini de “birikimli olarak ilerlemesi” şeklinde açıklamıştır. Bilimsel birikim insanlığın ürettiği bilgilerin birbirine eklenmesiyle ortaya çıkardığı gelişmedir. Bu çerçevede katılımcı görüşlerinden Ö11 ve Ö18 alıntıları aşağıdadır:

Bilimi, insanların mesela araştırma, merak etme veya bu tarz duygularının sonucunda ortaya çıkan her türlü çalışmalara biz araştırmalara biz bilim diyebiliriz. Yani bir bina gibi düşünebiliriz; her birikim, üzerine başka toplumların, bireylerin ve bilim insanlarının eklediği yeni bilgilerle bir tuğla misali binayı inşa eder. Ö11

Yani bilim, birçok araştırma sonucunda elde edilen... bir birikimdir. Gerek deneyle gerek gözlemlenir gerek işte somut bir bilgiyle elde edilmiş bir birikim olarak karşımıza çıkıyor. Ö18

Bilimsel bilgideki gelişimin, insanın dünyaya karşı “sorgulamaya açık olması” ile mümkün olduğunu katılımcıların üçte biri (f=7) ifade etmiştir. Bu, bulgular ışığında mevcut bilginin sorgulanmasıyla bireyin yeni anlamlar keşfetmesi

veya yeni gelişmeler ortaya çıkarması anlamına gelmektedir. Katılımcılardan Ö10 ve Ö12'in düşüncesi konuyu açıklık kazandırması bakımından aşağıda alıntılanmıştır:

Benim aklıma bilimsel bilginin özelliği denince şüphe gelir. Descartes, şüpheleniyorum, o halde varım; düşünüyorum o halde varım demiştir. İlk filozoflara da baktığımızda hepsi şüphelenir ve sorgular. Bu nedenle benim için şüphe ve akıl ön plandadır. Bilimsel bilgi sorgulamak demektir. Emin olamamaktadır. Ö10

Bilim, insanların mesela araştırma, merak etme veya bu tarz duygularının sonucunda ortaya çıkan her türlü soru sorma, sorgulama, çalışmalarına, araştırmalara biz bilim diyebiliriz. Ö12

Beş katılımcı bilimsel bilginin “yasalara ulaşma” boyutunun önemine vurgu yapmıştır. Bilimsel bilginin bu özelliği, olguların belirli ilkeler doğrultusunda işlediğini öne süren empirist düşünce yaklaşımıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, gerekli bilimsel çalışmaların yapılması durumunda, ilgili olguya ait sistemlerin veya düzenli işleyişlerin davranışlarının önceden öngörülebileceği ifade edilmektedir. Konuya ilişkin bir katılımcı görüşü örnek niteliğinde aşağıda sunulmuştur:

Bilimde birçok araştırma sonucunda elde edilen bulgular, deney ve gözlem yoluyla somut bir çerçeveye oturtuluyor. Ancak burada önemli olan, elde edilen bilginin kullanılabilirliği ve olgular arasındaki düzenli işleyişin ortaya konulmasıdır; bilgi bu düzenlilikleri yansıttığında yani yasalastığında anlam kazanır. Ö19

Katılımcı görüşlerinden “kanıta dayalı olan” söylemi bilimsel bilgide belirtilen kavramlardan biridir. Kanıta dayalı olma, bilimsel bilgi özellikleri ve uzmanlıkla birleştirilerek bilim insanları tarafından hayata geçirilmesiyle, bilimsel sonuçların iyileştirilmesini amaçlayan bir süreçtir. Katılımcılardan kanıta dayalı olanın bilim olduğu düşüncesini dört kişi dile getirmiştir. Konuya ilişkin örnek bir katılımcı alıntısı aşağıdadır:

Bilim, insanların belirli kuralara göre bir şey üzerinde araştırma, inceleme, çalışma yapmasıdır. Deney ve gözlemle olduğu gibi kanıtlarıyla, delilleriyle sunduğu, herkes tarafından kabul edilen bir alandır. Ö5

Çalışmada yöneltelen sorulara verilen yanıtlarda, katılımcıların çok azı da (f=2) bilimsel bilginin doğasına ilişkin, bilimsel bilginin temelde insanın hakikati arama ve hakikate ulaşma isteği çerçevesinde “gerçekliği anlama çabası” olduğu görüşünü ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, bilim insanlarının bilimsel bilgiye yaptıkları her katkının “matematik” açıklamaları aracılığıyla gerçekliğin bulanık doğasını ortadan kaldırdığına dair bir görüş (f=1) de dile getirilmiştir. Bu bakış açısına göre, bilgi, mantık ve akıl yoluyla kavranan, sayısal verilerle ifade edilebilen bir varlık olarak betimlenmektedir. Çalışmada, rasyonalist düşünce kapsamında sezgisel olanın bilimsel bilgi kavramı içinde yer alabileceği yönündeki görüş bir katılımcı tarafından belirtilmiştir.

Tablo 1’de, bilimsel bilginin özellikleri bağlamında katılımcı görüşlerinde farklı vurgulara yer verilmiştir. Bilimsel bilgiye ilişkin özellikler arasında öne çıkan ifadeler, “gözlem ve deney”, “evrensellik”, “birikimli olma”, “yasalara ulaşma”, “nesnellik” ve “matematikselleşme” gibi kavramlar, bilimsel bilginin empirist perspektifini yansıtan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, nesnellik yerine “öznel”, evrensellik yerine “özne merkezli”, sezgiye dayalı olma yerine “kestirilemezlik”, genellenebilirlik yerine “durumsallık ve bağlamsallık” ile “çoğulculuk” gibi kavramlar, rasyonalist bir bakış açısını temsil etmektedir. Genel bir değerlendirme yapılmak istendiğinde, katılımcıların ifade ettikleri özelliklerin bu iki perspektife uygun dağılımına dayanarak, katılımcıların bilim özelliklerine yönelik görüşleri iki ana kategoriden biriyle ilişkilendirilebilmiştir. Bu çerçevede katılımcıların görüşlerinde, empirist yaklaşımın doğa bilimleri kabulünü, rasyonalist perspektifin ise sosyal bilimler anlayışını daha fazla vurguladığı gözlemlenmektedir.

Katılımcıların bilimsel bilimin özelliklerine yönelik görüşleri onların sosyal bilim bilgi pozisyonlarını belirlemede önemlidir. Yukardaki analizde görüldüğü gibi bilimsel bilginin özelliklerine yönelik katılımcı pozisyonları tartışma bölümünde değinildiği gibi empirist düşünceden ileri gelen özellikler, rasyonalist düşünceye eğilimli özelliklerden daha fazladır. Dolayısıyla normal şartlarda bireylerin bilimsel bilgi özelliklerine yönelik görüşleri sosyal bilimlere yönelik görüşleriyle tutarlılık

göstermesi beklenir. Bu sebeple aşağıda katılımcıların sosyal bilimi nasıl tanımladıkları ve sosyal bilim doğası hakkındaki düşünceleri ele alınmaktadır.

4.2. Katılımcılara Göre Sosyal Bilimin Tanımı

Sosyal bilimlerde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Pozitivist bilim insanı, sosyal olayları nedensel ilişkiler ve genel yasalar çerçevesinde anlamlandırmaya çalışır. Yorumlayıcı perspektifte ise sosyal fenomenleri bağlamlarında ele alarak, bireylerin bu fenomenlere yüklediği anlamların üzerinde durur. Bu yaklaşım, toplumsal yapıların insan yaratıcılığıyla şekillendiğini kabul eder ve doğrulanabilirlik yerine bütünselliği, genellenebilirlik yerine durumsallığı, evrensellik yerine evrensel olmamayı, nesnellik yerine öznelliği benimser.

Görüşmelerde katılımcılardan sosyal bilimi tanımlamaları istenmiş ve yanıtları, pozitivist ya da yorumlayıcı perspektiflere yakınlıklarına göre kategorize edilmiştir. Burada katılımcıların bu kavramı derinliğine inmeden öğrencileri kendilerine sorduğunda nasıl cevap vereceklerini düşünerek yanıtlamaları istenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda bazı katılımcıların pozitivist perspektiften bazılarının ise yorumlayıcı perspektiften sosyal bilimleri tanımladıkları tespit edilmiştir. Ancak bazı katılımcıların tanımı ise her iki perspektife de dahil edilemeyecek nitelikte nötrdür. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Katılımcılara Göre Sosyal Bilimi Tanımlama Durumu

Pozitivist	f	Yorumlayıcı	f	Nötr	f	Tanımlamayanlar	f	T
Ö1, Ö4, Ö5,	9	Ö10, Ö11,	4	Ö3, Ö14,	5	Ö2, Ö9,	2	20
Ö6, Ö7, Ö8,		Ö15, Ö18		Ö17, Ö19,				
Ö12, Ö13,				Ö20				
Ö16								
T	9						7	20

Tablo 2’de görüldüğü gibi dokuz katılımcı pozitivist perspektif meyilli görüş belirtirken, yorumlayıcı perspektif bağlamında görüş belirten ise dört kişidir. Birkaç katılımcı ise daha genel her iki perspektife de dahil edilemeyecek şekilde sosyal

bilimi tanımlamıştır. Son olarak bazı katılımcılar sosyal bilimi tanımlamamayı tercih etmiştir.

Sosyal bilimi pozitivist meyilli tanımlayanlar sosyal bilimlerde belirli tanımlamaların ve kabullerin olmasını ve açıklamalarında nesnellik, gözlem ve deney gibi pozitivist unsurları öne çıkarmışlardır. Sosyal bilimde pozitivist perpektifi yansıtması bakımından Ö5, Ö7 ve Ö4'ün görüşleri aşağıda alıntılanmıştır.

Tarih, coğrafya, din, din kültürü, ilahiyat, sanat, edebiyat gibi birçok disiplini tabi ki deney ve gözleme dayalı değerlendirmek mümkündür. Tarih, belgelere dayalı olması sebebiyle ve yararlanmış olduğu tarihin yan dalları işte coğrafya, arkeoloji, nümizmatik gibi deney ve gözlemlerle tespit edilen, ispat edilebilen durumları var. Zaten mesela tarihle ilgili birçok olan, birçok çalışma, yine deney ve gözlemlerle oluyor. Bir yazıtın bir ürünün hangi yüzyıla ait olduğu deney ve gözleme dayanıyor. Bence tarih ve diğer alanlarda deney ve gözlem var. Coğrafya için de aynı şekilde. Ekonomi için de söyleyebilirim... Bunlar temel bilimin tanımındaki deney ve gözleme çok uygun. Ö5

Sosyal bilimi düşünecek olursak, gözlem, yani tarih dediğimiz zaten yaşanmış olayları yazıyor, coğrafyada yüzey şekillerinin tanımları belli. Herkesin ortak algıladığı yani kişiselleştirilemeyen net bilgiler var sosyal bilimlerde. Doğruya ulaşmak gibi sosyal bilimler kendi içinde deney ve gözleme dayalı bir bilimdir. Ö7

Sosyal bilim, herkes tarafından kabul görecektir. Ve bu bilgi olarak sunulduysa bana ve ben bunu yaşayarak baktım, gördüm, evet bu böyleyse, bu bilimseldir artık. Daha şey, genel kabul görüyor. Bilimin ölçütleri içerisinde kullanılan kavramlar, Sosyal bilimler içerisinde kullanılacak olur ise bilim olarak değerlendirebiliriz. Bu sebeple mesela tarihi bilim olarak değerlendirmek çok zor. Tarihin içine görüşler girdiği için bilimsel olmaktan uzaklaşıyor. Ö4

Yorumlayıcı perspektifte durumsallığa, öznelliğe, evrensel olmamaya gibi vurgular vardır. Bu kavramları kullanarak sosyal bilimleri tanımlayanlar bu kategori altında değerlendirilmiştir. Örneğin, katılımcılardan Ö10'un sosyal bilimi insanı

konu edinen, insanın karmaşık ilişkilerini anlamaya çalışan ve öznellik barındıran özellikleri vurguladığı sözleri aşağıda alıntılanmıştır:

Sosyal bilim, öncelikle insandan başlar çünkü alanı çok geniştir. İnsan olan her yerde sosyal bilim de vardır. Matematik, konuları sınırlı olan bir alanken, sosyal bilim insanın her yönüyle ilişkili olarak ekonomi, hukuk, arkeoloji gibi birçok farklı disiplini kapsar; tarih ve coğrafya gibi alanlarla sınırlı kalmaz; insanın karmaşık ilişkilerini anlamaya çalışır. Bu nedenle sosyal bilimler, çok geniş bir yelpazeye yayılır ve başlangıç noktası belirlenmesi zor bir alandır. İnsan özneliği var oldukça sosyal bilim de var olacaktır. Ö10

Ö11 ise sosyal bilimlerdeki bütüncül bakış açısını, durumsallığı ve özneliği vurgulamasıyla yorumlayıcı perspektifi aşağıdaki şekilde yansıtmaktadır:

Sosyal bilim, hayatın her alanını ilgilendiren bir alan diyebilirim. Şimdi bunun sosyal bilimler, kanıtlamayı deney ve gözlemlerle değil, olayın geçtiği kendi durumsallığında buluyor ve orada değerlendiriyor. Bu bağlamda, nesneliliğin sorgulanabilir olduğunu görebiliriz. Ö11

Bazı katılımcıların belirttiği sosyal bilim tanımı ise yukarıda belirtilen iki kategoriden herhangi biriyle ilişkilendirilememiştir. Bu katılımcılar sosyal bilim tanımını ya pozitivist veya yorumlayıcı perspektifte değerlendirilememiştir. Örneğin,

Sosyal bilimler, hem bilimsel hem de insanla ilgili boyutlara sahiptir. Tarih, coğrafya ve felsefe gibi alanlar toplumun gelişmesine katkı sağlar. Sayısal konular ve teknoloji tek başına toplumun gelişmesi beklenemez ki. Bir disiplinin bilim olmasını sağlayacak ölçüt, insanlığa fayda sağlaması... hani eğer insanlığa bir faydası olacaksa, eğer toplumun gelişmesine katkı sağlıyorsa, o zaman bilim olarak kabul edilebilir. Ö17

Son olarak sosyal bilimi tanımlamayan bazı katılımcılar olmuştur. Bu katılımcılar sosyal bilimin kompleks doğasına gönderme yaparak, eksik bir tanım yapmak yerine hiç tanım yapmamayı tercih etmişlerdir:

Sosyal bilimler hakkında kesin bir görüşüm yok. İnsan davranışlarını anlamak kolay değil. Gerçekten bir tanım yapabilmek için daha fazla bilgi gerek. Ö2

Sosyal bilimler gerçekten karmaşık bir konu, ama kesin bir bilimsel tanım yapamam. Farklı yönleri olduğunu düşünüyorum. Ö9

4.3. Sosyal Bilimin Doğası

Giriş bölümünde belirtildiği gibi insanların ontolojik ve epistemolojik pozisyonları onların genel sosyal bilimin doğasını nasıl anladıklarını belirleyen en iyi göstergelerdir. Bu sebeple görüşmeler sırasında öğretmenlerin ontolojik ve epistemolojik pozisyonlarını anlamak amacıyla onlara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde çalışmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin ontolojik ve epistemolojik pozisyonları aşağıda verilmiştir.

4.3.1. Katılımcıların ontolojik pozisyonu

Tezin literatür bölümünde belirtildiği gibi temel olarak iki çeşit ontolojik yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi objektivizm diğeri ise yapılandırmacılıktır. Objektivizm varlığın (i.e. çalışma konusunun) insandan bağımsız olarak var olduğunu; yapılandırmacılık ise öznel ve insana bağlı olduğunu kabul eder. Katılımcıların kendilerine bu kapsamda yöneltilen sorulara verdikleri cevapların analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Çalışma konusunun araştırmacıya göre konumu

Gerçeklik algısı	Katılımcı	f
İnsandan bağımsız	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20	14
Öznel ve insana bağımlı	Ö2, Ö3, Ö10, Ö11, Ö15, Ö17	6
T	20	20

Tablo 3'te belirtildiği gibi katılımcıların yarısından çoğu (f=14) objektivist bir ontolojik pozisyona sahipken, üçte birinden azı (f=6) yapılandırmacı bir ontolojik pozisyona sahiptir. Objektivist düşünce gerçekliği “oradadır” şeklinde tanımlamakta ve buna uygun görüş belirten katılımcılar varlık/araştırma konusunun

araştırmacıdan/insandan bağımsız olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun görüşlerini yansıtmaları bakımından Ö12'in ve Ö20'in düşünceleri aşağıda alıntılanmıştır:

Bir bilim insanının sahip olması gereken en temel değerlerden biri, gerçekliğe tamamen bağılı kalmaktır. Gerçeklik, bizden bağımsızdır. Bunu kesinlikle söyleyebilirim. Ö12

Bu dış dünya dediğimiz şey, her şeyi kapsar. Etrafındaki her şey, yaşantısını şekillendirir. Dışarı çıktığında ya da kendisi dışındaki her şeyle karşılaştığında, bu durum onun algısını etkiler. İnsanın yaşam alanı, gerçekliğin bir parçasıdır ve bu gerçeklik bizden bağımsızdır. İnsan, yaşam koşullarını kendi iradesiyle yaratamaz. Birçok şey, hazırır ve bu nedenle insan çevresindeki olgularla şekillenir. Dış dünya, bireyin deneyimlerini ve anlayışını belirleyen nesnel bir gerçekliktir. Ö20

Tablo 3'te görüldüğü gibi katılımcıların üçte birinden azı (f=6) ontolojik açıdan yapılandırmacı bir pozisyona sahiptir. Yapılandırmacı anlayışında gerçeklik insandan bağımsız değildir, gerçeklik bilimsel etkinliği gerçekleştiren kişi tarafından inşa edilir. Gerçekliğin insan ve toplum tarafından inşa edildiği düşüncesini ifade eden katılımcı düşünceleri aşağıda belirtilmiştir:

Sosyal bilimlerin inceleme konusu insandır. İnsanın gerçeklik algısı görecelidir. Bilim adamının algılamış olduğu gerçeklik kendi kurguladığı gerçekliktir. Ö10

Sosyal bilimlerin inceleme konusu toplum ve insanlardır. Sosyal bilimlerin inceleme alanı olan bu toplum ve insan yine insan tarafından inşa edilir. Ö17

Görüldüğü gibi ontolojik bakımdan katılımcıların çoğu objektivist pozisyonda iken çok daha azı yapılandırmacı pozisyondadır. Bir insanın sosyal bilimin doğasıyla ilgili genel duruşunda diğer önemli boyut epistemolojik pozisyonudur. Sonraki bölümde katılımcıların epistemolojik pozisyonları irdelenmektedir.

4.3.2. Katılımcıların epistemolojik pozisyonu

Literatür bölümünde belirtildiği gibi iki temel epistemolojik pozisyondan bahsetmek mümkündür. Bunlar pozitivism ve yorumlayıcılıktır. Katılımcıların bu iki pozisyona eğilimleri belirlemek amacıyla görüşme sırasında onlara epistemolojinin alt boyutları hakkındaki düşünceleri sorulmuştur.

4.3.2.1. Katılımcılara göre doğrulanabilirlik

Doğrulanabilirlik ilkesi epistemolojik anlamda bilginin bilimsel olduğunun gösterilmesi için kullanılan önemli özelliklerden birisidir. Doğrulanabilirlik ilkesi bir araştırmacının, orijinal araştırmacının kullandığı materyalleri ve yöntemi kullanarak önceki çalışma önermelerinin anlamlı ve bilimsel olduğunu gösterebilmesidir. Doğrulanabilirlik ilkesi, doğa bilimlerinde olgusal gerçekliklerin sağladığı olanaklar sayesinde önemli bir role sahiptir. Bu durum, doğa bilimlerinde yapılan çalışmaların güvenilirliğini artıran temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak, sosyal bilimlerde çalışmanın doğası gereği fenomenlerin farklı yorumlanabilirliği, doğrulanabilirlik ilkesinin uygulanabilirliğini büyük ölçüde sınırlamaktadır. Sosyal bilim bağlamında doğrulanabilirlik ilkesi hakkında katılımcıların belirttiği düşüncelerin analizi sonucu elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Doğrulanabilirlik

Doğrulanabilir	f	Doğrulanamaz	f	Değerlendirilemeyenler	f	T
Ö8	1	Ö1, Ö2, Ö5, Ö6, Ö9, Ö10, Ö17	7	Ö3, Ö4, Ö7, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20	12	20
T	1		7		12	20

Tablo 4'te görüldüğü gibi sadece bir öğretmen doğrulanabilirlik ilkesinin sosyal bilimlerde söz konusu olduğunu belirtmiştir. Genel olarak bu katılımcı eğer bilimsel olunmak isteniyorsa çalışmanın da doğrulanabilir olması gerektiğini, aksi takdirde bir araştırmacının masa başında üretim yapabileceğini ve çalışmanın da güvenilir olayacağını dile getirmişlerdir:

Doğrulanması lazım yoksa bilimsel olmaz. Yani şimdi bir şeyi ispatladım diyorsanız buldum diyorsanız keşfettim diyorsanız bunu doğrulanabilmesi gerekebilir. İspatlamak için bilimsel olması için. Yoksa yani bir anlık olan bir şey her zaman bilimsel olmaz. Ö8

Katılımcıların çoğunluğu (f=12) ele alınan konuyu epistemolojik anlamda bir çalışmanın doğrulanabilir olmasını bakımından değerlendirmemiştir. İlave sorulara rağmen doğrulanabilirlik ilkesi çerçevesinde fenomenlerin toplumsal sistemin döngüsü içinde doğrulanmakta olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Bu katılımcılara göre kendini doğrulayan fenomenler insanlık tarihinde aktörler değişse bile doğrulanmaktadır. Konuya açıklık kazandırması için Ö13'ün ve Ö14'ün düşünceleri aşağıda alıntılanmıştır:

Doğrulanabilirlik, örnek vereyim. Mesela insan genellikle daha iyi yaşamak, daha fazla toprağa sahip olmak... Mesela devletler hani doğuyor, büyüyor, ölüyor, medeniyetlere baktığımızda hepsi bir şekilde kurulmuş varlığını devam ettirmiş bir süre ve yok olmuş. Bu döngü sürekli devam ediyor. Evet, bu Osmanlı'da da böyledir, Bizans'ta da böyledir. Bunun doğrulanabilir olduğunu düşünüyorum. Ö13

Tabi yani, örneğin toplumda sosyolojik açıdan baktığımızda intihar vakasının fazla olduğunu gördük. Bunun sebebinin ne diyelim mesela ekonomik sorunlar olduğunu gördük. Bu ekonomik sorunları ortadan kaldırdık. Belli bir süreç işte 10 yıl, 20 yıl geçti. Bu ekonomik sorunlar tekrar başladı. Bu sorunlar nedeniyle intihar vakasını tekrar görünebilir, yani tekrar edebilir. Ö14

Tablo 4'te belirtildiği gibi öğretmenlerin yaklaşık üçte biri (f=7) sosyal bilimlerde doğrulanabilirliğin olmadığını belirtmiştir. İnsan ilişkileri ve toplumsal yapılar, karmaşık ve değişken ilişki ağları oluşturduğuna dair açıklamalar bu durumun temel sebepleri arasında sayılmıştır. Örneğin,

Sosyal bilimlerde fenomenlerin doğrulanabilmesinin çok zor olduğuna inanıyorum. Aynı nehirde iki kez yıkanamazsınız. Fenomenlerin gerçekleştiği

zamanı geri getirmek, fenomenin gerçekleştiren insanları geri getirmek, fenomeni oluşturan hissiyatı geri getirmek çok da mümkün olduğunu düşünmüyorum. Bu sebeple bir bilim insanı aynı fenomeni istese de tekrar çalışamaz. O zaman da doğrulama yapma imkânı bile olmaz. Ö2

Ben orada insanın bir nehirde iki kez yıkanamayacağını düşünüyorum. Fenomenlerin de değişebileceğini düşünüyorum. Fenomen değişince de zaten başkası onu doğrulayamaz. İki artı iki artık dört edemeyeceğini de düşünüyorum... Matematiğin bile değişebileceğini, fizik kurallarının bile değiştiğini düşününce insanın var olduğu yerde her şey değişir. Bugüne yönelik, geleceğe yönelik de insan varsa her şey olabilir diye düşünüyorum açıkçası. Ö10

4.3.2.2. Katılımcılara göre evrensellik

Sosyal bilimde evrensellik, insan davranışları veya toplumsal yapıların genel geçer ilkelere göre incelenmesini pozitivist düşünce çerçevesinde hedefler, ancak kültürel ve tarihsel değişkenlikler nedeniyle evrensel yasalar geliştirmek daha zordur. Yorumlayıcı perspektifte bilim insanı dil oyunları ve bağlama bağlı anlam derinliklerinin önemine vurgu yaparak evrenselliğin mümkün olmadığını belirtmektedirler. Bu çerçevede sosyal bilgiler öğretmenlerinin konuya ilişkin görüşleri sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Evrensellik

Evrenseldir	f	Evrensel değildir	f	T
Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19	14	Ö2, Ö3, Ö7, Ö10, Ö15, Ö20	6	20
T	14		6	20

Tablo 5'te gösterildiği gibi, öğretmenler, sosyal bilimdeki toplumsal fenomenlerin her toplumda mevcut olduğu ve bu fenomenlerin etkilerinin her bireyi kapsadığı görüşünü belirten 14 katılımcıdan Ö4'ün görüşü aşağıda alıntılanmıştır:

Sosyal bilimlerin inceleme konusu bence evrenseldir. Çünkü sosyal bilim fenomenleri herkesi ilgilendiriyor. Bir olaydan herkes etkilendiğine göre genel geçerdir. Çünkü herkesi ilgilendiriyor. Bir buluştan, bir olaydan herkes etkilendiğine göre genel geçer. Ö4

Sosyal bilimde yorumlamacı düşünce, toplumsal fenomenlerin varlığı ve sonuçlarının insan tarafından anlamlandırıldığı gerekçesiyle evrensel sonuçlara ulaşılmasının mümkün olmadığına dair pozitivist düşünceye eleştiride bulunmuştur. Sosyal bilimin inceleme konusu olan fenomenlerin evrensel olmadığı görüşünü belirten 6 öğretmenlerden biri olan Ö15'in düşünceleri aşağıda alıntılanmıştır:

Yani evrensel olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü işin içine kültürler girdiği için farklı kültürlerde farklı sonuçlar doğurabilir. Yani şimdi her toplumun farklı bir kültürü var, farklı bir yaşayış şekli var, farklı bir inancı var. Dolayısıyla bu olguların aynı sonuçları doğurması pek mümkün olmaz. Kültürlerden etkilenir. Ö15

4.3.3.3. Katılımcılara göre genellenebilirlik ve durumsallık

Pozitivist bakış, araştırmanın nesnel verilere dayalı olarak, dışsal gerçekliği keşfetmeye yönelik olduğunu savunur. Bu yaklaşımda, araştırmacının kişisel değer yargıları ve bağlamdan bağımsız bir doğruluk arayışı ön plandadır. Dolayısıyla araştırma sonucunun, incelenen örneklemden daha büyük yapılara genellenebilir olduğunun kabul edilir.

Oysa yorumlamacı bakış, araştırmanın fenomenleri ve sosyal olayları anlamak için bağlamdan etkilenen bir yaklaşımı öne sürer. Bu bakışa göre araştırma konusunun dışsal gerçekliği ve araştırma konusunun kendi yapısı durumun koşullarına göre anlamlıdır. Bu çerçevede sosyal bilgiler öğretmen görüşleri Tablo 7'de aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 6*Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Genellenebilirlik ve Durumsallık*

Genellenebilir	f	Durumsal	f	T
Ö1, Ö4, Ö8, Ö13, Ö14, Ö17, Ö19	7	Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö15, Ö16, Ö18, Ö20	13	20
T	7		13	20

Tablo 6’da gösterildiği gibi katılımcıların yarıdan azı (f=7) sosyal bilim fenomenlerinin sonuçlarının genellenebilir olduğunu belirtmektedirler. Katılımcıların görüşüne göre fenomenin, durumsal olandan etkilenmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal bilimlerde araştırma sonuçlarının genellenebilir olduğu düşüncesi Ö17’nin sözleri iyi bir şekilde özetlemektedir:

Savaşın toplumsal etkileri üzerine yapılan araştırmalar, sınırlı gözlemlerden hareketle genellemelere ulaşmayı amaçlar. Örneğin, Suriye ve Irak gibi savaş bölgelerinde yaşanan göç olgusu araştırma sonuçları, savaşın insanları benzer travmatik koşullarda göçe zorladığını gösterir. Bu durum, savaşın toplumsal etkilerinin genellenebilir olduğunu ve insanların bu tür olaylara benzer tepkiler verdiğini kanıtlar niteliktedir. Ö14

Sosyal bilimlerde değer yargıları yüklenmemesi gerekir. Sosyal ve kültürel değerler vardır. Ama bilim deyince yüklenmemesi gerek. Tam da böyle düşünmek istiyorum açıkçası. Bu fikrimi değiştirmek istemiyorum. Çünkü doğruyu bulmaya çalışıyoruz. Araştırmalar yapıyoruz. Bulduğumuz sonuçları genelliyoruz. Bizim yıllardır gördüğümüz bilim hani biz de bu şekilde çocuklarımıza hep böyle söyledik. Bilim işte bu genellenebilir şeyler, değer içermediği için üretim yapıyor. Ö17

Katılımcıların yarıdan fazlası (f=13) fenomenlerin bağlama bağlı olarak anlamlı olabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Sosyal bilim bulgularının genellenemeyeceğini, dolayısıyla sosyal bilimlerde durumsallığın göz ardı

edilemeyeceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Durumsallığın önemine vurgu yapan katılımcılardan Ö2'nin ve Ö7'nin düşünceleri aşağıda alıntılanmıştır.

Sosyal bilimlerin sonuçlarının genellenebilirliği bence bu mümkün değil. Sosyolojik bakıyoruz mevzuya, geçmişte sahip olduğumuz deneyimler ve o dönemin koşulları önemli rol oynuyor. Örneğin, doğudan gelen birisi olarak, o dönemin sosyolojik yapısı, sosyal ve kültürel doğmalar...valla ister istemez vardır insan oğlunda o yani kaçınılmaz bir şey sosyal bilimlerdeki olgular tamamen toplumdan topluma toplum için de kişiden kişiye bile görecelik gösterebildiğini düşünüyorum. Ö2

Toplumsal olayların sebepleri, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Her toplum, kendine özgü koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda farklı şekillenir. Örnek olarak, bir toplumda olumlu bir gelişme olarak görülen bir olayın, başka bir toplumda olumsuz sonuçları olabilir. Dolayısıyla, fenomenlerin sebepleri ve sonuçları genellenebilir bir şekilde değerlendirilemez, çünkü her toplumun çıkarları, değerleri ve koşulları farklıdır. Ö7

Sosyal bilimlerde durumsallığa vurgu yapan görüşler yorumlayıcı bir perspektifi yansıtmışlardır. Genellenebilirliği vurgulayan katılımcılar pozitivist bakış açısından değerlendirme yapmışlardır. Sosyal bilimlerde genellenebilirlik, yorumlayıcı perspektifin savunduğu gibi, bilim insanının ulaşabileceği bir özellik değildir. Bu bağlamda, nesnellığın ve öznelliğin sosyal bilimlerdeki rolüne dair sorulan sorularda, katılımcıların bu konuya ilişkin görüşleri aşağıda gösterilmiştir.

4.3.3.4. Sosyal bilimde nesnellik ve öznellik

Tablo 7'de “nesnellik ve öznellik” çerçevesinde görüş belirten katılımcıların dağılımı gösterilmiştir. “Nesnellik ve Öznellik” fenomenin anlam ve doğruluğu bireylerin kişisel inançlarından, önyargılarından veya duygularından etkilenip etkilenmediğini ifade eder. Pozitivist bakış açısında, nesnellik, araştırmacıların verileri yorumlarken öznel etkilerden arınması ve elde edilen sonuçların yalnızca gözlemlenebilir gerçeklere dayanması anlamına gelirken, yorumlamacılık bakış açısına göre fenomenleri inceleyen bilim insanı içinde yaşadığı toplumsal birikimin

etkisini hiçbir zaman tam anlamıyla yok sayarak bilimsel bilgi üretmez. Sosyal bilimde yorum, fenomenlerin karmaşık doğasının incelenmesinde zorunlu olarak vardır.

Tablo 7

Katılımcılara Göre Sosyal Bilimde Nesnellik ve Öznellik

Nesnellik	f	Öznellik	f	T
Ö1, Ö4, Ö8, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19	11	Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö15, Ö20	9	20
T	11		9	20

Tablo 7’de gösterildiği gibi katılımcıların yarıya yakını (f=9) sosyal bilimde belirli fenomenlerin veya deneyimlerin önemli olduğu görüşünü belirtmiştir. Bu çerçevede katılımcılar öznelğin zamana bağlı olmaksızın koşulların etkisinde ortaya çıkan yorumlardan oluştuğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda sosyal bilimlerde öznelğin, toplumsal farklılıklardan ortaya çıktığı gerekçesiyle görüş belirten Ö3’e, Ö9’a ve Ö15’e ait düşünce alıntıları aşağıda belirtilmiştir:

... İnsani bilimlerde, sosyal bilimlerde ispattan ziyade farklı kültür, tarih, hani sosyal bilimlerde doğru çok ama fen bilimlerinde doğru tek. Zaten fen bilimleri tek doğruyu arar, sosyal bilimler o çoklu doğrular üzerinde ortak bir yaşam olgusu ortaya çıkarmaya çalışır. Çünkü sosyal bilimler toplumdan topluma değişir. İnsanların değer yargıları, hukukları, ne bileyim işte tarihe bakış açıları her şeyi farklıdır... Hani ben öğretmenim, Allah'a olan inancımı derslerimde bir şekilde yansıtıyorum ya da siyasi fikrimi vatan sevgimle yansıtıyorsam o zaman o bilmeye öznelliğimizi katmış oluyoruz. Benim siyasi bakış açım, dini değerlerim, kültürüm nasıl dersimi etkiliyorsa sosyal bilimde de bir şekilde değer yargıları bunları yönlendiriyor. Ö3

Sosyal bilimler deneye ve gözleme dayanan bilgi üretebilir. Ama alanı sanki kısıtlı gibi hocam. Mesela bir sosyoloji alanında toplumu bir deneye tabi tutabiliriz. Ama bir tarih açısından bakarsak biraz kısıtlı gibi görülüyor. Belki manipüle edilerek oluşturulabilir. Bu nedenle sosyal bilimler içinde yer

aldığını düşündüğümüz tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi, bu nesnellik konusu... nesnellik yok bence. Daha çok öznel olarak değerlendiriyor insanlar. Ö9

Tam olarak nesnel diyemeyiz. Çoğunlukla öznellik vardır ve bu öznellik anlamında değer yargısı içerir diyebiliriz. Ö15

Tablo 7’de gösterildiği gibi 11 katılımcı ise genel olarak nesnellüğün ortadan kalktığı durumda bilimselliğin de ortadan kalkacağı düşüncesindedir. Örneğin,

Bilim olabilmesi için zaten adını da bilim geçiyor. Nesnellüğün olması şart. Psikoloji, sosyoloji öznel olabilir. Ama sonuçta genel geçer kalıplara bilimsel olabilmesi için uyması gerekir. Yani kişisel girdiği zaman bilimsellikten çıkar. Ö8

Nesnellikten bahsedebiliriz. Eğer inceleyeceğimiz konu başlıkları belirli ve sabitse, burada bir nesnellik söz konusu olur ve kendi yorumumu katmam gerektiğini düşünmüyorum. Kendi yorumlarımı bir araştırma ekleyen bilim adamı, bilimsel mantığa aykırı davranmış olur. Araştırmacının kendi dilinde veya perspektifinde yorum yapması halinde bu, araştırmanın nesnellliğini etkiler. Bu tür bir etki, bilgiyi tam olarak doğru kabul etmemizi zorlaştırır. Dolayısıyla, tarafsızlık ilkelerine aykırı bir durum ortaya çıkar. Yorum yapmak tabii ki mümkündür, ancak bu yorumlar elde edilen sonuçları etkileyebilir ve bu da nesnellığı zedeler. Ö14

Sosyal bilimlerde araştırmacı kendi değerlerini ve önyargılarını çalışmaya katarsa, bu durumda nesnellığı kaybedebilir... Şöyle ki, bir bilim insanının sahip olması gereken en temel değerlerden biri nesnel olmaktır. Nesnellik, bilim insanı için gereklidir. Ö19

Katılımcıların sosyal bilimdeki epistemolojik algılarını değerlendirmek amacıyla doğrulanabilirlik, evrensellik, genellenebilirlik/durumsallık ve nesnellik/öznellik kavramlarına yönelik görüşleri incelenmiştir. Bu kavramların her

birine tutarlı bir şekilde görüş belirten katılımcıların epistemolojik konumları, pozitivist veya yorumlayıcı perspektifler doğrultusunda sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırmada en az üç kavrama ilişkin tutarlı görüş belirten katılımcıların hangi pozisyona yerleşeceği tespit edilmiştir. Kavramlara yönelik görüşlerin eşit dağılması durumunda, katılımcıların genel tutumu, görüşmenin bütününe uygun olarak araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların epistemolojik yaklaşımlara göre pozitivist veya yorumlayıcı perspektifte konumlanmaları, Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 8

Katılımcıların Epistemolojik Pozisyonu

Algı	Katılımcılar	f
Pozitivist	Ö1, Ö4, Ö8, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19	11
Yorumlayıcı	Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö15, Ö20	9
T		20

Katılımcıların sosyal bilim özelliklerine ilişkin epistemolojik pozisyonlarını belirlemek amacıyla, sosyal bilimde doğrulanabilirlik, evrensellik, genellenebilirlik/durumsallık ve nesnellik/öznellik kavramlarının nasıl algılandığına yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcılar, bu kavramlara yönelik görüşlerine göre pozitivist veya yorumlayıcı perspektifte konumlandırılmışlardır.

Sosyal bilim tanımının gösterildiği Tablo 2 ile sosyal bilim epistemolojisine ilişkin katılımcıların görüşlerinin gösterildiği Tablo 8 karşılaştırıldığında, pozitivist veya yorumlayıcı perspektiften hangisine uygun olduğunu anlamak amacıyla yapılan analiz sonuçları şu şekildedir: Bazı katılımcılar, belirtilen kavramlara yönelik görüşlerini sosyal bilim tanımı yapmaları istendiğinde ifade ettikleri söylemlerle tutarlı biçimde belirterek epistemolojik pozisyonlarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Örneğin, Ö1, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13 ve Ö16, sosyal bilim tanımıyla ilgili görüşleri ile sosyal bilim epistemolojisi hakkındaki yaklaşımlarında tutarlılık göstermiştir. Benzer şekilde, Ö10 ve Ö15’in sosyal bilim tanımına yönelik görüşleri yorumlayıcı perspektifi yansıtmakta ve bu durum sosyal bilim epistemolojisine dair görüşleriyle uyum sergilemektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılar sosyal bilim tanımıyla ilgili görüşleri ile epistemolojik pozisyonları arasında çelişki sergilemiştir. Sosyal bilim tanımında

pozitivist perspektifi yansıtan görüşler belirten Ö5, Ö6 ve Ö7, sosyal bilim epistemolojisine ilişkin derinlemesine sorulan sorularda yorumlayıcı pozisyona uygun görüşler ifade etmişlerdir. Benzer şekilde, sosyal bilim tanımını yorumlayıcı ifadelerle açıklayan Ö11 ve Ö15, sosyal bilim epistemolojisine yönelik görüşlerinde pozitivist perspektife uygun açıklamalarda bulunmuştur.

Ayrıca, sosyal bilim tanımına yönelik pozisyonları belirlenemeyen Ö2, Ö3, Ö9 ve Ö20, sosyal bilim epistemolojisi bağlamında yorumlayıcı perspektifi benimseyen görüşler ifade ederken, sosyal bilim tanımı açısından pozisyonları netleşmeyen Ö17 ve Ö19 ise sosyal bilim epistemolojisinde pozitivist perspektife uygun görüşler belirtmiştir. Çelişkili görüşlerin varlığına rağmen, katılımcıların genel eğilimleri tüm görüşlerinin bütüncül bir değerlendirmesiyle ele alınmıştır.

Tablo 3'te ve Tablo 8'de gösterilen bulgular karşılaştırıldığında da tutarlılıklar ve çelişkiler görülmüştür. Tablo 3'te gösterilen ontolojik perspektife uygun görüş belirtenlerden Ö1, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö18 ve Ö19 görüşleri ontolojik olarak objektivist perspektifi yansıtmaktadır ve sosyal bilimlerin epistemolojik perspektifini yansıtan düşünceleriyle tutarlılık göstermektedir. Aynı şekilde ontolojik perspektifi yapılandırmacılık olarak görüş belirten Ö2, Ö3, Ö10 ve Ö15 katılımcılarına epistemolojik olarak görüşleri yorumlamacılık perspektifiyle tutarlılık göstermektedir. Bu iki tablonun karşılaştırılmasında görülen çelişkili görüş belirten katılımcılardan ontolojik pozisyonu objektivist olarak tanımlayan Ö5, Ö6, Ö7, Ö9 ve Ö20 sosyal bilimlerde epistemolojik pozisyona yönelik görüşlerinde yorumlayıcı perspektife uygun görüşler belirtmişlerdir. Bu iki tabloda çelişkili görüşlere yönelik bir başka bulgu ise sosyal bilimlerin ontolojik kabullerinin yapılandırmacılık olduğu yönünde görüş belirten Ö11 ve Ö17 ise sosyal bilimlerin epistemolojik pozisyonuna yönelik sorulan sorularda pozitivist perspektife kaydıkları görülmüştür.

Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 8 birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin sosyal bilim tanımına ilişkin düşünceleri ile sosyal bilimin doğasına yönelik ontolojik ve epistemolojik pozisyonlarını koruyan Ö1, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13 ve Ö16, bu tablolarda görüldüğü üzere, tutarlı görüşler ifade etmişlerdir. Bu katılımcıların, sosyal bilimlerin ontolojik pozisyonunda objektivist, epistemolojik pozisyonunda ise pozitivist bir duruş sergiledikleri ve sosyal bilim tanımını da bu bağlamda yaptıkları görülmektedir.

Bu üç tabloya göre, Ö5, Ö6 ve Ö7'nin görüşleri birlikte analiz edildiğinde, bu üç öğretmenin sosyal bilim tanımını pozitivist kavramlarla açıklarken, sosyal bilimin doğasının ontolojik pozisyonuna uygun görüşleri, epistemolojik bağlamda yorumlayıcı bir perspektife kaymıştır. Tutarlı görüş sergileyen Ö10 ve Ö15 ise sosyal bilimlerin tanımında yorumlayıcı felsefenin kavramlarına uygun ifadeler kullanmış ve aynı zamanda sosyal bilimlerin ontolojisi ve epistemolojisinde tutarlı bir duruş sergileyerek yapılandırmacı ve yorumlayıcı perspektiflere uygun düşünceler belirtmişlerdir.

Ne var ki, Ö18, sosyal bilim tanımında yorumlayıcı perspektife uygun görüşler ifade ederken, sosyal bilimlerin doğası bağlamında objektivist ve pozitivist perspektiften düşünceler dile getirmiştir. Benzer şekilde, Ö11, sosyal bilim tanımında yorumlayıcı bir yaklaşım benimsemişken, ontolojik pozisyonda yapılandırmacı, epistemolojik pozisyonda ise pozitivist bir duruş sergilemiştir.

Sosyal bilimi tanımlayan öğretmenlerden, tanımları gereği kategorileri belirlenemeyen Ö2 ve Ö3, ontolojik olarak yapılandırmacı ve epistemolojik olarak yorumlayıcı bir perspektif benimserken, sosyal bilim tanımı belirlenemeyen Ö9 ve Ö20 ise ontolojik olarak objektivist, epistemolojik olarak yorumlayıcı bir pozisyonda yer almaktadır. Öte yandan, sosyal bilim tanımı belirlenemeyen Ö14 ve Ö19, hem ontolojik hem de epistemolojik bağlamda objektivist ve pozitivist pozisyonlar sergilerken, Ö17'nin ve Ö20'nin Tablo 2'de görüşleri belirlenemediği gibi Tablo 3 ve Tablo 8'de de görüşleri birbirinden farklıdır. Ö17, ontolojik olarak yapılandırmacı, epistemolojik olarak ise pozitivist bir pozisyonda konumlanmaktadır. Ö20 ise ontolojik olarak objektivist görüşte iken epistemolojik olarak yorumlayıcı görüşe uygun düşüncelere sahiptir.

Tablo 8'de gösterilen bulguların sonuçları sosyal bilim epistemolojisini belirlemek için katılımcıların sosyal bilimlerde doğrulanabilirlik, evrensellik, genellenebilirlik/durumsallık ve nesnellik/öznelik kavramlarına yönelik düşüncelerinin yer aldığı tabloların analizi şu şekildedir. Belirlenen kavramların tümüne tutarlı görüş belirten katılımcılardan, Ö8 pozitivist perspektifi benimserken, Ö2 ve Ö10 yorumlayıcı perspektifi temsil eden görüşler ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılar, bazı kavramlara ilişkin tutarsızlık gösterse de genellikle üç kavramda tutarlı bir eğilim sergilemiştir.

Pozitivist perspektifte yer alan katılımcılardan Ö4, Ö13, Ö14 ve Ö19 doğrulanabilirlik kavramına ilişkin görüş belirtmekte zorlanmış ancak diğer üç

kavramdaki tutarlılıkları nedeniyle pozitivist olarak sınıflandırılmıştır. Bu katılımcılar, doğrulanabilirlik kavramını anlamakta ya da bağlamına uygun bir şekilde ele almakta zorluk yaşamışlardır. Benzer şekilde, Ö11, Ö12, Ö16 ve Ö18 doğrulanabilirlik konusunda belirsizliklerine rağmen diğer kavramlardan durumsallık haricinde sergiledikleri tutarlılık nedeniyle pozitivist pozisyonda değerlendirilmiştir. Ne var ki bu katılımcılar nesnellik ve evrensellik vurgusu yaparken durumsallığın etkisini belirtmişlerdir. Bu durum tutarlı değildir.

Pozitivist pozisyonda yer alan Ö1 ve Ö17 evrensellik, genellenebilirlik ve nesnellik vurgulamış ancak sosyal fenomenlerin doğrulanamaz olduğunu ifade ederek pozisyonlarında belirgin olmuşlardır.

Yorumlayıcı perspektifte bulunan Ö2 ve Ö10 belirlenen kavramların tümüne tutarlı görüşler sunarak pozisyonlarını netleştirmiştir. Ancak doğrulanabilirlik kavramına ilişkin tutarlı görüş ifade edemeyen Ö3, Ö7, Ö15 ve Ö20 katılımcılar, diğer üç kavrama yönelik tutarlılıkları doğrultusunda yorumlayıcı olarak sınıflandırılmıştır.

Benzer şekilde, Ö5, Ö6 ve Ö9 sosyal bilimlerde evrenselliğin gerekliliğini vurgularken, sosyal fenomenlerin doğrulanamaz, durumsal ve öznel olduğuna dair görüş bildirmiştir. Evrensellik konusunda çelişik görüş belirtmelerine rağmen diğer üç kavrama yönelik yorumlayıcı ifadeleri nedeniyle bu katılımcılar da yorumlayıcı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, sosyal bilim epistemolojisi bağlamında katılımcılardan sadece üçü (Ö2, Ö8 ve Ö10) tüm kavramlara tutarlı görüş bildirerek net bir pozisyon sergilemişlerdir. Doğrulanabilirlik kavramına ilişkin görüşlerinde tutarsızlık gösteren sekiz katılımcı, diğer kavramlara yönelik tutarlılıkları nedeniyle pozisyonlarına göre sınıflandırılmışlardır. Buna karşın, dokuz katılımcının görüşlerinde sosyal bilimlerin epistemolojik ilkelerine yönelik çelişkiler tespit edilmiştir.

4.4. Katılımcılara Göre Sosyal Bilgiler

Tezin literatür bölümünde belirtildiği gibi sosyal bilgiler ders içeriği sosyal bilim(ler)i tanıtmayı, vatandaşlık bilincini ve yansıtıcı düşünmeyi öğrencilere kazandırmayı amaçlar. Bu bağlamda görüşmeler sırasında katılımcıların sosyal bilgiler dersini, dersin temel amacı bakımından değerlendirmesi istenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9*Katılımcılara Göre Sosyal Bilgiler Dersi*

	f	T	
Sosyal bilim temelli	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö20	20	20
Vatandaşlık bilinci	Ö8, Ö15, Ö17, Ö18, Ö20	5	5
Yansıtıcı düşünce		0	0
T		25	25

Öğretmenlerin sosyal bilgiler tanımlarına göre oluşturulmuş Tablo 9’da gösterildiği gibi katılımcıların tamamı (f=20) sosyal bilgileri sosyal bilimleri içeren, sosyal bilimleri öğrencilere tanıtmayı amaçlayan disiplinler arası bir ders olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Sosyal bilgilerin sosyal bilim disiplinlerinin bilgi ve yöntemlerinden oluşturulmuş bir ders olduğu dile getirilmiştir. Bu kapsamda dile getirilen bazı düşünceler aşağıda belirtilmiştir.

Sosyal bilgiler, birçok bilimin bir araya getirildiği bir alandır. Temel amacı sosyal bilimleri öğrencilere aktarmaktadır. Ö2

Sosyal bilgileri ben sosyal bilimleri tarih, coğrafya, siyaset bilimi dâhil olmak üzere beşeri bilimlerin tamamının içinde barındıran ders olarak görüyorum. Dolayısıyla en önemli amacı da bu disiplinleri öğretmek. Ö5

Ortak birkaç dersin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. İşte, sosyoloji, felsefe, psikoloji, hani üniversitede aldığımız derslerin bütünüdür. Her bir ünitenin farklı bir dersin konusudur ve bunlar bir araya gelip sosyal bilgiler dersini oluşturur. Biz de bunları öğrencilere anlatırız. Ö14

Katılımcıların dörtte biri (f=5) sosyal bilgilerin öğrencilerde vatandaşlık bilinci geliştirme amacı/misyonunu da dile getirmiştir. Toplumsal yapıda devamlılığın ve farklılıkların bir arada yaşamasının önemine vurgu yapan katılımcılardan alıntılar aşağıdadır.

Sosyal bilgiler, daha çok tarih, coğrafya, vatandaşlık gibi alanların karışımını içeren bir bütündür. Bazı ünitelerde tarihe geçeriz, bazı üniteler coğrafya bazı

ünitelerde anayasal haklar, sorumluluklar gibi konuları falan vardır. Aynı zamanda iyi vatandaş yetiştirmeye çalışırız. Ö8

Sosyal bilgiler hayatın içinden gelen bir derstir. Bir tarafta geçmişimiz, tarihimiz, kültürümüz ve geleneklerimizi anlatıyoruz bir taraftan dikkat ettiğimiz bir noktada yaşadığımız yeryüzü, coğrafya, yeryüzü şekilleri, kıtalar, denizler, okyanuslar bunları da diğer taraftan vermeye çalışıyoruz. Diğer bir noktada vatandaşlık boyutu haklarımız, sorumluluklarımız. Bunlar da diğer bir boyutu dersin. Bu noktalara dikkat etmeye çalışıyoruz. Ö15

Toplumsal yapıda olumlu ve olumsuz durumları ortaya çıkarma ve sorunları çözmeye yönelik düşünme becerisi “yansıtıcı düşünme” şeklinde değerlendirmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi yaklaşımlarından biridi de yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgilerdir. Ne var ki katılımcılardan hiçbiri sosyal bilgiler dersinin amaçlarına yönelik görüşlerinde bu konuya değinmemiştir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk eğitim sisteminde sosyal olaylar ve fenomenlerle bireyi tanıştıran en önemli ders sosyal bilgilerdir. Sosyal bilgiler dersi, pedagojik amaçlarla bireylere toplumsal yaşam, vatandaşlık, tarih, coğrafya ve kültür gibi konularda bilgi ve beceri kazandırmayı hedefler (Öztürk, 2006). Bu dersin içeriğinin öğrencilere sunulmasında ve bu kapsamda sosyal bilimlere dair bilginin aktarılmasında ise sosyal bilgiler öğretmenleri kritik bir rol üstlenir. Öyleyse sosyal bilgiler öğretmenlerinin, bilimsel bilginin özelliklerine ilişkin algıları büyük önem taşımaktadır. Özellikle, bu öğretmenlerin bilimsel bilgiyi oluşturma süreçlerinde gerçekliği objektivist mi yoksa yapılandırmacı bir bakış açısıyla mı ele aldıkları ve bu gerçekliği anlamlandırmada pozitivist ya da yorumlayıcı yaklaşımları mı benimsedikleri önemlidir. Son yüzyılda, yapılandırmacı ve yorumlayıcı felsefelerin klasik bilim anlayışına rağmen yükselişte olduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilimlerin doğasına dair algıları araştırılmıştır. Daha somut olarak öğretmenlerin, bilim felsefesinin iki alt kolu olan epistemoloji ve ontoloji alanlarındaki pozisyonlarını belirlemek ve sosyal bilim doğası anlayışında yaşanan değişimlere dair farkındalıklarını ortaya koymak amacıyla onların görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmenlerin bu farkındalıkları, bireylere/öğrencilere sosyal bilim doğasını aktarmada birincil kaynak olmaları nedeniyle önem taşımaktadır.

Bu bölümde katılımcıların görüşleri ile araştırma konusuna dair literatür bir arada değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, sosyal bilgiler öğretmenlerinin söylemleri tartışmaya açılmıştır. Bu kapsamda, tartışma ve sonuçlar bir bütün olarak sunulmuştur. Son olarak, araştırma bulguları doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Bilim Özellikleri

Öğretmenlerin “bilim” kavramına yönelik düşüncelerini anlamak önemlidir. Ancak bilim kavramını tanımlamak, genellikle anlık ve kısa bir şekilde ifade edilebilecek bir söylem değildir. Bu nedenle, öğretmenlerin bu konudaki

düşüncelerini derinlemesine anlamak amacıyla, farklı sorular sorulmuştur. Bu yaklaşım, öğretmenlerin bilimle ilgili algılarını ve bakış açılarını daha detaylı bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bilim kavramı, insanın toplumsal ve tarihsel koşullarına göre farklı tanımlanan bir etkinliktir. Dolayısıyla, bilim tarihinde üzerinde mutlak anlamda uzlaşılan bir tanım olmamakla birlikte; bilimsel etkinliğin özellikleri, olgu/fenomen hakkında bilgi elde etmek için soru sormayı, sorgulamayı, kanıta dayanmayı ve teorilerin değişebilirliğini kabul etmektir (Lewins, 1994/2017). Bu bağlamda bilimsel etkinliğin bazı özelliklerinden de bahsetmek mümkündür. İnsanın, mutlak bilgiye ulaşamasa da akıl ve kanıta (gözlem ve deneye) dayanarak çevresindeki değişimden ilkeler/yöntemler türetilip bunlara dayalı sistematik üretimler gerçekleştirdiği, bilgiye ulaşma sorumluluğunu üstlendiği birikimli bir süreçtir.

Bilimsel etkinliğin temel özellikleri bilimsel bilginin oluşturulmasına yönelik bir yöntem önermiştir. Bu öneri bilim kavramının kendisine içkin olan bir özellik olarak kabul edilebilir ve ister doğa bilimleri ister sosyal bilimler şeklinde değerlendirilen farklı disiplinlerde uygulanabilir. Tarihsel süreçte sosyal bilimin yöntemi konusunda iki ana yaklaşım ortaya çıkmıştır: pozitivist/empirist ve rasyonalist/yorumlayıcı perspektifler (Cevizci, 2015). Öğretmenlerden dokuzu bilimsel bilginin yöntemli bir etkinlik olduğunu belirtmiş olmalarına rağmen bu yöntemi genellikle doğa bilimlerinin kullandığı özelliklerle açıklamışlardır.

Gözlem ve deney öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f=16) tarafından bilimsel bilginin özelliği olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede, katılımcılar arasında en yaygın bilimsel olma koşulu empirik perspektifin ön plana çıkan bir özelliğidir. Yine empirik perspektif bakımından önemli olan “evrensel sonuçlara ulaşmak” (f=9), “önceki çalışmalar üzerine yeni çalışmaları inşa etmek” (f=9), “yasalara ulaşmak” (f=5) ve “nesnel olmak” (f=4) gibi bazı özellikler nispeten çok sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiştir.

Buna karşın rasyonalist bakış açısından bilimin özellikleri nispeten daha az katılımcı tarafından dillendirilmiştir. Bu kapsamda en çok dile getirilen özellik “akılcı düşünceye dayalı olmaktır” (f=10). “Sorgulayama açık olma” bu kapsamda değerlendirebilecek bir diğer önemli kavramdır. Bu özellik ise yedi katılımcı tarafından belirtilmiştir. Kanıta dayalı olma, gerçekliği anlama çabası gibi ifadeler ise hem empirik hem de rasyonalist bakış açılarında ortak olarak düşünülebilecek özelliklerdir.

Özeti verilen bu bulgular katılımcı öğretmenlerin bilimin özelliklerini daha çok empirik perspektife dayalı bir terminolojiyle açıkladıklarını göstermektedir. Bu bakış açısına şüphesiz doğrudan yanlış ya da hatalı demek mümkün değildir. Özellikle bir doğa bilimci tarafından empirik ağırlıklı bir terminolojinin kullanılması doğal karşılanabilir. Bu çalışmanın ilginç olan bulgusu ise ortaokul öğrencilerine sosyal bilimi tanıstıran öğretmenlerin de benzer bir çerçeveden bilimin özelliklerine yaklaşımlarıdır.

Özellikle 20. yüzyıldaki Türk eğitim sisteminin pozitivist doğası dikkate alındığında, bu eğitim sisteminden geçmiş kişilerin bilimi daha çok empirik kavramlarla açıklaması doğal olarak görülebilir. Ancak öğretmenler profesyonel yani alanlarında yetkin kişilerdir (Öztürk ve Gönülaçar, 2018)ve profesyonellerden alanlarındaki gelişmeleri takip etmeleri beklenir. Pozitivist çerçevedeki bilimsel düşüncenin önemli derece tartışmaya açıldığı ve bu kapsamda alternatif bilim tanımlarının yapıldığı bir çağda, katılımcıların bu tartışmaların yeterince farkında olmadığı anlaşılmaktadır.

5.2. Öğretmenlerin Ontolojik Pozisyonu

Emprisist/pozitivist ve rasyonalist/yorumlayıcı yaklaşımın ontolojik kabulleri birbirinden farklıdır. Literatür bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi temel olarak iki ontolojik pozisyon vardır. Bunlar emprisizme dayanan objektivizm ve yorumlayıcılığa dayanan yapılandırmacılıktır. Temel anlamda objektivist bakış açısı insan dışında farklı araştırmacılar tarafından objektif ve evrensel olarak bilinebilecek bir gerçekliğin var olduğuna inanırken, yapılandırmacılar insandan bağımsız bir gerçekliğin olmadığını savunurlar (Öztürk, 2013). Buna göre tekil bir gerçeklik yerine çoklu gerçeklikler vardır, gerçeklik bizzat onu gözlemleyen tarafından inşa edilir/oluşturulur.

Sosyal bilimin ontolojik kabullerine yönelik öğretmen görüşlerinden 14'ü sosyal bilim gerçekliğinin insandan bağımsız olduğu yönünde görüş belirtirken; altı öğretmen bu gerçekliğin öznel ve insana bağımlı olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla öğretmenlerin çoğunluğunun olgu/fenomen kavramlarına ilişkin algıları, Saygılı'nın (2019) ifadesiyle doğrudan gözleme yapılan vurguyla sınırlı kalmakta ve bu durum, olguların/fenomenlerin dar bir anlamda ele alınmasına neden olmaktadır. Başka bir ifade ile, katılımcıların sosyal bilimin ne olduğu veya olmadığı konusunda

yaptıkları açıklamalarda, doğa bilimlerinin ölçütlerine dayandıkları görülmektedir. Bu durum, sosyal bilimin insan merkezli gerçeklikleri ele almasına rağmen, doğa bilimlerinin yöntem ve ölçütleriyle değerlendirilme eğilimini ortaya koymaktadır. Oysa literatür bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi sosyal bilimlerin ontolojik kabullerinde tarihsel süreçte ortaya çıkan ve şekillenen tartışmalar farklı düşünceleri ön plana çıkarmaktadır.

Bu tartışmalar sosyal bilimin bilim olma iddiası ve çabasının bir sonucudur. Sosyal bilimin inceleme alanı insandır. Dolayısıyla insanı konu edinen sosyal bilim, kural koyucu ilkeler ile hareket edemez. Doğa bilimlerinin metafizik olarak adlandırdığı ve bilimsel olanın dışına çıkardığı “anlamsız önermeler” sosyal bilim için geçerli değildir. Normatif (kural koyucu) alan, insanın dış dünyasını oluşturan gerçekliğin devamlılığını sağlayan ortak değerleri içermektedir. Ama bu değerler yalnızca insan yapımı kurallar değil, aynı zamanda zaman ve mekâna yayılmış ortak değerlerin kuşaklar arası aktarılmasının sonucudur. Dolayısıyla insana ait özellikler zaman ve mekân bağlamında anlamlıdır.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus ise katılımcıların bazısında gözlemlenen çelişkilerdir. Örneğin, bir öğretmen önce dış dünyanın/gerçekliğin her birey için farklı olduğu ifade etmiştir. Ama aynı katılımcı ek sorular sırasında dış dünyanın/gerçekliğin insandan bağımsız olduğunu da ifade etmiştir. Bu tür çelişkiler, katılımcıların düşüncelerinde ontolojik anlamda bir kavram karmaşıklığının olduğunu göstermektedir.

Sonuç itibariyle, katılımcıların çoğunun dış dünya/gerçeklik algılarının objektivist bir çerçevede şekillendiği, bu kapsamda da daha geleneksel bir sosyal bilim algısını yansıttığını belirtmek mümkündür. Belirtmek gerekir ki görüşmeler sırasında bazı öğretmenlerin “gerçeklik” kavramını anlamlandırmakta zorlandığı, özellikle “çoklu gerçekliğin” nasıl mümkün olabileceğini yeterince açıklayamadığı gözlemlenmiştir.

5.3. Öğretmenlerin Epistemolojik Pozisyonu

Sosyal bilim, sadece doğa bilimlerindeki bilimsel bilgi elde etme şeklini kullandığında sosyal gerçekliğin önemli bir bölümünü göz ardı edecektir. Arı'ya (2005) göre sayısallaştırılmış inceleme sonuçları, anlamdan yoksun veri yığınları olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa bilimlerinde, olgular arasındaki nedensellik

ilişkilerinin gösterilebilmesi için yapılan sayısal indirgemeler, insan unsuru devre dışı bırakıldığında anlamlı sonuçlar verebilirken, sosyal bilimlerde bu tür bir yaklaşım yetersiz kalmaktadır.

Literatür bölümünde belirtildiği gibi sosyal bilimlerde iki temel epistemolojik yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki pozitivistizmdir. Pozitivistizmin temelini yukarıdaki paragrafta belirtilen sayısallaştırılmış inceleme oluşturur (Öztürk, 2013). İkinci temel yaklaşım ise yorumlayıcılıktır. Yorumlayıcı epistemoloji, çalışılan konuyu çalışılan kişi(lerin) gözünden görmeyi amaçlar (Öztürk, 2013; Yıldırım ve Şimsek, 2021). Bu tez çalışmasında da katılımcı öğretmenlerin epistemolojik pozisyonlarını belirlemek amacıyla onlara çeşitli sorular yöneltilmiştir.

Ontolojiden farklı olarak katılımcıların epistemolojik pozisyonlarını tespit edebilmek için bazı alt boyutlar dikkate alınmıştır. Çünkü pilot çalışma sırasında öğretmenlere doğrudan epistemolojik yaklaşımları sorulduğunda onlardan tatmin edici cevaplar alınamamıştır. Gerçekten de felsefe okuması yapmamış insanlar için ilk etapta kendi epistemolojik pozisyonu hakkında konuşmak güç olacaktır. Bu sebeple görüşme sırasında katılımcılardan onların epistemolojik pozisyonlarını ortaya koyacak şekilde epistemolojinin alt boyutlarıyla ilgili düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir.

Katılımcıların ilk olarak “doğrulanabilirlikle” ilişkili düşünceleri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin sadece biri sosyal bilimlerde fenomenlerin doğrulanabileceği yönünde görüş belirtmiştir. Yedisi sosyal fenomenlerin yöntemsel açıdan doğrulanamayacağını dile getirmiştir. 12 katılımcının ise bu konudaki düşünceleri net bir şekilde değerlendirilememiştir. Doğrulanabilirlik ilkesiyle ilişkili olarak yapılan uçtaki değerlendirmelere göre; doğrulanabilirlik bilimi bilim yapan ve evrensellikle ilişkili olan temel ilkedir ve göz ardı edilmesi bilimin sınırlarının dışına çıkılması anlamına gelmektedir (Kalelioğlu, 2019b). Bu bağlamda doğrulanabilirlik ilkesi ya kabul edilmelidir ya da yapılan çalışma bilimsellik niteliğini kaybederek sanat olarak adlandırılmalıdır. Çalışmada pozitivist perspektiften sosyal bilimlere yaklaşan sadece bir öğretmen vardır. Bu durum öğretmenlerin doğrulanabilirlik açısından çağdaş sosyal bilim yorumuna daha yakın olduklarını ima etmektedir. Çünkü doğrulanabilirlik ilkesi sosyal bilimlerde sözkonusu olduğunda geçerliliğini yitirmektedir. Ancak altına çizim gerekirken katılımcıların yarısından fazlası bu ilkeyle

ilkeyle ilişkili olarak doğrudan bir yorum yapmamış, doğrulanaabilirliği epistemolojik bir boyut olarak değil de sosyal bir olay bağlamında ele almıştır.

Katılımcıların ikinci olarak “evrensellik” ilkesi hakkındaki düşünceleri sorgulanmıştır. Öğretmenlerin yarıdan fazlası (f=14), evrenin bütünü için geçerli olan ve istisna kabul etmeyen ilkelerin sosyal bilim epistemolojisinde geçerli olduğunu düşünmektedir. Altı öğretmen ise bu bakış açısının sosyal bilimlerde geçersiz olduğunu belirtmektedir. Evrensellik ilkesi, esasen epistemolojik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Modernite ile postmodernite arasında yaşanan tartışmada farklılık ve öngörülemezlik gibi kavramlar, evrensellik karşısında vurgulanmıştır (Lyotard, 1997). Bu bağlamda, çalışmada katılımcıların sosyal bilim epistemolojisinde evrensellik ilkesini daha çok kabul ettikleri görülmüştür. Altı katılımcı ise sosyal bilim fenomenlerinin rastlantısal olarak bir araya geldiğini savunarak, fenomenlerin toplumsal ve bireysel farklılıklar nedeniyle öngörülemez olmaları sebebiyle evrenselliğin sosyal bilimlerde geçersizliğini ifade etmektedir. Bu durum bu ilke açısından katılımcıların daha ağırlıklı olarak pozitivist bir duruşa sahip olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların sosyal bilim epistemolojisinde “genellenebilirlik” ve “durumsallık” kavramlarına yönelik görüşleri de sorgulanmıştır. Genellenebilirlik, empirik ilişkilerin açıklanmasını başararak elde edilen sonuçları genellenebilir bilgi üretiminde değerlendirir. Katılımcıların yedisi, sosyal bilimlerin araştırma sonuçlarının da genellenebilir olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Benton ve Craib (2001/2008)’e göre, sosyal bilim bulguları genellenebilir değildir. Çünkü sosyal bilim insanları, insan doğası gereği gündelik, dini veya mitolojik bilgi türleriyle de karşılaşmaktadır. 13 öğretmen ise sosyal bilimlerin “durumsal” fenomenlerin gelişimini ve sonuçlarını anlamaya çalıştığını belirtmiştir. Dolayısıyla, sosyal bilim insanlarının genellenebilirlik ilkesini kabul etmesi, farklılıkları, çoğulculuğu ve bilginin bireyce yorumlanması ile oluşturulmasını göz ardı etmesine yol açabilir. Genellebilirlik ilkesi bakımından ise çalışmaya katılan öğretmenlerin daha ağırlıklı olarak yorumlayıcı bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcıların sosyal bilim epistemolojisi bağlamında “nesnellik” ve “öznellik” kavramları da sorgulanmıştır. Katılımcıların 11’i, sosyal bilim epistemolojisinde nesnel olmanın bilgi üretiminde elde edilen araştırma sonuçlarının bilimselliğini artıracaklarını savunmaktadır. Sosyal bilim, nesnel doğrular ötesinde, bireyin toplumsal bağlarının şekillendirdiği ve bireyin psikolojik özelliklerine göre

anlamlar geliştirdiği fenomenleri anlamaya çalışır. Dolayısıyla, sosyal bilimde nesnellik anlamını kaybetmekte; bilinçli ve irade sahibi bir varlık olan insanın öznelliği ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan dokuz kişi, bu çerçevede öznelliğin sosyal bilimde fenomenleri yorumlama ve anlamada önemli olduğunu, pozitivist düşüncenin nesnellik yaklaşımının bireyin öznellik boyutunu ortadan kaldırdığı görüşünü savunmaktadır. Bu bağlamda, yorumlayıcı yaklaşımlar “dil oyunları” kavramıyla toplumsal fenomenlerin bireyin anlam dünyasını yansıttığını vurgulamaktadır.

Yukarıda belirtilen ve katılımcıların epistemolojik pozisyonları belirlemek amacıyla yapılan sorgulamara katılımcıların verdikleri cevaplar birlikte değerlendirildiğinde ğretmen görüşlerinden 11’inin pozitivist pozisyona, dokuzunun ise yorumlayıcı pozisyona daha meyilli olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin epistemolojisine yönelik olarak öğretmenlerin fenomenlerin araştırılmasında pozitivist ilkelerin benimsenmesi gerektiğine vurgu yapanlarla, anlam ve yorum gibi özelliklerin bilgi üretiminde kullanılmasının önemini savunan öğretmenler arasında neredeyse eşit bir dağılım söz konusudur.

Pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlar arasındaki bu dengeye rağmen, sosyal bilimlerde pozitivist ilkeleri tutarlı bir şekilde savunan yalnızca bir katılımcı bulunmaktadır. Bu katılımcı, epistemolojik olarak kendisine yöneltilen sorulara verdiği yanıtlarda, pozitivist epistemolojiye vurgu yapmıştır. Öte yandan, yorumlayıcı bakış açısını net ve tutarlı bir şekilde ifade eden de yalnızca iki katılımcı bulunmaktadır. Diğer katılımcıların ise konuya ilişkin karmaşık ve çelişkili görüşler sergiledikleri bulgular kısmında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu durum, öğretmenlerin sosyal bilimlerde epistemolojik kavram karmaşıklığı yaşadığını göstermektedir.

Pozitivist düşünce, bilgiye empirik parantezinde ulaşılabileceğini savunur. Bu bağlamda, Bacon’un yönteminin sosyal bilimlerde uygulanabilirliği, toplumsal fenomenlerin sistematik gözlem ve deneyle incelenmesine yaptığı vurgu açısından önemlidir. Pozitivizmde akıl, deney, doğrulanabilirlik ve nesnellik gibi ilkeler ne çıkar. Popper, yanlışlanabilirlik kavramıyla, pozitivist düşüncenin doğrulanabilirlik ilkesine yönelik eleştiriler sunmuş ve bu eleştirilerin empirizm parantezine alınan fenomenlerin yanlışlanabilirliğini göstermesi bakımından anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Kuhn’un bilimsel bilgiye yönelik paradigma değerimleri teorisi de bu tartışmayı destekler niteliktedir (Türkdoğan, 1995).

Yorumlayıcı düşünce ise sosyal bilimlerde anlam ve yorum süreçlerinin önemine dikkat çeker. Bu yaklaşım, teolojik ve felsefi önermeleri metafizik bir çerçevede ele almaz ve bireyin tarihsel, toplumsal bağlamını anlamaya odaklanır. Yorumlayıcı perspektifin bu yaklaşımı, Descartes'ın insan dışındaki tüm canlıları birer makine olarak görmesine ve insanı sosyal bağlamından soyutlayan pozitivist tümevarımcı yönetime yönelik eleştirilerle örtüşmektedir (Saygılı, 2019). Bu noktada, Dilthey'in insanın sosyal yapısını ve tarihsel varlığını vurgulayan görüşleri, pozitivistin sekülerleştirici ve soyutlayıcı yönüne karşı geliştirilmiş güçlü bir alternatifi temsil eder (Dilthey, 1999).

Lyotard, moderniteye eleştirel bir yaklaşım geliştirerek, sosyal bilimlerde epistemolojik perspektifin aksiyolojik bir değerlendirmeyle ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, sosyal bilimlerin yorumlayıcı görüşle daha yakın ilişkide olduğu öne sürülmüştür. Lyotard'ın bu yaklaşımı, Sofistlerin "her şeyin insan kavrayışına bağlı olduğu" yönündeki fikirleriyle paralellik göstermektedir. Bu fikirler, sosyal bilimlerde insan ve toplum dinamiklerini anlamak için güçlü bir teorik altyapı sunar.

Pozitivist bakış açısı, toplumsal yapıların nesnel olarak incelenmesini öne çıkarırken; yorumlayıcı bakış açısı, bireylerin ve grupların anlam dünyalarını merkezine alır. Bu iki yaklaşım arasındaki gerilim, sosyal bilimlerin doğasına ve bilgi üretim süreçlerine yönelik tartışmaların zenginleşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, sosyal bilimlerde epistemolojik çeşitlilik, bu disiplinin dinamik yapısını korumasına ve geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Sonuç olarak, öğretmenlerin sosyal bilimlere ilişkin epistemolojik yaklaşımlarında pozitivist ve yorumlayıcı görüşlerin birbirine yakın bir dağılım gösterdiği ancak bu iki yaklaşımın ifade edilme düzeyinde farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Pozitivist epistemolojiyi açıkça savunan bir katılımcıya karşılık, yorumlayıcı epistemolojiyi ifade eden iki katılımcı bulunmaktadır. Diğer katılımcıların görüşlerinde ise tam anlamıyla tutarlı ifadeler yer almamaktadır. Ancak görüşme dökümleri bütünü dikkate alınarak ağırlıklı olarak hangi perspektife düşüyorsa o perpektif dahilinde değerlendirilmişlerdir.

Bu durum, sosyal bilimlerde epistemolojik kavram karmaşıklığının varlığını ortaya koymakta ve bu karmaşıklığın disiplinler arası bir değerlendirme gerektirdiğini göstermektedir. Pozitivist ve yorumlayıcı epistemolojilerin birbirini

dışlamaktan ziyade tamamlayıcı bir çerçevede ele alınması, sosyal bilimlerde bilgi üretiminin daha zengin ve kapsayıcı olmasına katkı sağlayabilir.

5.4. Sosyal Bilimin Doğasına Yönelik Algılar

Bulgular kısmında açıklandığı üzere Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 8 birlikte analiz edildiğinde öğretmenlerin sekizinin ontolojik ve epistemolojik düşünceleri görüşmeler sırasında kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar bakımından yüksek düzeyde tutarlılık göstermektedir. Ne var ki bu öğretmenlerden sadece ikisi yükselen paradigmaya (yorumlayıcılığa) uygun görüş belirtmişlerdir. İki katılımcının verdiği cevaplar düşük düzeyde tutarlılık gösterirken, geriye kalan 10 katılımcının cevapları orta/orta-üst düzeyde tutarlılık göstermiştir. Bu sebeple bu 10 katılımcının hangi perspektife eğilimli olduğu tespit edilebilmiştir.

Belirtmek gerekir ki görüşmenin başlangıç aşamalarında katılımcılardan sınıfta ders anlatırken veya öğrencileri onlara sorduğunda üzerinde çok düşünmeden otomatik olarak sosyal bilimi nasıl tanımladıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu tanımlar otomatik/ezbere yapılmıştır ve bu sebeple katılımcıların üzerinde yeterince düşünmeden, ayrıntılar hakkındaki ek sorularla muhatap olmadan cevap vermeleri sağlanmıştır. Bu sayede konuyla ilgili “naif” düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ilginç bulgularından birisi olarak yedi öğretmen ya sosyal bilimi karmaşık olması sebebiyle tanımlamaktan imtina etmiş ya da anlamlı bir tanım yapmamıştır. Bu durum sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilim tanımını yeterince düşünmedikleri ya da derslerinde yeterince kullanmadıklarına işaret etmektedir. Ek olarak sosyal bilim tanımı belirlenemeyen bu öğretmenlerin bulgular kısmında gösterildiği gibi ontolojik ve epistemolojik görüşlerinde çelişkiler vardır. Örneğin Ö17'nin ontolojik pozisyonu yapılandırmacılığı epistemolojik pozisyonu pozitivist perspektifi yansıtmaktadır.

Esasında öğretmenlerin kendilerinin ezberden söyledikleri açıklamalarla, görüşme sürecinde derinlemesine sorulan sorular neticesinde verdikleri cevapların her zaman bire bir örtüşmeyebileceği ön görülmüştü. Nitekim diğer bazı katılımcılarda da ilk etapta yaptıkları sosyal bilim tanımıyla görüşmenin ilerleyen süreçlerinde verdikleri cevaplar arasında bazı çelişkiler söz konusu olmuştur. Örneğin, Ö11 sosyal bilim tanımında yorumlayıcı ve ontolojik olarak yapılandırmacı bir pozisyona sahip olarak görünürken epistemolojik olarak pozitivist bir duruşa

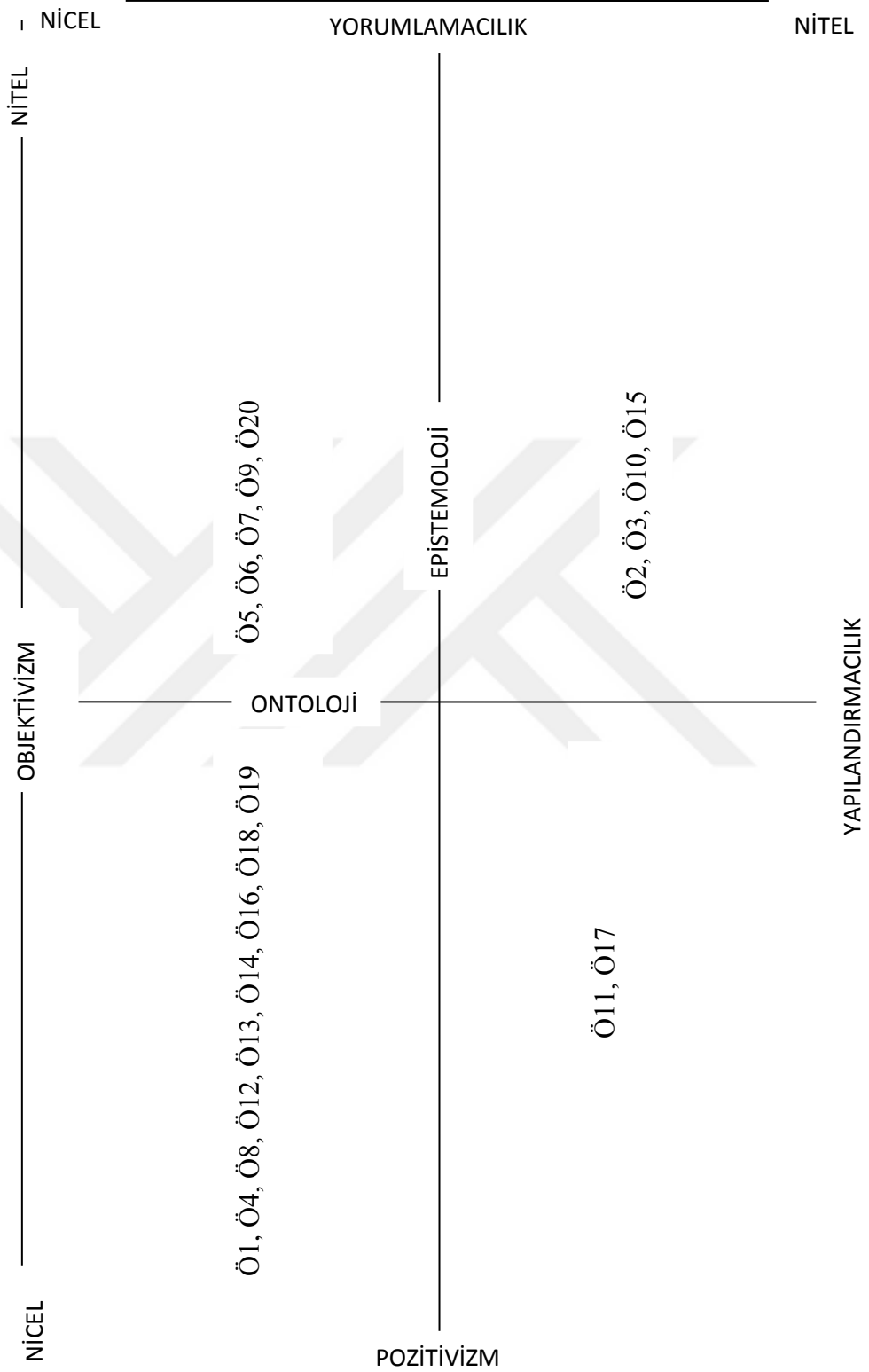
sahiptir. Tüm bu bulgular bazı sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilim ile ilişkili algılarının net olmadığını, ezbere söylediklerinin esasında daima inandıklarıyla örtüşmediğini ima etmektedir. Pedagojik bir sorumluluk üstlenen öğretmenlerin, bu bağlamda düşüncelerinin daha net olması profesyonellikleri bakımından gereklidir.

Katılımcı öğretmenlerin görüşme sırasında kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar bakımından yapılan değerlendirmeler sonucunda belirlenen epistemolojik ve ontolojik pozisyonları Şekil 1’de grafiksel olarak görselleştirilmiştir.

Şekil 1

Katılımcıların ontolojik ve epistemolojik pozisyonları

Şekil 1 incelendiğinde, öğretmen görüşlerinin ağırlıklı olarak pozitivist ve objektivist geleneğe uygun pozisyonlar aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu yaklaşıma uygun görüş bildiren öğretmenlerin ifadelerinde zaman zaman yapılandırmacı ve yorumlamacı felsefeye yakın unsurlar da görülmüştür. Bu durum, öğretmenlerin zihinlerinde ontoloji ve epistemolojiye dair kabuller arasında çelişkiler yaşanabileceğini göstermektedir. Ancak, bu kabuller bazen yorumlamacı ve yapılandırmacı yaklaşımlarla uyumsuzluk göstermekte ve tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimin doğası insan merkezli olmasına rağmen, öğretmenlerin doğa bilimlerinin yöntem ve ilkelerini sosyal bilimlere uygulama eğilimi, bu çelişkilerin temel sebeplerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

5.5. Sosyal Bilgiler Dersinin Amacı

“Sosyal bilimler, toplumsal yapıları, sistemleri ve bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkileri inceleyerek test edilebilir bilgi üreten disiplinlerdir.” (Cevizci, 2005). Sosyal bilgiler ise sosyal bilimlerin bilgi ve yöntemlerinin bir araya getirildiği, bu bilgilerin pedagojik ilkelere göre öğrencilerde sosyal bilimleri tanımaları, vatandaşlık bilincini kavramları ve eleştirel düşünebilmelerini öğreten derstir. Sosyal bilgiler dersinin geleneksel olarak üç temel yaklaşımı vardır. Bunlar vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgilerdir.

Çalışmada katılımcı öğretmenlere sosyal bilgiler dersini amacı bakımından yukarıda belirtilen üç yaklaşımdan hangisiyle ilişkilendirdiklerini yorumlamaları için sorular yönlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı sosyal bilgiler dersinin temel amacının öğrencilere sosyal bilimleri açıklamak/tanıtılmak olduğunu belirtirken, beşi aynı zamanda vatandaşlık aktarımı özelliğine vurgu yapmıştır. Hiçbir katılımcı yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgilere değinmemiştir.

Katılımcıların tamamının sosyal bilgiler dersinin temel amacının öğrencilere sosyal bilimi tanıtmak olduğunu belirtmiş olması, sosyal bilgiler-sosyal bilim ilişkisi kurduklarını kanıtlamaktadır. Bu bağlamda öğretmenler sosyal bilgiler dersini sosyal bilim disiplinlerinden oluşan bir alan olarak düşünmekte ve bu kapsamda sosyal bilgiler dersini disiplinler arası bir ders olarak tanımlamaktadırlar. Sosyal bilgiler dersinin kendine özgü tarihsel bir amacı ve gelişim süreci olmasına rağmen öğretmenlerin sosyal bilgiler dersini sosyal bilimler kavramıyla eşdeğerde

görmesi, sosyal bilgilerin 1960'larda sosyal bilimler kavramıyla eşdeğer olarak kullanılmaya başlanması ile ilişkilendirilebilir. Bu durum, sosyal bilgiler kavramının ortaya çıkmasından önce var olan disiplinler yaklaşımın, yeni bir bakış açısıyla yeniden ele alınmasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Doğanay, 2008).

Öğretmenlerin beşi ise sosyal bilgiler dersinin amacını vatandaşlık bilincinin öğrencilere aktarıldığı bir ders olarak belirtmiştir. Katılımcılar dersin amacını toplumsal kuralların öğrencilere aktarılması ve bu kurallara uyma ile onları uygulama bilinç ve yeterliliğinin kazandırılmasına vurgu yapmışlardır. Ne var ki vatandaşlık kavramı içinde yer alan farklılıklara saygı ve birlikte yaşama bilinci öğretmenler tarafından vurgulanmamıştır. Sosyal bilgiler dersinin var oluş amaçlarından birisi olan vatandaşlık aktarımının dile getirilmiş olması şaşırtıcı olmamakla birlikte, şaşırtıcı olan katılımcıların sadece beşi tarafından dile getirilmiş olmasıdır. Bu durum temel olarak görüşme konusunun sosyal bilim olmasından kaynaklanabilir. Katılımcılar otomatikman görüşme konusuna odaklandıkları için sosyal bilgiler dersine yönelik değerlendirmeleri de bu yönde ağırlık kazanmış olabilir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin dersin temel kazanımlarından biri olan yansıtıcı düşünme becerisini göz ardı etmeleri dikkat çekicidir. Bu durum, öğretmenlerce dersin temelini oluşturan sosyal bilimin özelliklerinden biri olan yansıtıcı düşüncenin yeterince bilinmediğini göstermektedir. Cengiz ve Karataş'a (2016) göre, yansıtıcı düşünme becerisi, herhangi bir kültürel kabulün ya da toplum tarafından kendiliğinden benimsenmiş bilginin, bireyin kendi gerçeklikleri bağlamında derinlemesine çözümlenmesiyle değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, yansıtıcı düşünme, sosyal bilimin doğası gereği bilimselliğin ortaya çıkarılmasında etkili bir araç olarak değerlendirilebilir. Slater'a (1977/1998) göre yansıtıcı düşünme sosyal bilimin açmazlarından kurtulmasında etkin bir rol oynasa da sosyal bilim etkinliğinin anlatıldığı bağlamda "anlam" kavramının bir yöntem olarak kullanılmasının "dil oyunları" yarattığı gerçeğini fark edememiştir.

Sonuç itibarıyla belirtmek gerekir ki katılımcıların tamamı (f=20) sosyal bilgiler dersini sosyal bilimlerle doğrudan ilişkilendirmiştir. Az sayıdaki öğretmen dersin amaçları dâhilinde vatandaşlık aktarımına vurgu yapmakla birlikte, kimse yansıtıcı düşünmeyi dile getirmemiştir. Katılımcıların tamamının sosyal bilimlere vurgu yapması, esasında sosyal bilim kavramı ile bu konuyu ele alan mevcut çalışmanın önemini bize göstermektedir.

5.6. Sonuç yerine

Şekil 1’de gösterilen dağılım, sosyal bilim alanında pozitivist ve objektivist düşüncelere dayanan, Aydınlanma Çağı’nda ortaya çıkan bilim ve sosyal bilim algısının halen sosyal bilgiler öğretmenleri arasında yaygın bir şekilde kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcıların bazısının sosyal bilim kavramını tanımlayamamak kadar karmaşık bulması ya da sosyal bilim boyutlarına yönelik derinleştirme sorularına verdikleri çelişkili cevaplar, sosyal bilgiler öğretmenlerinin en azından bazılarının bu kavramla ilişkili net bir algıya sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu tez boyunca gösterilmeye çalışıldığı gibi yüzyıllardır süren, bilim, sosyal bilim ve onunla bağlantılı olarak ontolojik ve epistemolojik tartışmalar göz önüne alındığında, öğretmenlerdeki kafa karışıklıklarını anlamak da mümkündür.

Doğa bilimlerinde kabul edilen gerçeklik ile sosyal bilimlerdeki gerçeklik arasındaki uyumsuzluk, doğa bilimlerinde kullanılan empirik yöntemlerin sosyal bilimlerde uygulanmasının doğru sonuçlar vermeyeceği düşüncesini de ortadan kaldırmaz. Bununla birlikte, pozitivist düşünce ile üretilen sonuçların, medeniyet tarihi içerisinde son yüz yılda ortaya koyduğu başarılar dikkat çekicidir. Bu başarılar, empirik yöntemlerin yegâne bilgi kaynağı olduğu yönünde bir ön kabulün oluşmasına katkıda bulunmuş olabilir.

5.7. Öneriler

Araştırma süreci içinde yapılmış olan literatür incelemeleri, katılımcı mülakatlarına dayanılarak elde edilen bulgular ve araştırma sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilimin doğasına ilişkin bilgi düzeylerini artırmak amacıyla hizmet öncesinde aldıkları derslerin içeriğinde düzenlemeler yapılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik gerçekleştirilecek hizmet içi eğitimlerde bizzat dersin varlığı ile doğrudan ilişkili bu konunun ele alınması sağlanabilir.
- Konu farklı çalışma grupları/örneklem ve farklı veri toplama araçları kullanılarak farklı yönleriyle ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (N. Ülner ve E. Öztarhan Karadoğan, Çev.). Kabalcı yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1944).
- Adugit, Y. (2005). Dilthey’de tin bilimlerinin temellendirilmesi ve sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 245-260.
- Alıklıç, İ. (2021). Pozitivizm ve postmodernizm. *İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 39-62. <https://doi.org/0000-0001-6311-2622>
- Altındağ, C. (2010). *Bilimin doğasını öğretmeye yönelik bir çalışma*. (Yayın No. 275328) [Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi] Ulusal Tez Merkezi
- Altınörs, A. (2000). *Dil felsefesi sözlüğü* (1. Baskı). Paradigma Yayınları
- Altuner, İ. (2013). Kartezyen düalizm ve ruhun kavramsal değişimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (4), 55-67.
- Altunışık, R., Boz, H., Gegez, E., Koç, E., Sıgır, Ü., Yıldız, E., ... Yüksel, A. (2023). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Yeni Perspektifler*. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar
- Altunya, H. Ve Doğan, N. (2019). “Ayn Rand’ın objektivizm felsefesinde araç olarak mantık ve mantık ilkeleri”. *Mantık Araştırmaları Dergisi* 1(1), 6-35.
- Akgün, S. (2009). “Karl Popper’in tarih, toplum ve siyaset felsefesi üzerine görüşleri”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 59-76.
- Akman Dömbekci, H., ve Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- Anlı, Ö. F. (2011). Doğruluğun uygunluk kuramı ve bilimsel açıklama modeli bağlamında pozitivizm ve Hempel. *Kayı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* (17), 71-89.

- Anlı, Ö. F. (2019). Epistemolojik dönüş ve bilim felsefesinin ontolojisi -bilimsel dünya kavrayışı'ndan eleştirel realizme ontolojinin epistemoloji ile temellendirilmesi-. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. <https://doi.org/10.21547/jss.487405>
- Arastaman, G., Öztürk Fidan, İ., & Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Arı, Ü. (2010). *Fen bilgisi Öğretmen Adaylarının ve Sınıf Öğretmen Adaylarının Bilimin Doğası Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yayın No. 246961) [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Arı, Y. (Ed.). (2005). *20. yüzyılda Amerikan coğrafyasının gelişimi*. Çizgi Kitabevi.
- Aristoteles, (1993). *Metafizik* (2. Baskı). (A. Arslan, Çev.). Ege Üniversitesi Basımevi (Orijinal eserin basım tarihi 1970).
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (51), 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Aslan, C. A. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilimin doğası hakkındaki görüşleri*. (Yayın No. 333455) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Avcı, M, ve Ebrar, Y. (2022). “Ayn Rand düşüncesinde objektivizm bağlamında rasyonel egoizm”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi* (17), 205-15. <https://doi.org/10.55256/temasa.1113203>.
- Aydın, N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 60-71.
- Ayer, A. J. (1998). *Dil doğruluk ve mantık* (2. Baskı). (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Metis Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1936).
- Aydoğan, E. (2014). Descartes metafiziğinde tanrı problemi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (50), 91-100.

- Bakış, R.ve Alsancak, E. (2016). “Karl R. Popper’ın Tarihsicilik Eleştirisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20(1), 89-116. <https://doi.org/10.18505/cuid.238976>.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Baker, K. M. (1964). The early history of the term ‘social science.’ *Annals of Science*, 20(3), 211–226. <https://doi.org/10.1080/00033796400203074>
- Batuhan, H. (2019). *Bilimsel düşünüşe giriş, Uğur felsefe öğreniyor*. Fol Kitap Yayınları
- Bayar Bravo, I. (2007). Viyana Çevresi'nin Bilim Tasarımı. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. Bahar, 41-50.
- Baycar, A. (2022). “Alfred Jules Ayer. dil, doğruluk ve mantık”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24(46) 635-642. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1166625>.
- Bayhan, V. (2016). Sosyal Bilimlerde "Objektiflik" Efsanesi. *Mukaddime*, 7(2), 217-242. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.83855>
- Bayram, A. K. (2009). Modernlik ve sosyal bilimler: Bilgi, iktidar, etik ve toplum. *Sosyal Bilimler Dergisi* 11(1), 1-26.
- Becermen, M. (2004). Dilthey, Heidegger ve Gadamer’de anlama sorunu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 35-66.
- Benton, T., ve Craib, I. (2018). *Sosyal bilim felsefesi* (5. Baskı). (Ü. Tatlıcan-B. Binay, Çev.). Sentez Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2001).
- Bilişli, Y., (2021). Jean-François Lyotard (1924–1998) hayatı, düşünceleri ve iletişim alanına katkıları. *A'dan z'ye iletişim çalışmaları*, (3), 447-470.
- Bilmez, N. (2018). Newton bilim anlayışının kuvvetler ayrılığı teorisine etkileri. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 114-122.
- Brown, J.R. (2020). *Bilim felsefesi* (1. Baskı). (D.Kadioğlu, E. Demir, G. Salman, H. R. Açar, H. Özer, M. A. Sarı, M. Özturan, O. A. Altınok, Ö. F. Anlı, S. E.

- Tağman, T. Fırıncı Orman, Y. Kulandina, Çev.) Fol (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Callinicos, A. (2013). *Toplum kuramı tarihsel bir bakış* (6. Baskı). (Y. Tezgiden, Çev.). İletişim Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2007).
- Cengiz, C., ve Karataş, F. Ö. (2016). Yansıtıcı düşünme ve öğretimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(211), 5-27.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2016). *İlkçağ Felsefesi*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2020). *Bilgi felsefesi*. Say Yayınları.
- Chalmers, A. F. (2021). *Bilim dedikleri bilimin doğası, statüsü ve yöntemleri üzerine bir değerlendirme* (4. Baskı). (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1976).
- Çarpar, M. C. (2020). Sosyolojide iki temel niteliksel desen: fenomenolojik ve etnografik araştırma. *The Journal of Social Science*, 4(8), 689-704. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.750923>
- Çelebi, V. (2016). Çağdaş mantıkçı anlam kuramında dil-dünya ilişkisi ve metafiziğin yadsınması. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(26), 69-84. <https://doi.org/10.20981/kuufefd.30903>
- Çelik, F. ve Özgür, H. (2019). “Aydınlanma, Karşı Aydınlanma ve Karşı Devrim Kavramlarına Kısa Bir Bakış”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* (JEBPIR), 5(2), 79-89.
- Çetinkaya, Ö (2015). *Francis Bacon 'da bilim ve ütopya* (Yayın No.410410) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. PQDT Açık. <https://avesis.deu.edu.tr/dosya?id=17ff69b0-4d49-48e9-9bea-c00787618a09>
- Çevik, A. D. (2021) “Sosyal bilimler ve bilimsel yasalar”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(32), 177-194. <https://doi.org/10.53844/flsf.955439>.

- Çevik, D. (2023). Temeldencilik karşıtlığından bütünselciliğe: Neurath, Quine ve bilimin dili. *Kilikya Felsefe Dergisi*(2), 149-169.
- Çınar, M. (2011). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilime ve bilimin doğasına yönelik görüşleri*. (Yayın No. 296396) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi PQDT Açık.
- Çiçekdağı, C. (1999). *Horkheimer ve Adorno bağlamında eleştirel teori*. (Yayın No. 87355) [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Çücen, A. (2012). *Bilgi felsefesi*. Sentez Yayıncılık
- Çücen, A. (2020). *Bilim felsefesine giriş*. Sentez Yayıncılık
- Çücen, A. (2021). *Mantık*. Sentez Yayıncılık
- Daştan, U. (2013). *Bilimin tarihsel gelişim sürecinde Thomas Samuel Kuhn'un bilim felsefesinin yeri*. (Yayın No. 528197) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi PQDT Açık.
- Denktaş, A. (2015). Thomas Kuhn'un bilim anlayışı üzerine. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 25-32. <https://doi.org/10.18506/anemon.64595>
- Demir, Ö. (1992). *Bilim felsefesi*. Ağaç Yayıncılık.
- Dikici, E. (2020). Dünya-sistem teorisi bağlamında sosyal bilimlerin bilimselliğini sorgulamak. *Sosyolojik Düşün*, 5(1), 19-34. <https://doi.org/10.37991/sosdus.733192>
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve tin bilimleri* (1. Basım) (D. Özlem, Çev.) Paradigma Yayınları
- Doğan, N., Çakıroğlu, J., Bilica, K. ve Güngören, S. Ç. (2014). *Bilimin doğası ve öğretimi*. Pegem Akademi.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Düzgün, O. (2018). Bir modernizm eleştirisi imkânı olarak: Descartes. *Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-65.

- Feuerhahn, W. (2021). *Moral sciences, geisteswissenschaften, (1795-1900), Revue d'histoire des sciences humaines* [En ligne], 37|2020, mis en ligne le 01 avril 2021, consulté le 17 mai 2024. URL: <http://journals.openedition.org/rhsh/5236> ; DOI :<https://doi.org/10.4000/rhsh.5236>
- Eksen, K. (2020). Nietzsche'de karakterin üslubu. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 19(2), 367-386. <https://doi.org/10.20981/kaygi.787960>
- Erçelik, B. (2021). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilim algısı ve bilimin doğası hakkındaki görüşleri ve bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi* (Yayın No. 697075) [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Eroğlu, G. (2012). Akıl yürütme formlarının mantık ve bilimlerde yeri ve önemi. *Hikmet Yurdu Düşünce ve Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 5(10), 183-196.
- Giddens, A., ve Balkız, B. (2007). Sosyal bilim nedir? *Sosyoloji Dergisi*(17), 313-325.
- Gordon, S. (2003). *The history and philosophy of social science*. UK: Routledge
- Gödelek, K. (2007). "Carnap'tan Popper'a bilimsellik sorunu". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (3), 27-42.
- Göka, E., Topçuoğlu, A. ve Aktay, Y. (1995). *Önce söz vardı yorumsamacılık üzerine bir deneme*. Vadi Yayınları
- Gültekin, T., ve Tokdil, E. (2017). Francis Bacon'ın putlar kuramı betimlemesinde yeryüzü sanatı ve yoksul sanatta söylem üretimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (52), 181-197.
- Günday, Ş. (2010). Doğru ve doğruluk kuramları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2), 187-195.
- Güneş, B. (2003). Paradigma kavramı ışığında bilimsel devrimlerin yapısı ve bilim savaşları: cephelerdeki fizikçilerden Thomas S. Kuhn ve Alan D. Sokal. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 24-44.

- Güvenç, C. (2020). Sosyal bilimlerde yöntem olarak pozitivism bakış açısı ve değerlendirmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 109-120. <https://doi.org/10.33416/baybem.672257>
- Hayran, O. (2022). Epidemiyolojide neden, nedensellik ve açıklayıcı modeller. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 7(1), 192-208.
- Hıra, İ. (2000). Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 81-96.
- Colander, D., ve Hunt, E. (2019). *Social Science: An Introduction to the Study of Society* (17th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429019555>
- İçağasıoğlu Çoban, A., ve Buz, S. (2008). Eleştirel teori: gelişimi, kabulleri ve sosyal hizmette kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 19(1), 71-88.
- İskenderoğlu, M. (Haziran 2017). “Sosyal bilimler tarihi ve felsefesi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19(35), 223-228. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.305794>.
- Kabakçı, S. (2021). Karl Popper’in tarihçilik eleştirisi. *Madde, Diyalektik ve Toplum* 4(4), 301-310.
- Kahveci, K. (2002). “Aklın ilkelerine ontolojik ve epistemolojik bir yaklaşım”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2(3), 231-242.
- Kalelioğlu, U. B. (2019a). Auguste Comte’un insanlık dini kurgulamasında üç hal kanununun rolü ve pozitif dinin nitelikleri. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 535-544. <https://doi.org/10.30692/sisad.582913>
- Kalelioğlu, U. B. (2019b). Bilimsel tekrarlanabilirlik ilkesi kapsamında pozitivist metodolojinin evrensel yasalara ulaşma ideali. *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi*, 5(12), 1182-1200.
- Kapan, N. (2021). “Bilimler felsefesi ya da epistemoloji”: bilimin felsefi inşasına bir bakış. *Takvim-I Vekayi*, 9(2), 132-142.
- Karamolla, M ve Kiriş Yılmaz, N. (2020). Adorno ve Horkheimer’in Araçsal Akıl Eleştirisi. *Journal of History School*, (48), 3562-3580.

- Kaya, E., ve Bayram, H. (2021). Decroly'nin Toplu Öğretim Sistemi ile Türkiye'deki Sosyal Bilgiler Dersi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 483-504. <https://doi.org/10.18039/ajesi.786992>
- Kaya Keha, M. (2016). Modern felsefenin öncüleri: Descartes ve Bacon'da yöntem sorunu the Pioneers of modern philosophy: methodological problems in Descartes and Bacon. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (56), 117-132.
- Kılıç, S. (2015). "Lyotard: fark ve çokluğun anlatısı postmodernite". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (3), 106-37.
- Kobyay, M. (2018). Auguste Comte'da aydınlanma ve metafizik tasavvuru. *Journal of Turkish Studies Social Sciences* 13(26), 849-859.
- Koyuncu, A. (2011). Levi-Stratuss Yapısalcılığı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(26), 253-262.
- Köroğlu, C. Z., ve Köroğlu, M. A. (2016). Bilim kavramının gelişimi ve günümüz sosyal bilimleri üzerine. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(25), 1-15.
- Kuhn, T. S. (2021). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (10. Baskı). (N.Kuyaş, Çev.). Kırmızı Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Kurt, M., ve Topakkaya, A. (2024). Dilthey felsefesinde anlama yöntemi bağlamında tin bilimlerine giriş'te psikoloji ve metafizik. *Kilikya Felsefe Dergisi*(1), 69-83.
- Küçükaslan, A., Akto, A., Erkılıç, T. A., Ulu, H. (2021). İdealist ve realist eğitim felsefelerinin karşılaştırılması üzerine bir değerlendirme. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 118-137.
- Lewins, F. (2017). *Sosyal bilim metodolojisi eleştirel bir giriş* (2. Baskı). (A. Taştan, Çev.) Lotus Yayınevi (Orijinal eserin basım tarihi 1994 1. Baskı)
- Lyotard, J. F. (1997) *Postmodern durum* (2. Baskı). (A. Çiğdem, Çev.) Vadi Yayınları.

- MEB (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*, <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>
- MEB (2019). *Özel Yetenekli Çocuklar için Sosyal Bilgiler öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*, https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_12/22125316_sosyal_47.pdf
- Mengüşoğlu, T. (2012) “Fenomenoloji Felsefesi”. *Felsefe Arkivi* 1(1), 47-74.
- Mihladiç, G. (2010). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğası konusundaki pedagojik alan bilgisinin araştırılması*. (Yayın No. 279616) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi].
- Miguel, R. (1996). Hegel et le Québec. M. ELBAZ, A. FORTIN et G. LAFOREST, *Les Frontières de l'identité. Modernité et postmodernisme au Québec. Québec et Paris, PUL et L'Harmattan*, 219-232.
- Merkit, N. (2021a). “Leibniz’in klasik ve sembolik mantığa katkıları”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, no. 16, 33-50.
- Merkit, N. (2021b). Karl Popper ve yanlışlanabilirlik ilkesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 129-143. <https://doi.org/10.20493/birtop.893129>
- Morkoç, U. (2016). Bilim felsefesi olarak bilim tarihi: Kuhn ve Koyré. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(OS (SI) 2), 28-35. <https://doi.org/10.21666/muefd.282273>
- Narin, O. (2008). Kapitalizm ve bilimin üretimi, bilimsel emek sürecinde dönüşüm. *İktisat Dergisi*, Sayı: 494–495, Mart-Nisan 2008, s. 25–39.
- Neslioğlu Serin, F. (2015). Tamamlanmamış bir proje olarak viyana çevresi felsefesi: düşünsel-tarihsel bir arka plan soruşturması. *Kilikya Felsefe Dergisi* (1), 45-60.
- Nisbet, R. A. ve Greenfeld, L. (2024). Social science. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/social-science>

- Nutku, U. (2006). "Felsefenin temel disiplini: Ontoloji". *FLSF Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 79-84.
- Oktay, M. (2017). Gottfried Wilhelm Leibniz felsefesinde bilgi teorisi ve mantık. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 692-694.
- Ögcem, E. (2016). Olgucu yaklaşımlar perspektifinde din dili (Alfred Jules Ayer örneği). *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2(1), 1-31. <https://doi.org/10.20486/imad.279786>.
- Özbudak, Z. (2010). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimin doğasını anlama düzeylerinin tespit edilmesi*. (Yayın No. 275777) [Yüksek lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Özlem, D. (1999). Felsefi hermeneutiğe geçiş yolu olarak tarihselcilik. *Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 40(2-3), 127-146.
- Özlem, D. (2012). *Bilim felsefesi*. Notus Kitap Yayınevi
- Özsoy, S. (2013). Bilim tarihinin temel problemlerinden biri olarak yöntem ve Newton'un konuya yaklaşımı. *Dört Öge* (3), 89-102.
- Özsoy Somuncuoğlu, S. (2023). Hans Reichenbach'ın bilimsel felsefesi: bulma ve doğrulama bağlamları üzerinden bir değerlendirme. *Felsefe Dünyası* (78), 30-48. <https://doi.org/10.58634/felsefedunyasi.1323928>
- Öztürk, C. (Ed.). (2006). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi: Yapılandırmacı bir yaklaşım* (1. baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2012). Coğrafya öğretmenlerinin coğrafya eğitimi ve bilimsellik algılarına ilişkin bir değerlendirme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 163(163). <https://doi.org/10.20296/tsad.60569>
- Öztürk, M. (2013). *Coğrafya öğretiminde araştırma* (1. Baskı). Pegem Akademi Yayınları
- Öztürk, M., ve Gönülaçar, H. (2018). Coğrafya Öğretmenlerinin Profesyonelleşme Süreçlerine Dair Bir İnceleme. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 9(18), 1-24.

- Öztürk, Ü. (2011). Carnap'ın Metafizik Eleştirisi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(16), 143-160.
- Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>
- Polat, S. (2024). *Theodor W. Adorno'da seküler metafiziğin imkanı*. (Yayın No. 857769) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi PQDT Açık.
- Popper, K. R. (2022). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (12. Baskı). (İ. Aka ve İ. Turan, Çev.) Yapı Kredi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1989).
- Ridley, B. (2022). *Bilimin sınırları bilimin doğası üzerine soruşturmalar* (1. Baskı). (O. Tuncay, Çev.). Ketebe Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2001).
- Rosenberg, A. (2015). *Bilim felsefesi çağdaş bir giriş* (1. Baskı). (İ. Yıldız, Çev.). Dipnot Yayınları (Orijinal Eserin Basım Tarihi 2012).
- Rosenthal, M. ve Yudin, P. (1997). *Felsefe sözlüğü* (5. Baskı). (A. Çalışlar, Çev.) Sosyal Yayınlar (Orijinal eserin basım tarihi 1972 1. Baskı)
- Rousseau, J.J. (2022). *Bilimler ve sanatlar üzerine söylev* (15. Basım). (S. Eyüpoğlu, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1749).
- Saygılı, S. (2018). Hakikatin neliği hususunda zihinsel bir düzenleme faaliyeti olarak düşüncenin ekonomisi ilkesi ve Ernst Mach. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(30), 117-129. <https://doi.org/10.20981/kaygi.410558>
- Saygılı, S. (2019). *Paul Karl Feyerabend'in bilim felsefesi*. Çizgi Kitapevi.
- Saygılı, S. (2020). *John Desmond Bernal'in bilim felsefesi bilim ve bilimin sosyal bağlamları üzerine düşünceler*. Çizgi Kitapevi.
- Sinan, A. (2020). *C. Wolff'ta yeter sebep ilişkisinin felsefi açıdan temellendirilmesi*. (Yayın No. 703894) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi PQDT Açık.

- Slater, P. (1998). *Frankfurt okulu: kökeni ve önemi Marksist bir yaklaşım*. (A. Özden, Çev.) (Orijinal eserin basım tarihi 1977).
- Sönmez, V. (1998). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. Anı Yayıncılık
- Stache, W. (2012). “Yeter Sebep İlkesi”. *Felsefe Arkivi* 3(1), 81-84.
- Şakar, Ş. (2023). Bir temelci olarak Moritz Schlick’in temel ifadelerine ilişkin görüşü. *İlim Dünyası Dergisi* 12(12), 35-43
- Salgar, E. (2012). Mantıkçı pozitivistlerde sınırlandırma ayraç olarak doğrulanabilirlik. *Dört Öge*(2), 185-199.
- Salgar, E. (2013). Doğruluk ve onaylama. *Dört Öge*(3), 175-183.
- Şekerci, A. E. (2015a)., Giriş, B. A. Çetinkaya (Ed.), *Doğudan batıya düşüncenin serüveni, yeniçağ düşüncesi Felsefe Dünyası* 3(47), 9-11.
- Şekerci, A. E. (2015b)., Aydınlanmanın ulusal karakteri üzerine analitik bir deneme, B. A. Çetinkaya (Ed.), *Doğudan batıya düşüncenin serüveni, yeniçağ düşüncesi Felsefe Dünyası* 3(47), 153-212.
- Şen, G. (2020). Descartes’in dualizmi bağlamında modern dünyanın mekanizasyonu. *Ennoia Dergisi*, (1), 59-66
- Şener, S., Bahçeci, V., Doğru, H., Sel, Z. G., vd. (2017). Turizm alanındaki nitel araştırmaların güvenilirlik ve geçerlik ölçütleri kapsamında değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 7-26. <https://doi.org/10.17123/atad.316083>
- Tağman, S. E. (2013). Carl G. Hempel’in kapsayıcı yasa modelinin değerlendirilmesi. *Dört Öge*(4), 175-189.
- Tağman, S. E. (2018a). “Neopozitivizmin 20. yüzyıldaki son kalesi: inşaacı deneycilik temelinde bilimsel açıklama”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 13(26), 411-428.
- Tağman, S. E. (2018b). Bilimsel açıklamanın felsefi temelleri bağlamında aristoteles’in dört neden kuramı. *Dört Öge*(13), 85-106.
- Tanrıverdi, N. (2024). Lyotard, Foucault ve Baudrillard’da Postmodernist Söylem. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 13(37), 137-151.

- Tekeli, İ. (2017). Postmodernizm Tartışmaları Üzerine Düşünceler. *POSSEIBLE*, (10), 8–19. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7419910>
- Tekin, Ö. F. (2022). Bilimsel açıklama modelleri: pragmatik bilimsel açıklama modeline karşı kapsayıcı yasa modeli. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler*, (23), 23-39.
- Tepe, H. (1999). Viyana çevresi filozoflarında doğrulama ve/veya onaylama. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16(2), 1-10.
- Topdemir, H. G., (2010). Isaac Newton ve bilim devrimi. *Bilim ve Teknik*, (10), 86-91
- Tuncer, H. (2011). Görüşme sanatı. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 7(1), 13-26.
- Turgut, H., Akçay, H., ve İrez, S. (2010). Bilim sözde-bilim ayrımı tartışmasının öğretmen adaylarının bilimin doğası inanışlarına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 10(4), 2621-2663.
- Tutar, H. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik: bir model önerisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 117-140. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227323>
- Türkdoğan, O. (1995). Bilimsel değerlendirme ve araştırma metodolojisi. *M.E.B.*
- Türkiye Sosyal Bilgiler Müfredatı, 21.06.2024, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354>.
- Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni, 05.08.2024, <https://tyymm.meb.gov.tr/upload/brosur/2024programortakmetinOnayli.pdf>.
- Uğur, A., Coşkun Keskin, S., ve Şenel, T. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına Yönelik Görüşleri. *Öğretmen Eğitimi ve Öğretim*, 3(1), 17-37. <https://doi.org/10.55661/jnate.985816>
- Ural, Ş. (2015). Newtoncu bilim anlayışı. *Kilikya Felsefe Dergisi* (1), 11-22.
- Urhan, V. (2003). Kant'ın bilgi kuramı ve sentetik önermeler. *Felsefe Dünyası* (38), 3-22.

- Üner, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nesnellik sorunu* (Yayın No. 296395) [Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Ünlü, Z. B. (2015). *Fen bilimleri öğretmen adaylarının mezun olmadan önceki ve mezun olduktan sonraki bilim doğası ile ilgili görüşlerinin incelenmesi*. (Yayın No. 406995) [Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Vanleene, S. M. A. (2012). Wilhelm Dilthey’da “anlama” üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(1), 159-171.
- Vardar, B., Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., Öztokat, E. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü* (2. Basım). Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Wallerstein, I., Juma, C., Keller, E. F., Kocka, J., Leceurt, D., Mudimbe, V. Y., ... Lee, R. (2018). *Gulbenkian komisyonu sosyal bilimleri için* (Ş. Tekelli, Çev.). İstanbul: Metis yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1995).
- West, D. (2008). *Kıta Avrupası felsefesine giriş Rousseau, Kant ve Hegel’den Foucault ve Derrida’ya* (A. Cevizci, Çev.). Paradigma Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 1995).
- Wiese, L. (2014). Sosyal bilimler. (Ç. T. Tuztaş, Çev.) *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (12), 111-116.
- Wittgenstein, L. (Russell, B. İle birlikte). (2021). *Tractatus logico-philosophicus* (3. Baskı). (C. K. Ogden, Çev.). Edinburgh Press (Orijinal eserin basım tarihi 1922).
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227345>
- Yaldır, H., ve Üner, A. (2009). Bilimsel ilerleme ve metod kavramı üzerine Karl Popper ve Thomas Kuhn. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(4), 56-71.
- Yanık, A. (2010). Akademik görüş: pozitivist modern bilimsel yaklaşımın eleştirisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 7(3), 79-82.

- Yenice, N. ve Özden, B. (2016). Bilimsel araştırma bir soru ile başlar; süt etkinliği. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 153-158.
- Yeşilyurt, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Programındaki Beceri ve Değerlerin Yeni Zelanda Sosyal Bilgiler Programındaki Beceri ve Değerler ile Karşılaştırılması. *Journal of Social Sciences And Education*, 3(2), 450-464.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım Altun, S. (2021). “Wilhelm Dilthey felsefesinde ‘anlama’ kavramı ve dolaylıları”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (16), 5-19.
- Yıldırım, C. (1991). *Bilim felsefesi* (3. Basım). Remzi Kitapevi
- Yıldırım, C. (1997). *Bilimsel düşünme yöntemi* (1. Basım). Bilgi Yayınevi
- Yıldız, R., ve Hira, İ. (2014). Sosyal bilimlerde yöntem tartışmaları bağlamında Kuhn ve Rothacker. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 133-153.
- Yılmaz, A., ve Yazıcı, S. (2017). Sosyal Bilimler Felsefesinde Temel Sorunlar ve Yaklaşımlar. *Liberal Düşünce Dergisi*(88), 57-68.
- Yücekaya, Z. ve Yardımcı A. B. (2021). Bilimsel nesnellik, kültür ve protokol önermeleri tartışması: Carnap, Neurath ve Popper. B. Çağırkan (Ed.), *Düşünsel ve görsel boyutlarıyla kültür*. (1. Baskı, s. 3-23). Gazi Kitabevi.
- Zariç, S. (2022). “Aydınlanma Düşüncesine Yönelik Eleştiriler”, *International Academic Social Resources Journal*, 7(44), 1654-1657.
- Zopoğlu, K. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilimler algılarının metaforik analizi*. (Yayın No.699455) [Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi

EKLER

EK 1:

Mülakat Soruları

- 1- Bilginin kaynağı nedir? Açıklar mısınız?
- 2- Bilim nedir? Açıklar mısınız?
- 3- Sosyal bilim nedir? Açıklar mısınız?
- 4- Sosyal bilgiler nedir? Açıklar mısınız?
- 5- Doğa bilim ve sosyal bilim olguları/fenomenleri nasıl tarif eder? Açıklar mısınız?
- 6- Ontolojik olarak insan düşüncesinden bağımsız bir dış dünya/gerçeklik var mıdır? Açıklar mısınız?
 - a. Gerçeklik insana bağımlıdır. (Yapılandırmacı pozisyon)
 - b. Gerçeklik insandan bağımsızdır. (Objektivist pozisyon)
- 7- Sosyal bilim epistemolojik olarak neyi inceleme imkânı vardır? Açıklar mısınız?
 - a. Gerçeklik insana bağımlıdır. (Yorumlamacı pozisyon)
 - b. Gerçeklik insandan bağımsızdır. (Pozitivist pozisyon)
 - i. Sosyal bilimlerin inceleme konusu dağrulanabilir mi?
 - ii. Sosyal bilimlerin inceleme konusu evrensel mi?
 - iii. Sosyal bilimin inceleme konusu değer yargısı içerir mi?
 - iv. Sosyal bilimin inceleme konusu nesnel mi?

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY FORMU

Projenin Adı	"SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN [SOSYAL] BİLİM DOĞASI ALGILARI"	
Projenin Niteliği	Yüksek Lisans/Uzmanlık/Doktora Tezi	
Proje Araştırmacıları	Fehmi KARLİTEKİN Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	(Sorumlu Araştırmacı) (Danışman)
Sorumlu Araştırmacının Haberleşme Bilgileri	Miyani Karlıtekin E-posta: karli@erciyes.edu.tr	

KARAR:

Etik Kurulumuza başvuran *Fehmi KARLİTEKİN' in, "SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN [SOSYAL] BİLİM DOĞASI ALGILARI"* adlı çalışması değerlendirilerek aşağıdaki sonuca ulaşılmıştır.

Proje etik açıdan uygun bulunmuştur.

Projenin etik açıdan geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açıdan uygun bulunmamıştır.

25/04/2023

ADI SOYADI

Etik Kurul Başkanı	Prof. Dr.	<input type="text"/>
Etik Kurul Başkan Yrd.	Prof. Dr.	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. C	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. M	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. F	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. M	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. H	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. A	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. İ	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. B	<input type="text"/>
Üye	Prof. Dr. O	<input type="text"/>
Üye	Doç. Dr. M	<input type="text"/>
Üye	Doç. Dr. C	<input type="text"/>
Üye	Doç. Dr. T	<input type="text"/>
Üye	Doç. Dr. H	<input type="text"/>

**ERCİYES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
RAPORTÖR DEĞERLENDİRME FORMU**

Tarih	24/04/2023
Araştırmanın Adı	“SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN [SOSYAL] BİLİM DOĞASI ALGILARI”
Karar	<p>Yukarıda adı geçen proje başvurusu tarafımdan incelenmiş ve şu değerlendirmeye ulaşılmıştır:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Araştırmada kullanılacak veri toplama aracıyla ilgili önceki başvuruda dile getirilen hususlar göz önünde bulundurularak araştırmacının “yarı yapılandırılmış görüşme formu”nun mahiyetiyle ilgili bilgi verdiği, katılımcılara yöneltilecek mülakat sorularının gerekli literatür taranarak ve uzman görüşü alınarak ek-1’de gösterildiği gibi oluşturulduğunun ifade edildiği görülmektedir. Bu çerçevede önceki başvuruda sunulan veri toplama aracında kısmi değişikliklerin yapıldığı fark edilmektedir. - Yararlanılan veri toplama aracının geliştiricisi ile başvuru sahiplerinin aynı kişiler olduğunun ikincil bir incelemeyle anlaşılması nedeniyle ayrıca izin alınmasına gerek olmadığına kanaat getirilmiş olursa da başvuruda yer alan belgelerde bunun açıklıkla ifade edilmesi yararlı olacaktır. - Tekrar incelemeye gerek yoktur, gerekli öneriler ifade edilmiştir.

Karar Kodu	2
-------------------	---

DEĞERLENDİRME TABLOSU

KOD	
1	Tam → UYGUNDUR
2	Küçük eksikleri/hataları var. Tamamlanmalı/Düzeltilmeli. Düzeltildikten sonra tekrar incelemeye gerek yok. →DÜZELTİLDİKTEN SONRA UYGUNDUR.
3	Ciddi eksikleri/hataları var. Tamamlanmalı/Düzeltilmeli. →DÜZELTİLDİKTEN SONRA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMELİDİR.
4	Etik bakımdan uygun değildir. →ETİK KURUL TOPLANTISINDA AYRINTILI BİÇİMDE TARTIŞILMALIDIR.
5	Etik Kurul Yönergesine göre kapsam dışında olan bir başvurudur.

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Strateji Geliştirme Başkanlığı

Sayı : E-49614598-605.01-100498952
Konu : Araştırma Uygulama İzni

16.04.2024

HRCİYES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE

İlgi : a) Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 81576613-10.06.02-E.1563890 sayılı yazısı (Genelge No:2020/2).
b) 19.03.2024 tarihli ve E-14065294-044-6231571 sayılı yazınız.

Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fehmi KARLITEKİN'in "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin (Sosyal) Bilim Doğası Algıları" konulu çalışmasına veri sağlamak amacıyla anket çalışması yapma izin talebine ilişkin İlgi (b) yazı ve ekleri incelenmiştir.

Bu kapsamda başvurunun; İlgi (a) Genelgenin 5. maddesindeki "Başvurularda araştırma önerisi, veri toplama araçları, belge ve materyallerin tamamı izin başvurusu yapılan birime sunulacaktır. Araştırma önerisinde araştırmanın amacı ve önemi, problem ve alt problemler, sayıtlar, sınırlılıklar, tanımlar, araştırmanın yöntemi, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin analizi, geçerlik, güvenilirlik bilgileri ve çalışma takvimi yer almalıdır.", 10. maddesindeki "Araştırma yapılacak okulların sayısı, türü, illere göre dağılımı ve örneklem sayıları net olarak ifade edilmelidir.", 11. maddesindeki "Başvuruda bulunulan araştırmanın örnekleme, istatistiksel yöntemlere göre belirlenmeli, örneklem ekonomiklik, ulaşılabilirlik ve uygulanabilirlik açısından uygun olmalıdır." ve 15. maddesindeki "Araştırmalarında ses veya görüntü kaydı yapacak araştırmacıların araştırma önerilerinde bunu belirtmeleri, ayrıca okul sınırları dâhilinde yapacakları kayıtlar için okul müdüründen, öğretmenlerden ve öğrenci velilerinden yazılı izin almaları gerekmektedir." hükümlerini karşılamadığı görülmüştür.

Bu çerçevede; 2020/2 No.lu Genelge hükümleri doğrultusunda başvuru yapılması durumunda izin talebi değerlendirmeye alınacaktır.

Bilgilerini rica ederim.

Davut OLGUN
Bakan a.
Daire Başkanı

Ek: İlgi (b) Yazı ve Ekleri

Adres : Atatürk Bulvarı No:98
06648 Kızılay/ANKARA
Telefon No : 0 (312) 413 27 51
E-Posta: sgb_arastirmazinileri@meb.gov.tr
Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>
Bilgi için: Fatma TABALU
Unvan : Şube Müdürü
İnternet Adresi: www.meb.gov.tr Faks:31 241 864 01

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksogru.meb.gov.tr> adresinde 1c42-5f28-333d-8627-1f9d kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı:	Fehmi KARLITEKİN
Uyruğu:	T.C

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2022-Halen
Lisans	Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi	2009
Lise	Sümer Lisesi	1998

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2019-halen	Zenger Güç Ortaokulu	Müdür Yardımcısı

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

EGE 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 1 – 3 2024
Izmir

NO : UBM- 11K - 2024. 357S- 1688
Subject: Acceptance letter

24/05/2024

Y.L. Öğrencisi, Fehmi KARLİYERİN

Prof. Dr., Mustafa ÖZTÜRK

Erciyes University

Herewith, the international scientific committee is happy to inform you that the peer-reviewed draft paper entitled “SOCIAL STUDIES TEACHERS’ PERCEPTION OF THE NATURE OF [SOCIAL] SCIENCES” has been accepted for oral presentation as well as inclusion in the conference proceedings of the “EGE 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES” to be held in Izmir, Turkey during June 1 – 3, 2024.

We look forward to receiving your completed registration and seeing you in Izmir, Turkey.

Sincerely,

www.akademikongre.org

Prof. Dr. Hülya Çiçek

www.egekongresi.org